HRVATSKI TJEDNIK

novine za kulturna i društvena pitanja

NAKLADA MATICE HRVATSKE

zagreb,
14. svibnja 1971.
godina I
broj 5
cijena 2 dinara

MILENTIJE POPOVIĆ (1913–1971)

Kasno noću, prošle subote, iznenadno je u Beogradu preminuo predsjednik Savezne skupštine – drug Milentije Popović.

Milentije Popović rođen je u Crnoj Travi, blizu Leskovca, 1913. godine. Prije rata studirao je i završio Tehnički fakultet u Beogradu, i još je kao student pripadao naprednom komunističkom pokretu.

U revoluciji sudjeluje od 1941. godine, a zaokupljen je brojnim odgovornim dužnostima i zadacima vojne i političke naravi u Srbiji, Sandžaku, Crnoj Gori, te Bosni i Hercegovini. Jedan je od članova Predsjedništva ASNO Srbije i vijećnik AVNOJ-a od njegova prvog zasjedanja.

Po oslobođenju Milentije Popović postaje prvi povjerenik za unutrašnje poslove SR Srbije. Na dužnosti republičkog ministra trgovine i snabdijevanja nalazi se od 1953. godine. Bio je predsjednik Planske komisije vlade SR Srbije, te ministar trgovine i financija u vladi FNRJ. Bio je i član SIV-a, a od 1958. predsjednik Saveznog vijeća za naučni rad.

Za člana CK SKJ biran je od V do VIII kongresa, 1966. izabran je za člana IK SKJ, a od listopada iste godine član je Predsjedništva CK SKJ. Na IX kongresu biran je za člana Predsjedništva SKJ. Osim toga nalazio se na dužnosti generalnog sekretara Savezne konferencije SSRNJ, u Savjetu federacije i Vijeću narodne obrane. U nekoliko navrata biran je za poslanika Skupštine SR Srbije, dok je u Saveznoj skupštini bio poslanik neprekidno od oslobođenja do danas, a 1967. izabran je za njezina predsjednika.

Milentije Popović bavio se i publicističkim radom. Osim brojnih članaka i rasprava o ekonomskim problemima i pitanjima socijalističke demokracije u Jugoslaviji objavio je tri knjige: »Razmatranja o suvremenim društvenim kretanjima«, »Društveno-ekonomski sistem« i »Neposredna socijalistička demokracija«.

Ponedjeljak 10. svibnja, dan pogreba iznenadno preminulog predsjednika Savezne skupštine Milentija Popovića, istodobno je bio i dan žalosti u cijeloj zemlji. Predsjednik Republike drug Tito posmrtno je odlikovao Milentija Popovića Ordenom junaka socijalističkog rada – za dugogodišnji revolucionarni rad i velike zasluge u organiziranju i izgradnji društvenog sistema i naročit doprinos razvitku socijalizma i jačanju nezavisnosti SFRJ.

IZMEĐU JUČER I SUTRA

Ima u životu naroda trenutaka ka i puko obilježavanje povijesnih obljetnica dobiva okus i miris povijesti koja se upravo zbiva i kojoj smo svi podjednako svjedoci i sudionici. U blago proljetno predvečerje 7. svibnja Zagreb i Hrvatska doživjeli su takav trenutak. Impozantno mnoštvo od dvije stotine tisuća ljudi okupilo se na središnjem tragu glavnoga hrvatskog grada, kako zbog proslave svojega oslobođenja prije 26 godina tako i zato da u ovom sudbonosnom i ozbiljnom trenutku povijesne prekretnice čuju — a i sami kažu — kompetentnu riječ.

Predsjednica CK SK Hrvatske dr Savka Dabčević-Kučar progovorila je o današnjim realnostima podsjećanjem na ono što je bilo jučer i upozoravanjem što nas sve čeka sutra. Nije to bila uobičajena referatska struktura; povijest je za nas doista više od uspomene i upravo zato ne želimo pasivno čekati budućnost kao puku neizvjesnost. Dostojanstveno i svima razumljivo (čak i onima koji pokušavaju omalovažavati hrvatsku povijest i u njenim bogatim lijevim i revolucionarnim tradicijama) predsjednica je pošla od neprijeporne istine da je naša sloboda rezultat svjesnoga izbora, da nam nije ni od koga darovana, jer je to vlastita pobjeda skupo plaćena cijenom u krvi. Nije joj bilo teško potkrijepiti tu misao podsjećanjem na čitav niz revolucionarnih zbivanja u ovoj hrvatskoj sredini, koja je ne samo kolijevka socijalističkog i komunističkog pokreta nego je tijekom nekoliko desetljeća predstavljala vodeću snagu u klasnoj i nacionalnoj borbi proletarijata svih naroda Jugoslavije. U Zagrebu su se zbili mnogi prijelomi događaji naše revolucionarne povijesti, a u ratno doba taj je grad, borbom i životima svojih ilegalaca i svojih partizana, dao svoj dostojni prilog zajednčkim naporima svih naroda naše zajednice. Svijest o tome prijeko je potrebna u današnjem trenutku, jer su pouke takve prošlosti ugrađene u revolucionarni kontinuitet borbe za progresivne društvene, gospodarske i političke promjene kojoj smo djelatni sudionici.

Naglašavajući da ustavne promjene produbljuju klasni sadržaj socijalističke revolucije, a da je hrvatska državnost u SFRJ izraz realizacije vjekovnih težnji hrvatskog naroda i svih građana SRH s radničkom klasom kao osnovnom snagom, dr Savka Dabčević-Kučar posebno je isticala povezanost svih progresivnih socijalističkih snaga Jugoslavije. Oštro odbacujući unitaristički koncept zajednice kakvu nećemo, jasno se razgraničavajući od šovinista koji razbijaju Jugoslaviju kakvu hoćemo, predsjednica se SK Hrvatske izjasnila za metodu sporazuma i dogovora kao jedinu prihvatljivu alternativu nadglasavanju i diktatu. Realizam i politička mudrost osjećala se u cijelom tom govoru, a pobrojane zadaće koje nas čekaju u budućnosti pokazale su da odlučnost u borbi za ono što smatramo svojim pravima i neposrednim interesima nimalo nije popustila: »I zato i danas ne bi na mjestu bilo ništa drugo do li ponavljanje našeg starog stava iza kojeg stoji raspoloženje klase i naroda: tuđe nećemo, svoje ne damo; — sami smo gospodari i tvorci svog socijalizma i svoje budućnosti.«

Takvo progresivno raspoloženje dobro se moglo osjetiti na trgu. Prevladavale su parole u kojima se tražilo oživotvorenje temeljnih socijalnih i gospodarskih zahtjeva radnika i samoupravljača uz jasno skandiranje podrške političkom vodstvu u njegovoj borbi za slobodnu i samoupavnu Hrvatsku u ravnopravnoj SFRJ. Bio je to svakako uzbudljiv zbor na kojemu je jasno izraženo povjerenje onima koji se zalažu za pozitivan i progresivan program danas i sutra, onima koji imaju sluha za takvo raspoloženje naroda. Jedan zbor — ma koliko veličanstven bio — ne čini povijest, niti se povijest može pretvoriti u masovni narodni zbor. No progres u povijesti nije moguć bez tijesne veze povjerenja i podrške između naroda i njegovih legalnih predstavnika. Velebni zbor u središtu revolucionarnog glavnog hrvatskog grada — kakav davno nismo doživjeli — nije bio ona uobičajena masovna manifestacija gdje jedan govornik sipa fraze i direktive, a desetine tisuća pljašću po taktu nevidljiva ravnatelja. Svaki je sudionik ovoga skupa — na pločniku i na tribini — dobro čuo da se tu odvijao svojevrsni dijalog između vodstva i naroda o temeljnim pitanjima ozbiljnog vremena u kojemu živimo.

pisma čitatelja

Ministrica

Povodom pisma Mate Šimundića (»H. T.« br. 3.), u kojemu se on zalagao da nazive ženskih zvanja i položaja pišemo imenicom ženskog roda, javili su nam se mnogi čitatelji s različitim mišljenjima o tom pitanju. Uredništvo smatra da je zahtjev druga Šimundića u načelu potpuno ispravan, a o nazivima onih ženskih zvanja za koja (kako ističu sami čitatelji) nije lako naći pogodnu imenicu ženskog roda (pedagog, psiholog, premijer, ministar i sl.) biti će još govora u narednim brojevima lista (rubrika »Hrvatski jezik«).

UREDNIŠTVO

Suradnja

Uredništvu »Hrvatskog tjednika«
Vidim da se u vašem listu opširno bavite hrvatskim društvenim i ekonomskim pitanjima iznoseći iskreno, otvoreno, jasno i jednostavno sve štetne posljedice jedne preživjele politike u našoj zemlji. Zato vas molim da mi odgovorite da li i mi Srbi u Hrvatskoj možemo da pišemo u vašem listu o našim nacionalnim problemima i preokupacijama.

Svima nam je jasno da unitaristička politika nije ni jedan naš narod usrećila, a Srbe u Hrvatskoj, mislim, ponajmanje. Eto o tome sam htjeo da pišem.

Ja sam kao prosvjetni radnik službovao 20 godina u raznim mjesima u Hrvatskoj i to pretežno među srpskim življem. Želim opisati ono što sam zapazio u toj sredini i postaviti neka pitanja, da se vidi koliko nas je unitarizam unazadio. Također mi javite koliko riječi može da bude.

Momčilo Zagorac
Osijek

»Hrvatski tjednik« je list koji želi steći povjerenje svih građana S. R. Hrvatske. Razumije se, ne možemo tražiti povjerenje ako smo sami nepovjerljivi, ne možemo osvojiti simpatije ako smo sami uskogrudni, zatvoreni i zakopčani. Zato su naše stranice od samog početka otvorene svima koji su spremni ponuditi nam vrijedne, aktualne i novinski zanimljive rukopise.

Duhovitost iz Auslanda

Pročitao sam i treći broj »Hrvatskog tjednika« i nalazim da će list imati sigurnu budućnost. Najrazličitija pitanja kulturnog života zanimaju svakog našeg čovjeka. Članci su pisani ozbiljno i stvarno (Šošić, Šćukanec, Pejović, Koščak, Krstić itd.). Osobito su dobri, sažeto pisani prikazi Zrinskog i Frankopana.

Čudnovato je samo, kako je u ovako dobar list mogao ući člančić »Pismo iz Auslanda«, pisan bez trunka duhovitosti i suprotan svakoj duhovitosti!

Petar Ljuban
Zagreb

Zahvaljujemo. Raduje nas svako pismo koje predviđa lijepu budućnost. Što se tiče »Pisma iz Auslanda«, uredništvo bi bilo zadovoljno kada bi se u »Tjedniku« češće javljali tekstovi takve humorističke razine i oštrine kao što je spomenuti »člančić«.

»Kud plovi ovaj brod«

Dragi drugovi iz »Hrvatskog tjednika«
Nisam baš sasvim siguran da će Vam goditi ono »drugovi«; pa i ono »dragi« ne shvaćam sasvim ozbiljno.

Dakle, bijah u Zagrebu i čuh momka kako viče: »Matica ... pokopala dogovor Novosadski«.

Tome se nisam iznenadio, jer je to odavno mrtvo, pak je bio i red da se već pokopa. Ali dragi književnici, glumci, pjevači, naučnici, filozofi ... koji se okupiste da bi složno praznili usta puna slobodne Hrvatske, često davno neupotrebljive. riječi; jeste li sasvim sigurni, da u Vašoj velikoj ljubavi i brizi za napaćeni Hrvatski narod, koji je bio od Svačića pa (po vama) do Savke, potlačen, stvarno ima ljubavi za socijalizam i komunizam? Moj je dojam, čitajući Vaš list, da Vaša velika ljubav prema hrvatstvu počiva na izazivanju izazova i antagonizmu prema ... Strah me i spomenuti da ne oskrvnem tekovine revolucije, koje blijede u Vašim novinama (i ne samo Vašim). E pa drugovi: kud plovi Vaš brod? Jeste li sigurni da će Vam narodi Jugoslavije i Hrvatski narod posebno odobriti smjer oštrice? (Onaj Vaš pravi smjer, ne deklarativni iza amandmana). Ako »kontate« ono što Vam može poručiti jedan brodograđilišni radnik, rekao bih, Vama i Vašim kolegama uz Autoput bratstva i jedinstva, da radnici brodogradilišta ne daju drage volje novac da bi Vi mogli živjeti samo zato da bi huškali radničku klasu Jugoslavije na međusobnu zavadu. Neće je davati drage volje ni onda, kada novac privrede bude u rukama privrede (ne republika). Kako će se većina Vas osjećati, kada samoupravna prava privrede Hrvatske, narastu do te mjere da ćete morati, umjesto u Beograd doći pred moj (ili njihov) Radnički savjet tražiti pare? Valjat će da Vam valja Vaša pjesma i Vaša riječ isto kao što mora valjati naš brod da bi mogao ploviti.

Žanetić T.
»3. Maj« brodogradilište i Tvornica dizel motora
Rijeka

Ma kako pomno čitali sve dosadašnje brojeve »Hrvatskog tjednika«, nećete naći ni jedan jedini članak koji bi »huškao« radničku klasu Jugoslavije na međusobnu zavadu. Međutim, Vi huškate radničku klasu protiv našeg lista, što Vam neće uspjeti, jer oni koji su meta naše oštrice (savezna administracija, birokracija, reexporterski kapital) ne ugrožavaju interese radničke klase samo jedne republike.

Drago nam je da i Vi već predvidate dan kada će »novac privrede biti u rukama privrede (ne republika)« Tog dana mi ćemo moći stupiti pred Vaš Radnički savjet čista obraza, samo ne vidimo razloga zašto bi se tamo uopće morali pojaviti. Jer već danas radnici Vašeg poduzeća, samoupravljači, obilno sudjeluju u financiranju »Hrvatskog tjednika«. Oni tako pomažu da odgovorimo na Vaše pitanje »kud plovi ovaj brod?«. On plovi, u skladu s pjesmom, po moru narodne ljubavi, pučini jednog novog socijalističkog sna. a Vaš brod tone, tone, i etatistička zvona zvone ...

Slučaj na rivi

»Hrvatski tjednik« je dobio već mnoge pristaše a s novim danom ih se broj povećava. Ali, ima i onih koji su kontra nas, koji nas žele omalovažavati, koji nas žele baciti pod noge. I baš zbog takvih želim Vam napisati ovo pismo.

Splitskom rivom prema autobusnom kolodvoru žurila je lijepa plavokosa djevojka. Po načinu odijevanja vidjelo se da je veoma suvremena. U rukama je držala nekoliko zamotuljaka koji su joj zadavali dosta muke da bi ih održala u rukama. Kao i svuda za lijepim djevojkama, mladići su joj dobacivali ali se ona nije osvrćala na njih. Kako sam išao za njom (slučajno) primijetio sam da se ona često zaustavlja pored kioska »Vjesnika« tražeći »Hrvatski tjednik«. Na sedam prodajnih mjesta nije ga našla i konačno joj je to uspjelo na samom kolodvoru. »Hvala Bogu jedva ga pronađoh« rekla je prodavačici, zahvalila i otišla.

I odjednom ugledah neugodan prizor: Dva mladića su joj prišla govoreći: »Djevojko, to nije za javno nosit«. Nisu je htjeli pustiti da prođe k autobusu, vrijeđajući je i hvatajući za kosu. Najednom, djevojka spusti svoje stvari na zemlju pa najprije jednom. pa onda drugom dadne pljusku govoreći: »Jača sam od Vas jer je u meni hrvatski duh«. Mladići se nisu ni snašli već pogledavši jedan drugog utekoše. Djevojka je pokupila svoje stvari okrenula se prema njima dvojici i rekla: »Niste dostojni da zgazite mrava moje Hrvatske«. Potrčala je i uskočila u autobus koji je upravo pošao za Sinj.

E. kad bi mnoge naše djevojke bile kao ova plavokosa djevojka, kad bi i njihov odlučan glas isto onako rekao kao i njen »moje Hrvatske«. Zato pozdravljam onu djevojku, pozdravljam sve čitaoce i redakciju našeg »Hrvatskog tjednika«.

Stipe K. Vojnić

Sve je to lijepo i dobro, ali što ste Vi radili dok su ti nevaljalci vrijeđali djevojku i hvatali je za kosu? Zašto niste priskočili? Čovječe, djevojkama treba pomoći, uzeti ih u zaštitu, čak ako i ne kupuju »Hrvatski tjednik« nego — »Jež«!

Otoci

Poštovano uredništvo!

Ovoga časa imam pred sobom i treći broj Hrvatskog tjednika. Start je izvanredan. Nemam zamjerke ni na jednu temu o kojoj ste do sada pisali. Isto tako nemam ni riječi sa kojima bih Vas pohvalio. Ukratko, za sada je sve izvanredno. Ali, kada ćemo i mi otočani doći na red da se i o nama piše.

Imam osjećaj da je cjelokupan Hrvatski tisak zaboravio na stanovnike (ne baš mali broj) sa otoka. Kad kažem da se o nama otočanima vrlo malo ili skoro ništa ne piše, moram reći da smo zaboravljeni i od drugih Hrvatskih struktura.

Nije mi poznato da li postoji ijedan ogranak MH koji djeluje na otocima. Jedino što primjećujem; to su u zadnje vrijeme učestali gosti (sumnjivi emisari) pojedinih otoka koji ubacuju parole kao što su: »nestalo teletine zbog sve veće samostalnosti republika, pojedini rukovodioci SR Hrvatske prenaglašavaju hrvatstvo, vi otočani i ranije ste znali uz koga treba stajati (centralizam), od čega ćete živjeti ako mi jednoga dana prestanemo dolaziti kao turisti« itd ...

Da ne dužim jer Vam je prostor ograničen i dragocijen, još samo jedan prijedlog. Želio bi u Vašem uredništvu ili uredničkom vijeću pročitati i neko visoko političko ime. Tada ćete među nama pučanima odstraniti svaku sumnju da se snage (kultura i politika) polariziraju.

Ivan Matanović
Murter

Svojim pismom preduhitrili ste naša nastojanja. Zaista smatramo da se na našem »1001 otoku« ne živi kao u bajci i da je sudbina otočnog življa bolna tema čitavog našeg političkog, gospodarskog i kulturnog života. To je tema koja trajno obvezuje naš list.

Istina o hrvatskom gospodarstvu

Cijenjeni drugovi!
Dozvolite mi da izrazim svoje oduševljenje i čestitke Dr. Hrvoju Šošiću za objavljeni članak »ISTINA O HRVATSKOM GOSPODARSTVU«.
Sa štivom Dr. Šošića ne susrećem se prvi puta. Dr. Šošić obradio je do sada na stranicama mnogih stručnih časopisa i dnevnih novina veliki broj vrlo aktualnih pitanja koja se odnose na naše gospodarstvo, a posebice na gospodarstvo SR Hrvatske.
Njegova neposrednost, način iznošenja, objektivnost i egzaktnost iznesenih činjenica mora biti shvatljiva svakom čitatelju.
Za sva pitanja koje je Dr. Šošić iznosio redovito je popratio svojim prijedlozima šta treba poduzeti da se izneseni problem riješi na način koji bi zadovoljio hrvatsko gospodarstvo.
Istina je da tekstovi Dr. Šošića objavljeni u njegovim knjigama i na stranicama raznih časopisa i dnevnih listova nisu uvijek bili odmah prihvaćeni, a i danas ima još takvih kojima takvo štivo ne odgovara, jer nemilosrdno, ali istinito, razgoličava jednu praksu koja je neodrživa i nedopustiva u našem samoupravnom društvu.
No, istina je i to, da štivo i misao Dr. Šošića i ostalih progresivnih hrvatskih ekonomista danas ima veliki broj pristalica i sljedbenika u cijeloj radničkoj klasi SR Hrvatske.
Vjerujem da ćemo i ubuduće imati prilike čitati u »Hrvatskom tjedniku« članke Dr. Hrvoja Šošića o najaktualnijim pitanjima hrvatskog gospodarstva.

Zdravko Tomić, ek.
Zagreb

Blagdan

Poštovano uredništvo!
Prijedlog đakovačke javnosti o proglašenju dana pogibije bana Petra Šubića-Zrinskog i Frana Krste Frankopana za hrvatski narodni blagdan treba svakako prihvatiti. Nadam se da neće biti nikog u hrvatskoj javnosti, kome bi smetao taj prijedlog. Ostvarenje tog prijedloga može se lako provesti pomicanjem Praznika rada s prvog i drugog svibnja na trideseti travanj i prvi svibanj. S gospodarske strane time ne bi nastale nikakve promjene, jer bi broj prazničkih dana ostao isti, a s političke strane zadovoljila bi se davna težnja hrvatskog naroda za tim blagdanom. Ostale narodne skupine u Hrvatskoj, koje nemaju nikakve povijesne veze s tim blagdanom, mogu smatrati trideseti travanj, kao i dosad drugi svibanj produžetkom prvosvibanjske proslave. Ta sitna beznačajna promjena premještanja produžetka prvosvibanjskih praznika s drugog svibnja na trideseti travanj ne bi smjela izazvati nikakav otpor kod drugih narodnih skupina u Hrvatskoj.

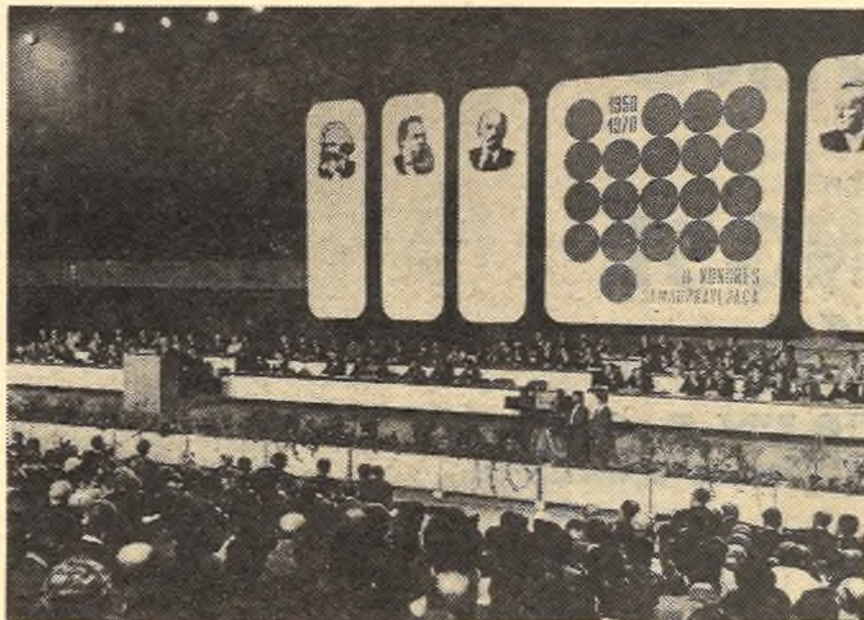
Ing. Ivan Klasnić
Zagreb

HRVATSKI TJEDNIK

Novine za kulturna i društvena pitanja

Naklada: Matica hrvatska, Zagreb, Matice hrvatske 2, tel. 39-393
Uređuju: Stjepan Babić, Zvonimir Berković, Dubravko Horvatić, Jozo Ivičević, Tomislav Ladan, Srećko Lipovčan, Zvonimir Lisinski, Zlatko Posavac, Petar Selem, Tvrtko Šercar, Ivo Škrabalo, Hrvoje Šošić, Franjo Tuđman, Igor Zidić.
Glavni urednik: Igor Zidić
Odgovorni urednik: Jozo Ivičević
Tajnik uredništva: Franjo Marinković
Likovni urednik: Sanja Iveković
Fotografija: Ranko Karabelj
Meter: Drago Čvrljak
Uredničko vijeće: Zdravko Ašperger, Zvonimir Bartolić (Čakovec), Nikola Batušić, Vlaho Benković (Dubrovnik), Tihomil Beritić, Stjepan Čuić, Žarko Domljan, Branimir Donat, Šime Đodan, Nedjeljko Fabrio (Rijeka), Vid Fijan (Varaždin), Ljubica Filipić-Ivezić (Pula), Vladimir Filipović, Cvito Fisković (Split), Miljenko Foretić (Dubrovnik), Ivo Frangeš, Ivica Gaži, Vlado Gotovac, Drago Ivanišević, Hrvoje Iveković, Dubravko Jelčić, Ljudevit Jonke, Radoslav Katičić, Igor Kuljerić, Ivan Kušan, Trpimir Macan, Ante Marin, Ranko Marinković, Daniel Marušić, Dragan Mucić (Osijek), Zdenka Munk, Ivan Mužić (Split), Stijepo Obad (Zadar), Vlatko Pavletić, Pavao Pavličić, Danilo Pejović, Strahimir Primorac, Stjepan Radić, Vladimir Ruždjak, Željko Sabol (Bjelovar), Ante Sekulić (Delnice), Aleksandar Stipčević, Ivo Supek, Ante Sviličić (Split), Petar Šegedin, Šerif Šehović, Krešimir Šipuš, Fabijan Šovagović, Miroslav Šutej (Kutina), Dionizije Švagelj (Vinkovci), Dragutin Tadijanović, Bruno Tandara (Imotski), Mirko Tomasović (Split), Jelena Uskoković, Miroslav Vaupotić, Marko Veselica, Antun Vrdoljak, Vice Vukov, Vladimir Vuković, Franjo Zenko, Bože Žigo.
Adresa uredništva: 41000 Zagreb, Matice hrvatske 2, tel. 39-393.
Stranke se primaju svakog dana od 10 do 12 sati osim subote.
Rukopisi se ne vraćaju.
Novine izlaze svakog petka.
Tisak: »Vjesnik«, novinsko-izdavačko i štamparsko poduzeće, Zagreb, Lj. Gerovac 1.
Pretplata: Godišnja: 104,00 d; polugodišnja: 52,00 d.
Za inozemstvo dvostruko.
Dinarske doznake uplatiti u korist računa: Kreditna banka Zagreb, 301-8-2185, Zagreb, Matica hrvatska (ZA HRVATSKI TJEDNIK).
Devizne doznake uplatiti u korist računa: Kreditna banka Zagreb, 301-620/1001-32000-523, Zagreb, Matica hrvatska (ZA HRVATSKI TJEDNIK).
Cijena oglasa: cijela stranica 5000 d, polovina stranice 2500 d, četvrtina 1250 d, 1 cm² 25 d.
Poštarina plaćena u gotovu.

II KONGRES SAMOUPRAVLJAČA JUGOSLAVIJE

ZAOKRET ILI KONTINUITET?

Više od 2300 sudionika Drugog kongresa samoupravljača Jugoslavije, što je održan od 5. do 8. svibnja u Sarajevu, bilo je gotovo jednodušno u svojim težnjama i željama da Kongres prevlada prvu premisu radničkog samoupravljanja: tvornice radnicima! — te da konačno afirmira i drugu, kvalitetniju i sadržajniju: ne samo tvornice — već i dohodak radnicima!
Ovu svoju veliku želju, koja je ujedno i njihova sudbina, okupljeni su samoupravljači u dvoranama Skenderije uznastojali tijekom četverodnevnog rada izraziti i konkretizirati u tri prijedloga, dvadeset osam rezolucija i 1,800.000 stranica raznog materijala tiskanog za vrijeme održavanja samog skupa.
»Borba za radničko samoupravljanje — borba za istinski socijalizam« — jest motto, parola jednog iskustva što je velikim slovima ispisana na samom ulazu u kongresne dvorane, dvorane u kojima su predstavnici radničke klase i radnih ljudi svih naroda i narodnosti Jugoslavije na dostojan način obilježili stotu obljetnicu pariških komunara i dvadesetu obljetnicu radničkog samoupravljanja u Jugoslaviji kao jedinog puta k humanističkoj viziji socijalizma. I danas — dvadeset godina otkad samoupravljanje ne predstavlja više fikciju i apstrakciju, već realitet i smislenost socijalističke revolucije — mnogobrojni delegati, predstavnici samoupravljača diljem Jugoslavije, strani gosti i promatrači, te mnogobrojni novinari, neumorno su i znatiželjno promatrali bilanciranje dvadesetogodišnjeg razvoja samoupravljanja u Jugoslaviji. U tim trenucima, nedvojbeno, svatko od prisutnih postavio je sam sebi barem jednom pitanje koje ga je najviše zaokupljalo: da li je radničko samoupravljanje došlo na vidik svoje povijesne i društvene odgovornosti, odnosno, je li upravo radničko samoupravljanje pravi put k humanističkoj viziji socijalizma?

Niti etatistički niti kapital-odnosi

Pozdravljajući sudionike Drugog kongresa samoupravljača Jugoslavije drug Tito je rekao: »Za današnji trenutak je karakteristično da je došlo do proturječnosti i nesklada između naraslih proizvodnih snaga i samoupravljačke svijesti, s jedne strane — i sadašnjih okvira društveno-političkog i ekonomskog sistema — s druge strane.« Tim je riječima drug Tito vrlo jasno i sažeto izrazio suštinu svih naših problema i dilema. Odnosno, upravo u ovim značajkama sadašnjeg trenutka sadržane su temeljne postavke radničkog samoupravljanja i njegovog daljnjeg razvitka. Naime, ovakav jedan klasni pristup procesima proširene reprodukcije daje odgovor na ona pitanja koja smo pokušali riješiti još prije deset godina, a i privrednom reformom od 1965. godine. U prijašnjim pokušajima nismo uspjeli. Nismo uspjeli zato što smo samoupravljanje razvijali na razini obične reprodukcije i tako sputavali razrješenje temeljnih društvenih odnosa i suprotnosti. A te suprotnosti gomilale su se na tlu birokratsko-centralističkog sustava i odgovarajuće birokratizirane nadgradnje, a samoupravljanje svedeno na običnu reprodukciju (nerijetko ni na to) bilo je preslabo da se ozbiljnije uhvati u koštac s birokratizmom. I tada smo 1965. inaugurirali privrednu i društvenu reformu — ali opet jednom birokratskom logikom, i uspjeli smo tek toliko da deetatiziramo proširenu reprodukciju, ali tek do razine kreditno-monetarnih instrumenata, čime smo, naravno, otuđeni višak rada samo premjestili iz ruku jednih gospodara u ruke drugih, a da ga nismo vratili onome kome i pripada — radničkoj klasi. Drugim riječima, umjesto da neposredni proizvođač postane nosilac sustava proširene reprodukcije, doveli smo ga u ovisnost o financijskom kapitalu, koji je koncentriran u saveznim bankama i reeksporterima, te na temelju dugoročne politike prelijevanja supstancije radnih organizacija oduzimali i običnu reprodukciju od same radničke klase. Prema tome, nama je 1965. godine nedostajao upravo klasni pristup proširenoj reprodukciji, na temelju kojega bi bila provedena deetatizacija proširene reprodukcije a istodobno ne bi došlo do polaganog ali sigurnog uvođenja kapital-odnosa u naš gospodarski i politički sustav. Na taj način ujedno bismo spriječili pojave i tendencije koje radne organizacije dovode u položaj kolektivnog najamnog radnika, koji je zavisan od kreditora, u našem slučaju od banaka i reeksportera. Stoga su sasvim ohrabrujuće ideje i stavovi izraženi na Kongresu, prema kojima je krajnje vrijeme da neposredni proizvođač postane nosilac sustava proširene reprodukcije, odnosno, prema kojima radnička klasa samostalno odlučuje o svome dohotku i preraspodjeli. Normalno je da je dominirao klasni pristup — i to ohrabruje.
No, postavlja se jedan drugi problem koji je rijetko i nejasno bio prisutan na samom Kongresu. Naime, u doba neviđene zavisnosti radnih organizacija o kreditorima, u doba neprimjerene nelikvidnosti i gotovo galopirajuće inflacije — otvoreno se postavlja pitanje: može li se politika dohotka i načelo raspodjele prema radu provesti u tim i takvim uvjetima? Nije daleko od pameti da je to zaista teško izvodivo, a pogotovu u uvjetima kada radne organizacije više duguju nego što privređuju. U tom pravcu nisu dane smjernice, nisu dana sustavna rješenja — i ne bi nas trebalo iznenaditi ukoliko kroz godinu ili dvije utvrdimo da smo u samoupravljačko gnijezdo kao polog stavili i jaje kukavičino. A godina 1965. trebala bi biti vrlo poučna.
Tek dosljednom deetatizacijom proširene reprodukcije, i tek povratkom prelivene supstancije radnim organizacijama — tek tada i u takvim uvjetima tražit ćemo nove putove reafirmiranju neposrednog proizvođača i radničke klase kao nosilaca humanističke vizije socijalizma. Tako ćemo ujedno i trasirati put razvijanju samoupravljanja i van tvorničkih dvorana, provodeći dosljedno društveno samoupravljanje na realnim materijalnim temeljima.

Kongres u znaku ustavnih promjena

Zaista je teško biti nekoliko dana na Kongresu samoupravljača a da se ne osjeti prisutnost najnovijih zbivanja u političkom i društvenom životu, koja su davala ton i ritam samom Kongresu. Riječ je o ustavnim promjenama i proširenoj sjednici CK SKJ na Brijonima. Nalazeći se među delegatima i osjećajući takvu atmosferu i ugođaj, netko je od prisutnih, prije samog početka Kongresa, izjavio: Zbog Brijunske sjednice Kongres samoupravljača izgubit će na svojoj atraktivnosti — ali zato će dobiti na indikativnosti«. Nije mi namjera ulaziti u točnost ili netočnost ove prognoze, no valja primijetiti da se sam rad odvijao prilično užurbano. Što više, čak nije bilo ni većih disonantnih nota u pojedinim izlaganjima — osim u nekoliko slučajeva, što je sitnica spram onih koje smo navikli u posljednje doba slušati. A to nedvojbeno, upućuje i na određene indikacije prema kojima je teško izvlačiti zaključke o nekom većem zaokretu. Prije bi se moglo reći da je to svojevrstan kontinuitet razvoja samoupravljanja, ali na drugim temeljima, odnosno na takvim temeljima gdje bi radnička klasa dobila dominantnu ulogu.
Žureći se da Kongres što prije usvoji predložene ustavne promjene, izostale su i mnoge oznake i rasprave o nacionalnom obilježju radničke klase, o republičkom suverenitetu, o državnosti i slično. Istodobno su i predložene promjene bile vrlo malo u središtu pažnje, pa čak i one koje su kontradiktorne, a nije se išlo ni na njihovo radikaliziranje ili odbijanje. Međutim, ako je suditi po svim onim diskusijama koje su prethodno vođene, i diskusijama o amandmanima na samom Kongresu, stječe se dojam stanovite žurbe, a što bi danas-sutra moglo imati dalekosežnih posljedica. Pogotovu glede republičkih suvereniteta i odnosa federacija-republika kroz prizmu ekonomskih funkcija federacije. Tako, na primjer, politika emitiranja novca uopće nije spomenuta, a to je kamen spoticanja u postojećem sustavu.
No, nadati nam se je da smo sva kukavičja jaja izbacili van, te da se 1965. neće ponoviti.

Krunoslav Šuto

Šime Đodan

JEDINSTVENO TRŽIŠTE, RAZVIJENOST REPUBLIKA I KOMPENZACIJE

Centri financijske moći ne pomažu nego pauperiziraju privredu

Uloga tržišta kao mjesta susreta ponude i potražnje jest da optimalizira društvene strukture rada, tj. da provede otpimalnu alokaciju društvenog rada sa svrhom da optimalno zadovolji brojne društvene potrebe. Optimalizacija je osnovno načelo gospodarstva, jer su društvene potrebe u svakom do sada poznatom društvu bile veće od društvenih mogućnosti. Tržište provodi optimalizaciju ex post ili posredstvom mehanizma povratne sprege. Kad je tržište homogeno, tj. kad je konkurencija perfektna, tada se djelovanjem zakona vrijednosti osigurava optimalizacija struktura društvenog rada, doduše post festum, jer se sustav uvijek nalazi u blagoj neravnoteži, ali se ipak optimumi postižu na duži rok i cijelo gospodarstvo se optimalno strukturira i razvija.

Kad je, međutim tržište imperfektno onda djelovanje zakona vrijednosti nije izravno, već se postiže veoma zaobilazno i na rokove od jednog ciklusa, pa se neoptimalnosti pokazuju tek poslije stanovita vremena. Ekonomska ih politika nastoji ukloniti sustavom ekonomsko-političkih mjera u koje spadaju: planiranje, monetarno-kreditna politika, politika oporezivanja, carinska zaštita itd.

Na manjim tržištima, gdje ne može biti organizirano zatvoreno gospodarstvo, svjetsko tržište inducira djelovanje zakona vrijednosti ublažavajući imperfektnost; ako hoće, manje države mogu osigurati i perfektnu konkurenciju, tj. izravno djelovanje zakona ponude i potražnje, ali to redovito ne čine, nego se štite od strane konkurencije barem koliko je neophodno da bi zaštitile neke vlastite djelatnosti od jačih partnera sa svjetskog tržišta.

Gospodarstvo u nacionalno homogenim i nehomogenim državama

Sve u svemu, moguća je politika optimalizacije, unatoč činjenici da gospodarskim kriterijima konkuriranju vojno-strateški i politički No, u normalnim uvjetima, prevladava gospodarsko načelo optimalizacije nacionalne gospodarske strukture i optimalnog zadovoljavanja društvenih potreba djelovanjem domaćeg i svjetskog tržišta, tj. racionalnim uklapanjem u svjetsku podjelu rada uz korištenje vlastitih komparativnih prednosti, kako stečenih radnim naporima tako i prirodnih komparativnih prednosti.

U višenacionalnim državama često nastaju poteškoće u funkcioniranju gospodarskih zakona. Tada u prvi plan stupa politička akcija, a faktor ekonomske politike posredstvom instrumenata ekonomske politike nastoji maksimizirati svoje interese prelijevanjem gospodarskih dobara s područja potčinjene nacije na vlastito područje. Takav je primjer bivša Jugoslavija, kad je vladajuća srbijanska kamarila političkom dominacijom pretvorila tzv. prečanske krajeve u eksploataciona područja. Pokazalo se da su bili utopisiti oni hrvatski političari koji su mislili da će bez političke autonomije osigurati gospodarske interese Hrvatske.

Uspostavom nove Jugoslavije 1945. godine njen se gospodarski model razvijao u nekoliko faza — težeći sve više samoupravnoj soluciji socijalističkog društva, ali uz jake otpore prenošenju akumulacije na neposredne proizvođače.

Najveći stupanj decentralizacije akumulacije postignut je u 1966. godini. Kasnije je opadao dosegavši do 1969. manji iznos od sredstava funkcionalne amortizacije.

Kapital i rekompenzacije

Naime, 1969. godine privreda je morala platiti 11 posto više obveza nego li je iznosila amortizacija. Privredu danas pauperiziraju osamostaljeni centri financijske moći.

Danas, kad se govori o jedinstvenom tržištu kao i o raznim, višestrukim rekompenzacijama, valja preispitati razinu razvijenosti i stupanj homogenosti tržišta, pa i to kome je to tržište od veće, a kome od manje koristi.

Na jugoslavenskom tržištu koje je imperfektno, i jako zatvoreno po republikama, moguća je globalna dominacija samo ako se posjeduje najkomutativniji faktor, a to je kapital. Onaj tko ima monopol ili dominaciju u kapitalu, tj. u financijskoj snazi, taj globalno dominira na tržištu i može eksploatirati svaku privrednu granu i svaku ljudsku djelatnost. Jer, kako reče Marx, kapital potčinjava i pravnika i liječnika pretvarajući ih u najamnike — proletere iz kojih isisava višak vrijednosti. Parcijalna pak dominacija — dominacija u okviru dane grane — samo je teoretska mogućnost, budući da je privreda općenito bez novaca.

Ispitajmo, dakle, kakva je situacija s proizvodnim potencijalom pojedinih republičkih privreda i njihovom financijskom snagom.

	Sudjelovanje SR u društvenom proizvodu SFRJ	Sudjelovanje SR u kreditnom potencijalu SFRJ (financijska snaga)
BiH	12,2%	7,8%
Crna Gora	1,6%	2,4%
Hrvatska	28,3%	17,7%
Makedonija	5,1%	9,0%
Slovenija	15,5%	12,8%
Srbija	37,3%	50,3%
SFRJ	100,0	100,0

Do takvog stanja došlo je pretvaranjem saveznih banaka u regionalne i krajnje nedostatnim kreditiranjem hrvatske privrede u posljednjih pet godina. Tako je industrija SR Hrvatske dobila od 1965. do 1967. svega 16,7% kratkoročnih kredita, a industrija SR Srbije 49 posto.

Trgovina SR Hrvatske dobila je samo 6%, a trgovina SR Srbije 73,1% kratkoročnih kredita. (Vidjeti opširnije: A. Žuvela, Kreditan politika i njeni efekti u toku provođenja reforme, Privredna komora SRH).

U vanjskoj trgovini pak beogradska poduzeća sudjeluju sa 87%, a zagrebačka svega sa 6%.

Zbog globalne dominacije bankarskog i vanjsko-trgovačkog kapitala jednog centra nad privredom SFRJ, taj centar može izvlačiti višak vrijednosti iz cijele privrede SFRJ. Bez usklađivanja proizvodne i financijske snage — tako da svaka republika dobije toliko kreditnog potencijala kolika je njena proizvodna snaga — jedinstveno bi tržište stoga moglo imati kobne posljedice za sveukupnu privredu SFRJ, a posebno za privredu Hrvatske.

Kad se govori o rekomenzacijama i stupnju razvoja pojedinih republika, uzima se obično u obzir dohodak po stanovniku, a da se pri tom ne vodi računa o tome kako je raslo stanovništvo. Nadalje, obračun narodnog dohotka nije potpun jer se računa po proizvodnoj metodi, a ne uračunavaju se i dohodak banaka i reeksportera, te dohodak savezne administracije. (Poznato je da savezna administracija troši oko 100 milijardi starih dinara. Koliki je to iznos razabire se iz činjenice da je budžet Zagreba svega oko 50 milijardi starih dinara).

Uračunavaju li se sve te stavke, kao i priliv od nerealnog deviznog tečaja, tada bi i proračun stupnja razvijenosti pojedinih republika bio drugačiji, a s time u vezi i raspored obveza za razvoj nerazvijenih republika i Kosova.

Kapital na Istok – radnička klasa na Zapad

U poslijeratnom je razdoblju odljev iz Hrvatske, poslije podmirivanja obveza prema federaciji, iznosio 10—15 posto nacionalnog dohotka. Posljednjih godina taj se

SR	nabavke	isporuke	negativna razlika
BiH	1,012.389	498.802	513.587
Crna Gora	59.354	22.654	36.700
Makedonija	291.120	221.565	69.555
Slovenija	2,615.453	2,303.293	312.160
Srbija	2,868.548	2,515.542	353.006
Ukupno	6,846.864	5,561.856	1,285008

odliv povećao zbog naglo povećanog deviznog prihoda SR Hrvatske i nerealnog tečaja deviza, pa se tim kanalima odlijeva oko 350 milijardi starih dinara. Ponekad, ovakvo se stanje opravdava tvrdnjom da hrvatska privreda izvlači višak vrijednosti s jugoslavenskog tržišta. Takvu tvrdnju demantiraju podaci o privrednoj strukturi Hrvatske. Hrvatska je imala naime svega 18,5% industrijskih kapaciteta SFRJ 1970. godine i 21% poljoprivrednih kapaciteta, što je ispod jugoslavenskog prosjeka uzme li se u obzir broj stanovnika u SR Hrvatskoj, pa u tim sektorima hrvatska privreda nije mogla dominirati jugoslavenskim tržištem i izvlačiti višak vrijednosti. U tercijalnom sektoru Hrvatska je sudjelovala natprosječno — sa 31% jugoslavenskog totala — ali je u tom sektoru, a naročito u turizmu, hrvatska privreda bila i ostaje kolosalno tržište i drugih republika. U financijskoj pak snazi naša je privreda inferiorna, pa ne može ni svoje potrebe podmirivati.

Stoga je, prema podacima Saveznog zavoda za statistiku, **Hrvatska 1968. godine imala negativnu trgovačku bilancu sa svim republikama u SFRJ** — što pokazuje tabela na str. 4.:

Istodobno — i to je druga karakteristika hrvatskog gospodarstva — SR Hrvatska ostvaruje značajan dolarski suficit u razmjeni s inozemstvom, taj višak u otvorenom obliku iznosi oko 350 milijuna dolara, a u to ne ulazi privatni kliring i novac koji naši radnici ostavljaju svojim obiteljima kad ih posjećuju dolazeći iz inozemstva — te stavke se procjenjuju na oko 300 milijuna dolara.

Zbog svega toga valjalo bi preispitati ekonomsku politiku sa stajališta suverenog prava svakog naroda i njegove radničke klase da raspolaže svojim društvenim proizvodom, dinarskim i deviznim.

S time u vezi valjalo bi u ustavnim amandmanima predvidjeti — u skladu s načelom ekonomskog suvereniteta republika — njihovo pravo na zaštitu u slučaju zloporabe jedinstvenog tržišta. U protivnom, nastavit će se iz Hrvatske »odljev« kapitala na istok, a radničke klase na zapad.

Sad je vjerojatno čas da se sporna pitanja riješe na demokratski način i na korist svih u našoj zajednici naroda.

Kako »Borba« zamišlja jezičnu ravnopravnost?

Prijedlog sadrži ono bez čega se ne može...

Poznato je da »Borba« nije već odavno ono što bi morala biti: nepristrano glasilo Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije. Mnogo lošije uređivana od »Politike« ili »Vjesnika«, ona je i političkom svojom angažiranošću daleko od jasnoće i određenosti spomenutih listova. »Politika« i »Vjesnik«, normalno, odražavaju i iznose prije svega probleme i interese svojih republičkih sredina, dok je »Borba« uvijek pretendirala na to da bude nadrepublička i nadnacionalna, tobože jugoslavenska. A zastupala je često ne samo neprihvatljive poglede i ocjene pojedinaca i političkih događaja, nego i parcijalne interese mnogo uže od bilo koje društvene zajednice, ističući se posebno u pristranom pisanju (ili nepisanju) o zbivanjima u SR Hrvatskoj. Osobito je za hrvatske kulturne radnike uvredljivo dugogodišnje centralističko uređivanje kulturne rubrike, što je bilo svakako u skladu s pogledima odgovornih pojedinaca koji su Zagreb i Hrvatsku tretirali kao političku i kulturnu provinciju.

Ovih smo se dana uvjerili da se sve mijenja, ali samo »Borba« ne — ostajući i dalje loš list, loš informator o zbivanjima, napose u Hrvatskoj, i loš vodič kad je u pitanju kultura, a hrvatska napose.

Prije nego nam drugovi iz »Borbe« prilijepe jednu od etiketa što ih uvijek imaju u pričuvi za sve ovdašnje, neka pokušaju zbrojiti koliko su knjiga hrvatskih pisaca prikazali u posljednje dvije-tri godine, dakle u razdoblju kad ih je samo Matica hrvatska objavila više od dvije stotine. I neka ne misle da je Feliks Pašić uspio obesnažiti makar samo djelić prigovora u vezi s isforsiranom, zapravo nepostojećom aferom, zlonamjerno podmetnutom Koordinacionom odboru Saveza književnika Jugoslavije i njegovu tajniku Slavku Mihaliću.

No, mi bismo rado čuli još jedno konkretno objašnjenje od urednika »Borbe«, koji nisu dopustili da se raščisti jezična zavrzlama, o kojoj piše — u sklopu svoje opsežne polemičke rasprave — Dalibor Brozović u 17. broju »Kritike«. Ovaj ugledni i nedvojbeno umjereni jezikoslovac tvrdi doslovno i nedvosmisleno, da jezična politika »Borbe« dugi niz godina u mnogome »nije bila ni objektivna ni konstruktivna, a nije to ni danas«. To je osnovna teza članka što ga je spomenuti autor poslao »Borbi«, reagirajući na jednu podvalu koju »Borba« nije zasnovala, ali ju je — usprkos naknadnoj obaviještenosti — prikrila, i time je zapravo podržala, postavši sudionik u jednom nečasnom postupku.

Maheri na RTV Beograd

Žrtva je toga postupka bio Dalibor Brozović, citiran u sklopu opširnog stenografskog prikaza diskusije o jeziku, prethodno emitirane na beogradskoj televiziji u lipnju 1970. Podvalu su izmislili maheri na RTV Beograd, jer su u lipnju 1970. emitirali, kao tobožnji svježi prilog, razgovor s D. Brozovićem iz 1969. Najbolje da sam Brozović objasni kako je do toga došlo:

Sa mnom je RTV Beograd imala dva intervjua, jedan u Budvi listopada 1969. drugi u Zagrebu početkom lipnja o.g., ali emitirani su i poslije objavljeni samo odgovori iz prvoga intervjua, tako da npr. moje izjave o Rječniku dviju matica, dane jeseni g. 1969, prije događaja na početku 1970, bivaju u lipnju 1970. emitirane i publicirane u društvu s intervjuima danima svibnja ili lipnja 1970 (iz mog je drugog intervjua samo jedna od dviju slika na kojima se pojavljujem u »Borbi«). Bolje je uopće i ne izreći karakterizaciju takva postupka, a osim toga, prema intervjuu kako je emitiran i tiskan, proizlazi da sam se vratio iz USA i da se upravo tamo spremam, dok je naprotiv istina da sam u Sjedinjenim Državama boravio prvu polovicu 1969. i ponovno otišao neposredno nakon budvanskog intervjua, a ove godine uopće nisam prelazio oceana.

Takav postupak imamo pravo nazvati krivotvorenjem, ali »Borba« svejedno nije htjela donijeti Brozovićeve uistinu dostojanstvene i umjerene riječi o svemu tome, iako je podmetanje staroga pod novo lako označiti i s moralnoga stajališta.

U istom tekstu u »Kritici« br. 17. Brozović raskrinkava pristranost »Borbe« u jezičnoj problematici. On piše:

Ne bih želio ići daleko u prošlost, zadržat ću se samo na nekim prilozima objavljenima u ovoj godini. Još u svibnju objavljuje Feliks Pašić tri priloga sa zajedničkim nadnaslovom »O jeziku, o jezičnim raspramama, o toleranciji«, zapravo intervjue s Mešom Selimovićem (»Kad pišem, ne mislim na varijante«, subota 16. V), s Rodoljubom Čolakovićme (»Jezik se ne stvara ni u laboratorijima ni u kabinetima«, nedjelja 17. V) i s drom Andrijom Krešićem (»Sudbinu jezika ne određuju lingvističke licitacije«, subota 23. V). Ne znam, naravno, u kojoj je mjeri Pašić vjerno prenio odgovore intervjuiranih osoba, ali objavljeni tekstovi (možda mi je još koji intervju iz te serije i promakao) pokazuju da su pitanja bila jednostrano sugestivno postavljena i intervjuirani su navedeni na izjave inače tipične za jezične unitariste — jedino je A. Krešić, čini se, bio nešto oprezniji. Time intervjuiranima bez sumnje nije učinjena usluga, a ni pozitivnomu i konstruktivnom rješavanju jezične problematike. Na primjer, R. Čolakoviću upućeno je pitanje: »Smatrate li da naša jezična praksa daje za pravo lingvistima kada izvode zaključke o dvjema varijantama?« — na što je dobiven odgovor koji počinje s riječima: » Ne samo da im ne daje pravo, ona ih demantira. Teza o varijantama je, po mom mišljenju, neodrživa, jer je kao tvorevina vještačka.«

Čovjek se mora pitati što to sad znači. Varijante nisu izmislili lingvisti, one objektivno opstoje u nekim jezicima, među kojima se nalazi i naš. Lingvisti mogu samo konstatirati opstojanost varijanata, i što se tiče hrvatskosrpskoga standardnog (književnog) jezika, egzistenciju njegovih varijanata priznaju danas već svi lingvisti i hrvatski i srpski i ostali (iako pojedinci i preko volje, npr. M. Stevanović, koji se najduže »odupirao«). No nije riječ samo o lingvistima, jer nije riječ ni o pitanju koje je samo jezično — s obzirom na znatnu društvenu, kulturnu i dr. važnost toga problema, o njem su se izjasnila, kako je poznato, sva četiri centralna komiteta SK u republikama s hrvatskosrpskim jezikom, priznavši prava njegovih varijanata. Što je vodilo »Borbina« suradnika F. Pašića da od R. Čolakovića iznudi izjavu suprotnu danas više-manje općim shvaćanjima?

I nas, kao i Dalibora Brozovića, zanima pitanje: **zašto brojni tekstovi u »Borbi« o jezičnoj problematici predstavljaju u stvari samo otvoreniju ili manje otvorenu polemiku sa shvaćanjima hrvatskih lingvista, književnika i javnosti?**

Sustavno protiv jezične ravnopravnosti

Brozović vrlo argumentirano pokazuje, da se borba za jezičnu ravnopravnost vodila uz izrazito kočničarsku asistenciju »Borbe«:

Mnogo se npr. govorilo o pojavama jezične neravnopravnosti u BiH, o zanemarivanju prava hrvatske varijante u nekim saveznim tijelima i organima, u raznim tiskanicama, u izdanjima PTT, na željeznici, u vojsci, itd. »Borba« je već preko 15 godina glasilo SSRN za cijelu jugoslavensku zajednicu. Bilo bi bez sumnje zdravije, (i ukusnije) da je ta pitanja pokretala »Borba«, ali ne sjećam se da je u njoj pokazan interes za njih. Problem su dakle morali postavljati hrvatski lingvisti, književnici i drugi javni radnici. No kad je njihov glas naišao na otpor, javila se i »Borba«, čak i s prilozima koji su imali široke negativne reperkusije, prilično općenito poznate. U posljednje se doba stanje veoma popravilo, otpori su oslabili, a poznati sarajevski simpozij u travnju ove godine iznio je tako drastične primjere iz nedavne prošlosti u BiH da je otpor s unitarističkih idejnih pozicija postao zaista teško održiv. Pokrenuli su se pojedini savezni organi i tijela, inicijativu je pokazala i JNA. No u svem tom razvitku nema zasluge »Borba«, i žao mi je, gotovo bih morao reći: naprotiv! U najboljem slučaju, proces se na stranicma »Borbe« samo pratio, bez komentara, i to tek pošto bi rezultati koje etape postali svršenim činjenicama.

Na kraju, nakon kritike stavova, mišljenje i pogleda, evo i kompetentne ocjene »Borbine« jezične prakse:

Slika neće biti potpuna ako je ne dopunim i prikazom same jezične prakse zagrebačkoga izdanja »Borbe«. Ona je već nekoliko puta kritizirana, nije potrebno citirati napise, među kojima ima i mojih. Ali »Borba« s visoka i ne haje, i dalje osjetno odstupa od jezične prakse ostalih dnevnika u SRH. Čemu, što je toliko vrijedno da se radi toga isplati ići uz vodu? Uzmimo nar. samo dvoje. »Borba« uporno ignorira hrvatske nazive mjeseci, upravo slavenske. Česi, Poljaci, Ukrajinci — imaju pravo na njih, samo ga »Borba« ne priznaje Hrvatima. Nitko i ne traži bezuvjetnu i isključivu uporabu tih naziva, ali što je u njima tako nevaljalo da se moraju potpuno zapostavljati?

I dalje:

I drugo, »Borba« tvrdoglavo ustraje u fonetskoj transkripciji stranih vlastitih i zemljopisnih imena, usprkos praksi ostalih dnevnika u SRH, koji takva imena (samo imena) donose u originalnim pravopisima (ukoliko se dotični jezik piše latinicom). O tom se dosta pisalo, i sâm sam i tu dao koji prilog, te nema smisla govoriti o samoj stvari (inače smatram da je ta praksa zapravo paternalistička, dakle nedemokratska), važno je samo znati zašto je potrebno publiku kojoj je zagrebačka »Borba« namijenjena upozoravati na posebnost »Borbe« nečim na što ta publika nije navikla. Što »Borba« time dokazuje? I zašto? Pri tom se ne transkribiraju samo osobna i geografska imena nego i drugi nazivi — tako na poledini »Borbina« izvještaja o intervjuima s RTV Beograd od 20. lipnja nalazimo članak »Inion minijer u novom izdanju«, s oznakom da je prenesen iz »Finanšl Tajmsa«, a u članku se spominju »Friport sufler«, »Laport majning«, »Le nikl« i »Internešenel nikl«. Ispravno je da se u skladu s hrvatskosrpskim pravopisnim sastavom i u latinici transkribiraju r i j e č i, ali ne i i m e n a. Pa čak kad bi se »Borbina« praksa i bila s ovog ili onog razloga načelno bolja, ispravnija, znanstvenija, kulturnija, itd., itd., zar bi bilo m u d r o, zar bi bilo p o l i t i č k i z r e l o izdvajati se?

I tako, u svemu iznesenome ima i suviše sustava, i suviše stalnosti. Zar to ne bi bilo dovoljno da se u »Borbi« tko odgovoran, dobronamjeran, i prije svega ozbiljan i dalekovidan, zabrine i zamisli?

To i nas zanima. Zato smo i upoznali, opširnije, naše čitaoce s ovim Brozovićevim polemičkim prilogom koji »Borba« nije htjela objaviti ostajući, i u tome dosljedno netolerantna i — kratkovidna!

V. Pavletić

Koliko i do kada plaćati »Zastavinu« nesposobnost?

U intervjuu NIN-u, pod naslovom »Kako stoje računi«, predsjednik Izvršnog vijeća Srbije Milenko Bojanić, govoreći o tome da bi promjena politike carinske zaštite na **razini domaće proizvodnje automobila od 100 tisuća komada** predstavljala uništenje domaće industrije, rekao je: **»Nema nacionalne industrije u Evropi, pa ni u Jugoslaviji, koja bi mogla na toj seriji izdržati konkurenciju s velikim monopolima uz tako nisku carinsku zaštitu«** (NIN 11. IV 1971).

U istom broju, u sklopu članka »Automobili — carine u rikvercu«, NIN donosi uokvireno pod jedinstvenim naslovom ova tri citata:

»Višestruka istina«

»Domaći proizvođači sada ponosno tvrde da su osvojili 98 posto »Fiata 750«. To je sigurno veliki uspeh, ali na žalost taj automobil više ne znači za nas ono što je značio pre nekoliko godina. Pregaoci u domaćim tvornicama su to već uvideli pa se tu i tamo čuje kočnica domaćih Fiata 124 i 125. Na žalost, nema podatka da se 98 posto toga tipa automobila izrađuje u domaćim halama. Voleli bismo čuti i uveravanja da će u tom trenutku kad naša tvornica bude kadra proizvoditi barem 90 posto njegovih delova, taj tip biti još uvek zanimljiv kupcima. U protivnom — krećemo se u zatvorenom krugu . . .«

»Vjesnik« 27. III 1971.

»Reakcije javnosti i privrede su utoliko oštrije, jer se radi o otvorenoj zaštiti »Crvene zastave« — preduzeća koje je pretežno građeno novcem federacije, preduzeća koje čitavo vreme otkad izrađuje automobile uživa nenormalne i neshatljive privilegije i koje je te privilegije vrlo dobro iskorišćavalo i unovčavalo na račun džepova jugoslavenskih kupaca automobila . . .«

»Delo« — 28. III 1971.

»Za petnaest poslednjih godina automobilska industrija nije uzimana ozbiljno u obzir. O tome govori činjenica da »Crvena zastava« nije ušla ni u jedan jedini petogodišnji plan kada su deljene savezne pare za velike industrijske objekte, da se ona izgrađivala zahvaljujući više stranom kapitalu i entuzijazmu i poslovnom umeću jednog dela privrede i ekonomista . . .«

»Borba« — 30. III 71.

Pare i privilegije

Da istina nije višestruka kao što NIN svojim citatima hoće sugerirati, proizlazi iz uvodno citirane Bojanićeve izjave o tome da bi domaća industrija automobila (koju predvodi »Zastava«) **bila uništena kad bi se carina smanjila za svega još nekoliko poena.**

Bojanić govori o **»toj seriji«.** A upravo ta mala serija od 100 tisuća komada (koju, uostalom, »Zastava« nije još ni dostigla — u 1970. godini proizvela je svega 80 tisuća vozila raznih modela, razlog je što se »Zastava« boji konkurencije i ne može opstati bez privilegija. **Problem »Zastave« i jest upravo u njezinoj nesposobnosti da se približi serijama koje omogućavaju rentabilnu proizvodnju automobila.** »Zastava« već desetljeće i pol, za 10 do 20 puta, zaostaje za serijama koje osiguravaju rentabilnu proizvodnju, ali — stalno na sve višoj razini. Kada je »Zastava« proizvodila 20.000 do 30.000 vozila, minimum rentabiliteta ostvarivao se na serijama od 200.000 do 300.000 vozila. Danas se rentabilitet ostvaruje u serijama od milijun do dva milijuna vozila. Može i niže, ima zemalja koje »Zastava« stalno gura za primjer, ali tako niske serije plaćaju onda te zemlje iz svoga vlastitog dohotka. I mi smo dugo plaćali, očekujući da će »Zastava« postati rentabilna.

Položiti račun zajednici!

Prigovore »Dela« o tome da je »Crvena zastava« pretežno građena novcem federacije i da se stalno razvija na račun nenormalnih i neshvatljivih privilegija, »Borba« i NIN pokušavaju odbiti tvrdnjom da »Crvena zastava« nije ušla »ni u jedan jedini petogodišnji plan«. Nije stvar u ulasku u plan, već u novcima i privilegijama. Pričom o planu trebalo je pozornost nedostatno obaviještenih čitatelja odvući na drugu stranu. Ako je »Zastavi«, »Borbi« i NIN-u do istine, neka polože račune o tome koliko Jugoslaviju stoji »Zastava« i koliko nas stoje privilegije koje je ona do sada imala i koje još ima.

No, ostaje još jedno pitanje. Do kada i koliko ćemo još morati plaćati »Zastavinu« nesposobnost da svoje automobile, iako djeluje u monopolnim uvjetima poslovanja, počne proizvoditi u rentabilnim serijama, mjereći to i svjetskim cijenama? I dokle će ona zadržati privilegij da svoju robu prodaje iznad svjetskih cijena, dok se mnogim drugim proizvođačima u Jugoslaviji ne dopušta povišenje cijena njihovih proizvoda, uz obrazloženje da se moraju mjeriti prema svjetskim cijenama?

R. P.

ZASTAVA 101 – Zamalo dvostruko skuplja od talijanskog uzora

Pismo Velimira Rajkovića

Dr Velimir Rajković
Generalni direktor Republičkog zavoda za planiranje

Poštovani druže uredniče!

U Vašim novinama od 23. travnja objavili ste članak druga H. Šošića, u kojem autor članka proizvoljno napada našu instituciju. Da ne opterećujemo Vaše čitatelje dajemo Vam skraćeni odgovor autoru članka.

U prilogu Vam šaljem na korišćenje jedan primjerak »Nacrta Društvenog plana razvoja SR Hrvatske za razdoblje od 1971. do 1975. godine«, koji vjerodostojno reprezentira djelotvornost Zavoda na problemima usmjeravanja društveno-ekonomskog razvitka naše Republike.

Zagreb, 4. 5. 1971.

(Potpis)

Oko »istine o

U Vašim novinama od 23. travnja u članku Hrvoja Šošića: »Istina o hrvatskom gospodarstvu«, pored ostalog autor članka je na nekoliko mjesta stavio oštre zamjerke na račun djelotvornosti i odgovornosti Republičkog zavoda za planiranje SR Hrvatske.

Budući da te zamjerke mogu naškoditi ugledu naše institucije u očima onih čitatelja koji nisu upoznati sa radom naše institucije, a plod su proizvoljnih razmišljanja autora članka, to u skladu sa Zakonom o štampi smatramo Vas obaveznim da u Vašim novinama obznanite naše primjedbe na pomenuti članak.

1. U uvodu članka pisac kaže: »U Hrvatskoj nema novih radnih mjesta niti službeni planeri (Republički zavod za planiranje Hrvatske) vide da bi se u slijedećih nekoliko godina prilike mogle osjetno popraviti . . .«

U proteklom planskom razdoblju došlo je do osjetnog usporavanja zapošljavanja u našoj Republici. U 1966. i 1967. godini zbog usporavanja privredne aktivnosti i pooštrenih uvjeta privređivanja smanjuje se broj zaposlenih, a povećava se broj nezaposlenih i zapošljavanje u inozemstvu. Oživljavanje privredne aktivnosti u 1968. godini zaustavilo je pad zaposlenosti, a nastavljanje dinamične privredne aktivnosti u 1969. i 1970. godini otvorilo je i življi proces zapošljavanja. Prošle godine u društvenom sektoru otvoreno je 35,3 hiljade novih radnih mjesta, a u ožujku ove godine broj zaposlenih u društvenom sektoru u Hrvatskoj veći je za 5% (odnosno za 39 hiljada radnika) nego u ožujku prošle godine. U svijetlu sadašnjih gibanja u zapošljavanju u Hrvatskoj ne vidimo, kakav smisao ima konstatacija pisca članka: »U Hrvatskoj nema novih radnih mjesta«.

Republički zavod za planiranje je u nekoliko svojih studija i u dokumentima za izradu Društvenog plana razvitka SR Hrvatske za razdoblje od 1971—1975. godine objavio svoja sagledavanja o mogućnosti zapošljavanja u ovom razdoblju razvitka naše Republike. U »Preliminarnoj analizi razvojnih mogućnosti SR Hrvatske za razdoblje od 1971—1975. godine«, izrađenoj početkom 1970. godine, sagledane su mogućnosti otvaranja 108 hiljada novih radnih mjesta do 1975. godine u djelatnostima izvan privatnog sektora poljodjelstva, a predviđeni prirodni odliv radnika (umirovljenje i sl.) omogućavao je zapošljavanje za još 145 hiljada radnika. Dakle, do 1975. godine predviđalo se ukupno zapošljavanje 253 hiljade novih radnika, što je dvostruko više od novoposlenih radnika u proteklom razdoblju razvitka.

Ove bi činjenice morale biti poznate drugu Šošiću, jer je član Stručne komisije za raspodjelu i proširenu reprodukciju Republičkog zavoda za planiranje. Osim toga ove su projekcije zaposlenosti sadržane i u dokumentu Sabora SR Hrvatske: »Smjernice za izradu društvenog plana razvitka SR Hrvatske za razdoblje od 1971. do 1975. godine«, Narodne novine br. 33—1970. godine.

U upravo objelodanjenom »Nacrtu Društvenog plana razvoja SR Hrvatske za razdoblje od 1971—1975. godine«, na osnovu svestranih ispitivanja mogućnosti privrednog razvitka Hrvatske, Zavod je sagledao još povoljnije mogućnosti zapošljavanja. U osnovnoj varijanti plana broj zaposlenih povećao bi se od 966,5 hiljada u 1970. godini na 1110 hiljada u 1975. godini (bez zaposlenih u privatnom sektoru poljodjelstva). Najznačajnije mogućnosti otvaranja novih radnih mjesta sagledane su u industriji (37 hiljada novih radnih mjesta), trgovini i ugostiteljstvu (35 hiljada), u neprivrednim djelatnostima (17 hiljada) i u privatnom sektoru zanatstva, ugostiteljstva, saobraćaja i raznih samostalnih zanimanja (38 hiljada). Takovo zapošljavanje omogućit će radno angažiranje cjelokupnog tekućeg priraštaja aktivnog stanovništva, potpunije angažiranje radno sposobnog stanovništva, potpuni prihvat školovanih kadrova i smanjenje broja zaposlenih u inozemstvu.

Razrađena je i jedna varijanta intenzivnijeg procesa zapošljavanja (otvaranje 180—200 hiljada novih radnih mjesta), koja je međutim uslovljena kako općim okolnostima privrednog razvitka (ubrzanje dinamike razvitka, značajno povećanje investicija i dr.) tako i posebnim mjerama ekonomske politike kao što su: uvođenje 6%-tne dinarske bonifikacije deviznih doznaka naših radnika u korist zavičajnih općina, koja

hrvatskom gospodarstvu«

bi se sredstva koristila za poticanje privrednih djelatnosti u društvenom i privatnom sektoru, zatim omogućavanje korištenja deviznih sredstava od doznaka i štednje u istu svrhu, prilagođavanje porezne politike potrebama razvoja djelatnosti na osnovu ličnog rada i drugo.

2. U trećem pasusu autor članka ustvrdio je da »Republički zavod za planiranje ne izvještava našu vladu, naše Izvršno vijeće Sabora o stvarnom stanju privrede Hrvatske niti predlaže prave mjere koje bi mogle voditi ozdravljenju i preporodu hrvatskog gospodarstva«. Nakon što je postavio upit: »Što je to osnovno što Republički zavod za plan nezna ili neće da zna ...?« autor objašnjava čitateljima da je to: »... činjenica da sveukupno gospodarstvo mora već treću godinu za svoje dugoročne obaveze bankama i reeksporterima vraćati više novca nego što ga tijekom godine zaradi«.

Na sjednici Stručne komisije za raspodjelu i proširenu reprodukciju održanoj 4. veljače 1970. godine, kojoj je prisustvovao i drug Šošić, između ostalog razmotren je materijal Zavoda: »Reproduktivna i akumulativna sposobnost privrede i problemi proširene reprodukcije u SR Hrvatskoj u razdoblju od 1971. do 1975. godine«. U tom su materijalu dati iscrpni podaci o položaju privrede Hrvatske u proširenoj reprodukciji, a posebno su istaknuti podaci o zaduženosti privrede u razdoblju od 1966. do 1970. godine. Na osnovu tih podataka u materijalu se na str. 4 konstatira; da su privredne organizacije znatan dio sredstva odvajale za otplate (u visini 87% ulaganja u investicije u osnovna sredstva iz vlastitih izvora), koje su se povećavale brže od porasta ukupnih sredstava. Oko 26% ukupnih otplata odlijeva se izvan republike na ime kredita dobivenih od strane federacije i saveznih banaka. Ako se računi izvedu s obzirom na akumulaciju poduzeća (izdvajanja u poslovni fond) dobiva se odnos koji pokazuje da otplate često prelaze nivo izdvajanja za poslovni fond«.

U »Nacrtu Društvenog plana razvoja SR Hrvatske za razdoblje od 1971—1975. godine« na str. 1—2 stoji: »Nerazrješeno pitanje državnog kapitala, osobito onog koncentriranog u federaciji plasiranog preko saveznih banaka u dugoročne investicije onemogućavalo je da se bitnije poboljša položaj privrede u proširenoj reprodukciji i da se učini zaokret na investicije koje bi u kraćem roku dale efekte u društvenom proizvodu, izvozu i zaposlenosti. Isto tako neriješeno pitanje obrtnih sredstava privrede, restrikcije i poskupljenje kredita nisu omogućavali da se u akumulaciji privrede ugrade generatori dinamičnog i stabilnog rasta, za što su početne mjere reforme dale dobru osnovu. Na nepovoljan položaj privrede u procesu proširene reprodukcije i kao ograničavajući faktor potpunije afirmacije samoupravljanja djeluju razne vanjskotrgovinske i financijske organizacije, koje zahvaljujući svom nedefiniranom statusu u privrednom sistemu vrlo često djeluju kao ekonomska snaga izvan privrede i društva«.

Konačno u djelu »Nacrta« (str. 36) koji govori o pravcima promjena u novom sistemu sadržane su postavke na osnovu kojih treba tražiti razrješenje problema saveznih banaka i reeksportnih organizacija u cilju adekvatnije teritorijalne distribucije državnog kapitala i poboljšanja položaja privrede u proširenoj reprodukciji:

»U skladu sa ustavnim amandmanima potrebno je razriješiti konfliktne odnose koji proizlaze iz povlaštenog položaja bivših saveznih banaka. Raspodjela sredstava svih fondova tih banaka, koji su stečeni poslovanjem s državnim kapitalom ostvarenim radom privrede svih republika i pokrajina, te statutarnim promjenama njihove organizacione strukture, bitno će pridonijeti adekvatnijoj teritorijalnoj raspodjeli novca i kapitala. Paralelno kroz reguliranje uvjeta poslovanja reeksportera nužno je onemogućiti koncentraciju financijske moći u istima na štetu ostale privrede.«

Bilo bi moguće citirati i niz drugih dokumenata u kojima Zavod obrađuje pitanje prezaduženosti privrede, problem nedostatka novčarskog kapitala, daje svoje priloge rješavanju tih problema i podržava prijedloge eminentnih stručnjaka u ovoj problematici (npr. Dr I. Perišin: »Modaliteti rješavanja problema prezaduženosti privrede«), ali je za čitatelje vjerujemo, već i ovo dovoljno svjedočanstvo o stajalištima i djelovanju Zavoda.

Ostaje još samo da se u piščevom stilu upitamo: »Što uopće drug Šošić zna ili neće da zna o radu naše institucije?«.

Republički zavod za planiranje
SR Hrvatske

Odgovor Hrvoja Šošića

U »Hrvatskom tjedniku« od 23. travnja 1971. pisao sam o tragičnoj istini o hrvatskom gospodarstvu koje je u svom samostalnom i samoupravnom razvitku blokirano već tri godine jer mu dugovi prelaze iznos sredstava koja ostaju za vlastiti razvoj. Broj radnih mjesta morao bi se smanjivati, a ne povećavati ako će se nastaviti dosadašnje prelijevanje imovine gospodarstva u dohodak i nastaviti grabež banaka i veletrgovine.

Rajković je ispravno ocijenio da ja smatram odgovornim Republički zavod za planiranje u Zagrebu zbog neadekvatnog izvještavanja Vlade o stvarnom stanju a i zbog toga što ne predlaže prave mjere koje bi mogle voditi ozdravljenju i preporodu hrvatskog gospodarstva. Točna Rajkovićeva ocjena mog neposrednog postavljanja pitanja odgovornosti ustanove kojoj je on na čelu, vjerojatno je razlog što je drug Rajković prvi puta (koliko je meni poznato) izgubio svoj akademski mir i umjesto raspravljanja o istini o hrvatskom gospodarstvu pokušao problem svesti na moju osobnu antipatiju prema Zavodu za privredno planiranje u Zagrebu. Budući da to nije problem, i da o tome nije riječ, na taj način s drugom Rajkovićem ne ću polemizirati.

Predsjednica CK SK Hrvatske Savka Dabčević-Kučar u svom govoru od 7. V. 1971. inzistirala je na neposrednom utvrđivanju odgovornosti za rad u svim područjima. Zavod za privredno planiranje Hrvatske od te odgovornosti ne može biti izuzet i ja nisam slučajno naglasio njegovu odgovornost kada sam pisao o sadašnjem stanju hrvatskog gospodarstva.

Vlada i Sabor Hrvatske kao kolektivni organi mogli bi biti odgovorni kada bi odbijali prijedloge Zavoda za privredno planiranje vezane za budući razvitak Hrvatske. No, Sabor i Vlada prihvaćaju gotovo neizmijenjene prijedloge planova. Stoga je normalno da se za neizvršenje planova i neadekvatnost mjera postavlja pitanje odgovornosti onih koji su plaćeni za to da ih izrađuju i predlažu.

No, pretpostavimo da se za izvršenje planova razvitka učini odgovornim Vlada i Sabor. Tom izmjenom ne bi se ništa promijenilo ako se ne bi promijenio stil rada Zavoda za privredno planiranje. I zbog toga nije oportunizam ako tražim da upravo Zavod za privredno planiranje izmijeni svoj stil rada. Da je u tome problem dokazuje informacija sa sjednice stručne komisije od 4. II. 1970., na koju se poziva u svom pismu i Rajković, a u kojemu stoji: »BUDUĆI DA JE HRVATSKA INZISTIRALA NA PROMJENAMA SISTEMA, NE MOŽE SE PRIHVATITI DOSADAŠNJI STIL RADA ZAVODA«.

Drug Rajković je došao u Zavod za privredno planiranje s ambicijom da izmijeni stil rada i on ga je počeo mijenjati uključivši u rad na planu veliki broj stručnjaka. Tako sam i ja dospio u Komisiju za raspodjelu i proširenu reprodukciju, ali se moje sudjelovanje završilo već na samoj konstituirajućoj sjednici (4. II .1970). Naime, prema informacji druga Lackovića, jednog od direktora u Zavodu, daljnji sastanci nisu održavani. Rad je komisije obustavljen, a Saboru i Vladi izvještaj o radu Centralne komisije, umjesto Komisije, podnesen je od strane radnika Zavoda. Rok za podnošenje izvještaja iznosio je svega 2—3 dana. Nisam ja kriv što je drug Rajković, po svojoj odluci ili po nečijem nalogu, mimoišao stručnjake i njihov doprinos izradi plana razvoja Hrvatske. TA JE ISTINA SAKRIVENA OD JAVNOSTI, A O NJOJ ĆE SE MORATI JOŠ GOVORITI.

Uvodni tekst moga članka »Istina o hrvatskom gospodarstvu« glasio je: »Tragična je istina da sve veći broj Hrvata i drugih žitelja Hrvatske mora tražiti posla u inozemstvu. U HRVATSKOJ NEMA NOVIH RADNIH MJESTA NITI SLUŽBENI PLANERI (REPUBLIČKI ZAVOD ZA PLANIRANJE HRVATSKE) VIDE DA BI SE U SLIJEDEĆIH NEKOLIKO GODINA PRILIKE MOGLE OSJETNO POPRAVITI, i tako zaustaviti odlazak i istovremeno osigurati što brži povratak stotinama tisuća onih koji su morali otići«.

Zašto je drug Rajković citirao iz moga teksta samo ono što sam ja podcrtao u ovom tekstu, a umjesto preostalog dijela rečenice stavio četiri točkice (iako znade da mu dana riječ i etika znanstvenika takav postupak ne dopušta)? ZAŠTO PRIKRIVA BITNO: DA NIJE OSIGURAN POVRATAK ONIMA KOJI SU OTIŠLI. Drug Rajković zna da »Rezolucija o osnovama društveno-ekonomske politike SRH za 1971. sa stabilizacionim programom«, koja je službeno objavljena u Narodnim novinama SRH od 5. travnja 1971., pruža izrazito slabe izglede za vraćanje naših radnika zaposlenih u inozemstvu, jer se planira da će se »godišnji odliv RADNE SNAGE NA PRIVREMENI RAD U INOZEMSTVO SMANJITI ZA NAJMANJE 15 POSTO«. Tako piše u službenom dokumentu SRH. No, u sva obrazloženja i brojke druga Rajkovića iz pisma koje objavljujemo ne vjerujem sve dotle, dok mi ne objasni kako to da u Nacrtu društvenog plana razvoja SRH za razdoblje 1971 — 1975. također izrađenog u njegovom Zavodu (od 15. IV. 1971 — dok. br. 21/70, na str. 9) piše da je za razdoblje od 1966. do 1970. planiran RAST ZAPOSLENOSTI u društvenom sektoru po stopi od 2,6%, a istodobno BROJ ZAPOSLENIH U 1970. STVARNO JE ZA SVEGA 7 TISUĆA VEĆI NEGO U 1965. GODINI?

Isto tako mislim da bi upravo Rajković trebao objasniti kako to da u citiranom dokumentu, koji nosi datum 15. IV. 1971, piše: »Broj naših radnika na privremenom radu u inozemstvu ocjenjuje se između 350.000 i 450.000. Smatra se da je stvaran broj bliže gornjoj granici«, a da ih je prema rezultatima popisa po izjavi Latifića — 1. IV. 1971. popisano svega 227.841?

S punom odgovornošću tvrdim da je ovo još samo jedan dokaz više DA HRVATSKA I NJEZIN RAZVITAK NE MOGU ZAVISITI O DOSADAŠNJEM STILU RADA ZAVODA ZA PRIVREDNO PLANIRANJE SRH KOJI, UZ TO, NE RASPOLAŽE NI MINIMALNO POUZDANIM INFORMACIJAMA, A NIJE U STANJU NITI DA IZRADI EKONOMSKI REALNU FINANCIJSKU BILANCU GOSPODARSTVA SRH. Bez pouzdanih pokazatelja o stanju gospodarstva SRH ne mogu se predlagati niti odgovarajuće mjere. Drug Rajković mora otvoreno reći Vladi i Saboru, bez obzira na to što je nov čovjek u Zavodu, a možda upravo zato, da njegov Zavod sa sadašnjom organizacijom, sadašnjom mehanizacijom, postojećim brojem i sastavom kadrova ne može dati zadovoljavajuće informacije o stanju hrvatskog gospodarstva, još manje predlagati mjere koje bi osigurale onakav razvoj kakav svi tražimo i za koji znamo da je ostvariv s obzirom na mogućnosti i snage SR Hrvatske, materijalne i stvaralačke.

Hrvoje Šošić

Riječ nadbiskupa u Prvostolnoj crkvi

SMRT NEMA ZADNJU RIJEČ

Na svečanoj misi u spomen hrvatskim mučenicima Petru Zrinskom i Franu Krsti Frankopanu, što je održana navečer 30. travnja u Prvostolnoj crkvi u Zagrebu u povodu 300. obljetnice njihove tragične pogibije, zagrebački se nadbiskup dr Franjo Kuharić nazočnima obratio ovim riječima:

Braćo i sestre!

Čuli smo Božju riječ, i ona posebnim odjekom zvoni u našem srcu ove večeri kad smo se sabrali na molitvu sjećajući se naših narodnih velikana: bana Petra Zrinskoga i Frana Krsta Frankopana!

»Ja sam uskrsnuće i život... Tko vjeruje u mene, ako i umre, živjet će«! (Iv 11,25)

Ljudski život dolazi do granice smrti često puta s pitanjima na koja nije bilo odgovora! Ali na toj granici vremena i vječnosti dočekuje nas Uskrsnuli Gospodin Isus Krist s konačnim odgovorom: Ja sam uskrsnuće i život!

Kako je silna ta istina da smrt nema zadnju riječ!

Ta vjera bila je prisutna i u srcu mučenika kojih se danas sjećamo! Prije tristo godina — na današnji dan — pošli su na stratište s tom vjerom. Iza teksta današnjeg Evanđelja mogli bismo pročitati i posljednje oproštajno pismo što ga je ban Petar Zrinski pisao svojoj Katarini. Kolika vjera u život i uskrsnuće! Ali pročitat ćemo ga na kraju.

Mučenička smrt Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana potiče nas na razmišljanja. Ne želimo ocjenjivati njihov proces ni s političkog ni s pravnog stanovišta. O njihovoj žrtvi želimo razmišljati samo s etičkog stanovišta, i u svjetlu vjere.

Stoga moramo uočiti neka načela.

Svaki narod ima svoju — nazovimo to tako — osobnost. Osobnost nacije je svijest prisutna u svakom članu te zajednice da je iz nje izrastao, da njoj pripada i da dijeli njezinu sudbinu u dobro i zlu, u tuzi i radosti.

Ta svijest mnoge povezuje u jedinstvo života i povijesti. Ta svijest je trajno nadahnuće i nosilac svih velikih težnja koje izviru iz ljudskog srca. Te težnje kroz tu svijest žive i u srcu naroda. Ništa čovjek dosljedno svome ljudskom dostojanstvu ne želi toliko koliko živjeti u slobodi i biti zaštićen pravdom. To je uvijek duboka težnja svakoga naroda. Biti svoj na svome. Živjeti svoj život imajući u svojim rukama sve svoje mogućnosti i sposobnosti, svoja bogatstva i svoje talente, svoju sigurnost i svoj mir.
Te su težnje izraz zahtjeva opće etike koju opravdava i priznaje svaka poštena savjest.

Ali kao što čovjek pojedinac ne živi sam, nego uvijek u zajednici s drugim ljudima, tako ni narod ne živi sam na svijetu nego je orkužen drugim narodima. Kao što čovjek pojedinac može biti siguran samo u mirnom posjedovanju svojih prava i u pravednom priznanju prava svojih susjeda, isto je tako i s narodom. Svaki narod ima pravo na mirno posjedovanje svih svojih prava poštujući prava drugih.

To su nepromjenjivi i neotuđivi zahtjevi etike!

Jasno je da ostvarenje svojih prava može istinski i sigurno svaki narod živjeti samo u svojoj samostalnosti, slobodi i slobodnom odlučivanju o svojoj sudbini. Iz toga slijedi pravo svakoga naroda na vlastitu državnost, koja jedino može biti jamstvo slobode, suvereniteta i razvitka nacije. Narodi koji tako žive, rastu, i napreduju, postaju sposobni iz vlastite slobode pridonositi napretku velike zajednice čovječanstva.

Tih se prava nije mogao nikada odricati ni hrvatski narod!

Ali s narodima se događa kao i s pojedinim ljudima. Budući da život ljudi ne protječe uvijek po načelima prava i pravednosti, slabi i siromašni zlo prolaze uz jake ako ti jaki nisu pravedni.

I hrvatskom je narodu bila nametnuta kroz vjekove njegove povijesti borba da obrani od jačih napadača svoju opstojanost, svoju domovinu, svoj život. Koliko muke, koliko tragike! Koliko suza, koliko krvi! Koliko je bilo pokošeno ljudskih života samo zato što su Hrvati kroz svu svoju povijest nosili u sebi svijest i uvjerenje da imaju pravo živjeti u miru i slobodi!

Na žalost, nutarnje nesloge i vanjski neprijatelji otvarali su mnoge rane na našem narodnom biću.

Ban Petar Zrinski i knez Fran Krsto Frankopan bili su proglašeni urotnicima jer su nastojali očajnim naporima spasiti barem ostatke ostataka nekoć slavnog hrvatskog kraljevstva.

Jedan narod ne smije nikada zaboraviti svoje povijesti ni svih onih koji su u njegov život ugradili svoju žrtvu! Ta svijest, priznanje i zahvalnost također su obveza plemenite savjesti. Crkva kao zajednica vjernika u jednom narodu živi i dijeli sudbinu svoga naroda u kojem živi. Stoga mi vjernici sa stanovišta vjere, koja obvezuje i na ljubav prema domovini, želimo izraziti ove večeri ovim svetim bogoslužjem i molitvom svoje sjećanje, zahvalnost i poštovanje mučenicima hrvatskog naroda. To činimo kao svoju moralnu dužnost.

Njihov svršetak gledamo očima vjere.

»Navik on živi ki zgine pošteno!«

Za nas taj život ne znači samo uspomenu.

Za nas je taj život stvarnost. Pismo bana Petra Katarini svjedoči s kolikom je snagom vjere Petar išao u susret smrti. Nepravedna osuda izbacila ih je iz vremena, ali znali su da ih u vječnost dočekuje Netko koji jedini ima moć da izravna svaku nepravdu i da vječnom radošću uzvrati svaku žrtvu.

Bog jest. I Bog je Život. Pobjednik smrti. Pobjednik svakoga zla. Rijeka života kroz vrijeme teče, ali utječe u vječnost života. Bog je Bog živih. Koliko god bili s ovu stranu života suočeni s nedokučivim tamnim pitanjima — koja mogu ljude slomiti tako da vjeruju samo u besmisao, snagom vjere svladavamo svaki očaj. Svjetlo naše sigurne nade izvire iz Isusa Krista Uskrsnuloga!

Stoga uvijek, dok se sjećamo mrtvih mučenika, mi znamo da oni žive. Svaki pak koji s vjerom i ljubavlju odlaze, makar nad njihovim životom izricala zadnju riječ ovozemaljska nepravda, ne umiru bez nade da će ih tamo dočekati savršena pravednost.

»On će otrti svaku suzu s njihovih očiju. Smrti više neće biti; neće više biti ni tuge, ni jauka, ni boli, jer stari svijet prodaje!« (Otkr. 214)

Vjera da su oni i sada živi nadahnjuje i danas naše rodoljublje, kojim, sjećajući se njihove žrtve, i danas svome narodu želimo život u slobodi, pravednosti i miru.

Svima pak koji su kroz cijelu povijest hrvatskog naroda pali da bi on živio, izražavamo zahvalnost svojom molitvom.

A sada čujmo pismo bana Petra Zrinskoga što ga je pisao svojoj ženi Katarini dan prije svoga pogubljenja. I knez Frankopan je pisao oproštajno pismo svojoj Juliji, na talijanskom jeziku. I u njemu je snažno ispovjeđena vjera u vječni susret, u vječni život. Petar je pisao hrvatskim jezikom. U tom posljednjem pismu svijetli vjera da je naš Gospodin Isus Krist zaista uskrsnuće i život.

»Moje drago serce!
Nemoj se žalostiti svrhu ovoga pisma, niti burkati. Polag Božjega dokončanja sutra u deseti ore budu meni glavu sekli, i tulikajše naukupe tvojemu bratcu. Danas smo mi jedan od drugoga srčeno proščenje uzeli. Zato jemljem ja sada po ovom listu i od tebe jedan vekuvečni valete, tebe proseći, ako sam u čemu zbantuval, ali ti se čem zameril (koje ja dobro znam), oprosti mi. Budi Bog hvaljen, ja sam k smrti dobro pripravan, niti se plašim. Ja se ufam u Boga vsemogućega, koj me je na ovom svitu ponizil, da se tulikajše mene hoće smiluvati, i ja ga budem molil i prosil (komu sutra dojti ufam se), da se mi naukupe pred njegovem svetem tronušem u diki vekovečne sastanemo. Veće ništar ne znam ti pisati, nit za sna, nit za druga dokončanja našeg siromaštva. Ja sam se sve na Božju volju ostavil, ti se ništar ne žalosti, ar je to tak moralo biti. V Novem Mestu, pred zadnjem dnevom mojega živlljenja, 29. dan aprila meseca, o sedme ore pred večer, leta 1671. — Naj te Gospodin Bog s mojum kćerju Auroru Veroniku blagoslovi! — Grof PETAR ZRINI«

Pali su da bi Hrvatska živjela! Ali i oni žive u Gospodinu koji je uskrsnuće i život!

Zahvaljujemo Matici hrvatskoj koja je danas u našoj katedrali otkrila poprsja bana Petra Zrinskog i kneza Frana Krste Frankopana kao i spomen ploču da posjetioci ove katedrale znaju da su ovdje iza glavnog oltara naši svoje počivalište.

Ova katedrala u glavnom gradu Hrvatske izgleda mi kao mati koja sabire živu djecu vjere, ali prima i mrtve sinove na svoje krilo da bi se pod njenim svodovima susretali živi s mrtvima, sadašnjost s prošlim vjekovima. U riječi Božjoj ovdje imamo i nadahnuće budućnosti!

Prije nego vas blagoslovim zapjevajmo našu himnu — Lijepu našu!

Sclavonia rediviva

Osam sam dana bio u Slavoniji. Lutao sokacima i šumama Đurđenovca, prošao Papuk i Krndiju do Jankovca i Velike, gotovo na domak Požege, prokrstario cijele Našice (stigoh navečer, te pamtim tek silhuetu dvorca grofova Pejačević u sumračju), oćutio već gotovo zaboravljen dah i zov zemlje. Osam dana — kao u Zagrebu šesnaest — jer vrijeme u Slavoniji teče drukčije, polaganije, razlivenije, te ti se čini kako dulje živiš. Široke su to ravnice, a prostor tek i stvara vrijeme. Dugački su i nekako čudno smirujući sati kad čovjek landra slavonskim selima, poljima ili šumama. A sve se to skupa, došav iz bučna i nespokojna velikoga grada, doima poput oživljavanja nedoživljena, no često sanjana djetinjstva. Dugo se putuje do srca Slavonije, duže nego do Beograda. Dok poslovnom vlaku treba tek nešto više od četiri sata da stigne do »prestonice«, do Đurđenovca se vlak valja punih pet sati, premda je udaljenost gotovo dvostruko manja. Pa i nije to čudno: uvijek smo mi Hrvati lakše i spremnije izgrađivali putove do drugih, no do nas samih.

Opustjela bogata Slavonija...

Đurđenovac maleno je mjesto, tek koja tisuća stanovnika od kojih je većina zaposlena u Drvno-industrijskom kombinatu. A od prošle godine još je manje: oko 120 ljudi (50 obitelji) odselilo je u daleku Australiju trbuhom za kruhom. Kako mi reče jedan inženjer DIK-a, većinom su to kvalificirani i visokokvalificirani radnici. Tu sam se prvi puta suočio s jednim od najbolnijih problema Slavonije, što ću koji dan kasnije i stvarno oćutjeti kad budem prošao u predvečerje Našicama, susrećući jedino nedoraslu dječicu i stare bakice pred kućama. Kako je to drukčije no čitanje golih statistika! Jest, brojke zgranu kao i svaki nemilosrdan suhi dokument, no tek sam sada, čini mi se, osjetivši gotovo fizički prazan prostor bogate Slavonije, shvatio svu tragediju iseljavanja hrvatskoga naroda diljem zemaljske kugle.

A i to: bogata Slavonija! Treba proći od Osijeka do Našica šinobusom što se valja gotovo poput broda na valovlju, pa da se vidi kako od velika bogatstva te nekoć najplodnije hrvatske zemlje, nije ostalo mnogo. Uglavnom, pusta i neobrađena polja, na kojima, tek kao rijetka iznimka, iskrsne kakva stara seljakinja obrađujući djelić zemlje, a i to nekako umorno, nevoljko. Vozeći se tako, dok promicahu jednolična polja, razmišljao sam o hrvatskoj politici i o potrebi njezina jačeg usmjerenja prema Slavoniji. Dakako, potrebna nam je, kao kruh potrebna, jadranska orijentacija, iz prevažnih razloga nacionalnih, političkih, gospodarskih i kulturnih. No, ne smijemo pri tome zaboraviti na drugo, također rubno i veoma osjetljivo hrvatsko područje, od podjednake važnosti za hrvatski narodni i državni organizam kao što je i Hrvatsko primorje. Slavonija!

Svjedočanstvo otpornosti narodnoga bića

Osim zemlje, čiji sam dah i govor žudno upijao i osluškivao, tu su i ljudi. Osam dana bivao sam i razgovarao s priprostim sunarodnjacima svojim o njihovim, o našim zajedničkim problemima i teškoćama. Razgovarali smo o iseljavanju u Zapadnu Evropu i prekomorske zemlje, o siromašenju Slavonije, o kulturnom životu na selima, o Matiji hrvatskoj, o predstojećim promjenama u političkom i gospodarskim sustavu zemlje, o konstituiranju hrvatske državnosti... Čuo sam mnogu jednostavnu, no bodru i odlučnu riječ, i vraćam se prožet uvjerenjem: budi se i opet živi zdravo hrvatstvo u Slavoniji. Da je pak godinama i desetljećima bilo grubo i nasilno gušeno, vidljivo je najvećma na području jezika, gdje je dugotrajno razdoblje unitarizma ostavilo gotovo kobne posljedice. Hrvatski se jezik, mada polako i mučno, ipak počinje oslobađati silom nametnutih tuđica i stranih oblika u težnji za postizanjem ponovne čistoće vlastita autohtona izričaja.
Punih četvrt stoljeća potiskivan i smišljeno opterećivan nametnutim kompleksom krivnje i poraza, hrvatski nacionalni osjećaj doživljava u ovim danima sveopćega narodnoga poleta svoj preporod i u Slavoniji. Iz razgovora s nekima od prvaka toga preporoda doznačoh zanimljivih, pa i dirljivih svjedočanstava o žilavosti i otpornosti hrvatskoga narodnog bića. Pričao mi je tako, primjerice, profesor Josip Mijatović, jedan od najagilnijih pokretača osnivanja Matice hrvatske u Našicama i njegov sadašnji potpredsjednik, kako mu poslije osnivačke skupštine pristupi neki stari seljak, poljubi mu ruku i reče: »Sad, kad sam ovo doživio, mogu mirno umrijeti!« Ne govori li ova zgoda više od bilo čega drugog o apsolutnoj neuništivosti nacionalnoga osjećaja u hrvatskoga seljaka, pa ma koliko ga se i ma kako sprječavalo i gušilo?

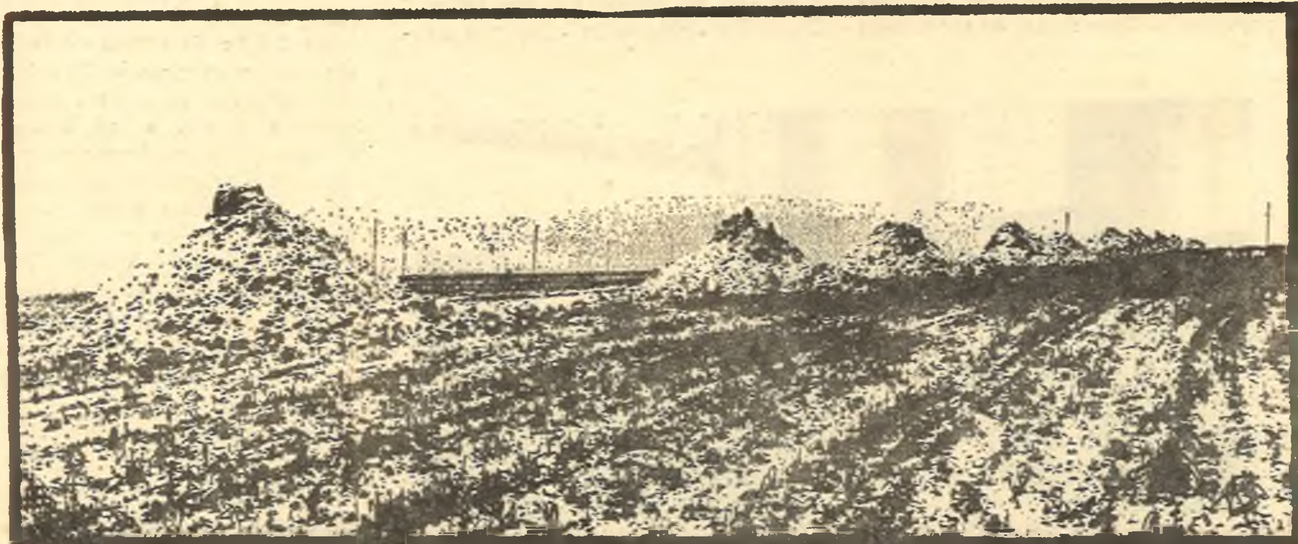
Vremena se mijenjaju

No, rečeno je s pravom da narod koji zaboravi svoju prošlost, morat će je iznova proživjeti, pa neka bude zabilježeno i ovo: još od 1963. postoji u Đurđenovcu knjižara Matice hrvatske, sve do nedavno jedina na tom području (istom se sada gradi u Našicama). Čovjek koji ju vodi od njezina osnutka s gorčinom mi je pripovijedao kako su stanoviti drugovi pljuvali na natpis knjižare i nekoliko je puta razbili, jer je na njoj stajalo ime hrvatsko. To su, dakle, isti oni koji su nedavno sve sile uprli ne bi li onemogućili osnivanje Matičnih ogranaka u Slavoniji, a danas idu i harangiraju pučanstvo po srpskim selima šireći glasine o tobožnjoj ugroženosti Srba poradi »protusrpske politike hrvatskoga rukovodstva« i tomu slično. Na sreću, prošlo je vrijeme kad su takvi slobodno i bahati mogli sipati svoju beskrajnu i bezumnu mržnju na sve što je hrvatsko. Tempora mutantur!

Da su međutim ostaci staroga stanja još uvijek itekako prisutni, posebice u gradovima, uvjerih se ponajvećma preko jedne gotovo nevjerojatne zgode u Osijeku. Htio sam, naime, kupiti najnoviji broj »Kola«, a kako sam čuo da je nedavno otvorena Matičina knjižara, uputih se naravski onamo. Na lijepoj, moderno uređenoj knjižari koči se velika tabla s natpisom: KNJIŽARA, SERVIS I NZ MATICE HRVATSKE. No, ne samo da u njoj nisam dobio novo »Kolo«, već mi posve ozbiljno objasniše da oni uopće ne primaju Matičine časopise, štoviše, da to uopće nije Matičina knjižara, a to što stoji natpis, to nema veze, to je samo stoga jer im je Matica dala neke novce da se stavi njezin natpis! Na moj upit gdje bih mogao dobiti »Kolo«, očito dobro upućena prodavačica objasni mi kratko i jasno: »Nigdje!« Da je odlično upućena u stanje stvari u Osijeku, uvjerio sam se nabrzo osobno u nekoliko slijedećih knjižara. »Kolo« sam nabavio sutradan u Đurđenovcu, mjestu tridesetak puta manjem od Osijeka, no gdje tabla na Knjižari MH očito ne služi zbog firme i dobivanja nekakva novca.

Vratih se u Zagreb bogatiji, jer znadem: polako se iz duga sna budi hrvatska Slavonija. Svima nam je zadatak pripomoći, koliko tko već može, tome buđenju, kako bismo jednoga dana mogli uistinu čista srca uskliknuti: SCLAVONIA REDIVIVA!

Darko Gašparović

RADNICI U INOZEMSTVU I NOVA RADNA MJESTA

Nedavno je u našem tisku objavljen interesantan dopis trideset djevojaka iz Slavonije a koje rade u Švicarskoj. Dopis se odnosi na izgradnju centra za liječenje genitalnog karcinoma žena u Zagrebu.

Trideset spomenutih djevojaka, medicinskih sestara, laborantica, bolničarki i čistačica na radu u bolnici Clara Spital u Baselu, piše:

»Mi ćemo akciju izgradnje novog centra u Zagrebu svestrano pomoći, ali nas boli pri tom da se naš novac od turizma ne iskorištava za izgradnju novih objekata, uključivši i antikancerogene centre, bolnice i razna lječilišta. Poznato nam je da u Zagrebu nije u zadnjih trideset godina izgrađena NI JEDNA bolnica, osim adaptacija i proširenja postojećih«.

Osim humanih i rodoljubnih pobuda, ponuđena pomoć djevojaka motivirana je sigurno i željom da se izgradnjom novih bolnica i lječilišta omogući povratak u domovinu barem jednog dijela naših radnika što privremeno rade u inozemstvu. No njihov gnjev i prosvjed zbog toga što se novac od turizma ne usmjerava drukčije dobio bi i novu »dimenziju« da su kojim slučajem znale za događaj koji se zbivao u to doba u Našicama.

Riječ je o otvaranju posve nove bolnice u Našicama i načinu na koji se popunjavao personal bolnice. Naime, natječaj za popunjavanje bolničkog osoblja obavljen je i proveden tako da je nemalen broj radnih mjesta u bolnici popunjen kadrovima iz drugih republika. To se posebice odnosi na osoblje sa srednjom stručnom spremom, dakle sa spremom naših Slavonki na radu u Baselu. Uz malo sreće, uz malo više dobronamjernosti i stručnosti nadležnih zavoda za zapošljavanje i uz neke druge »periferne« stvari (praćenje natječaja za popunjavanje radnih mjesta u tisku izvan SR Hrvatske, na primjer), moglo je vjerojatno svih trideset djevojaka na »privremenom« radu u bolnici Clara Spital naći posao u Našicama.

Izneseni primjer može nam poslužiti, na žalost, samo kao pouka kako se u buduće ne bi smjelo raditi i kako ne bi trebalo dopustiti da se radi, ako želimo zaista iskreno da nam se naši građani na radu u inozemstvu vrate u domovinu. Ovo je osobito važno radi najavljenih akcija za stvaranje uvjeta za povratak naše ekonomske emigracije u domovinu. Naime, ne osigura li se unaprijed da se na novootvorena radna mjesta u Hrvatskoj zapošljavaju prvenstveno radnici-povratnici iz naše republike (bili oni Hrvati, Srbi, Slovaci, Mađari i dr), sve naše akcije oko povratka ekonomske emigracije bit će promašene:

Dakle, da zaključimo, u svim akcijama usmjerenima na povratak hrvatske ekonomske emigracije moramo biti do kraja jasni, određeni, principijelni i, nadasve, odlučni, bez obzira sviđalo se to nekomu ili ne.

HRVATSKI POGLEDI O UREĐENJU JUŽNOSLAVENSKE ZAJEDNICE (V)

Za ujedinjenje ali za očuvanje hrvatske državnosti

S obzirom na neizvjesnost kraja rata, u hrvatskom političkom životu nastalo je sve oštrije previranje u smislu priklanjanja južnoslavenskoj ideji za rješenje hrvatskog pitanja. Radiću je bilo glavno rješenje hrvatske državne samostalnosti, bilo u okviru Monarhije, bilo izvan nje. On u svom govoru u Saboru (9. srpnja 1918.) nije više za rješenje hrvatskog pitanja samo u okviru Monarhije. Po njemu »hrvatska politika mora ići za tim« da se ujedinjenje rješava na temelju skladnog sporazuma; ako se riješi u Monarhiji onda da svakako uključi i Slovence, a ako izvan nje, onda i Bugare.

Vijeće Starčevićeve Stranke prava izlaže osnove svoje daljnje politike u rezoluciji od 5. lipnja 1918. tražeći »ujedinjenje i slobodu u narodnoj državi Slovenaca, Hrvata i Srba, u kojoj će narodne osobine troimenog i jedinstvenoga naroda biti obuhvaćene, a osiguran državnopravni kontinuitet historijskopolitičkih teritorija«, a napose »očuvanje kontinuiteta hrvatske državnosti«.

Zakašnjelo preustrojstvo Habsburške monarhije u saveznu državu

U ljeto 1918. car Karlo, koji je u rujnu 1917. sam priznao dru. V. Kriškoviću da pitanje »biti ili ne biti« Monarhije nije ni pitanje Češke ni Poljske, nego upravo Hrvatske i Bosne i Hercegovine, poveo je, po prijašnjem savjetu Kriškovića, anketu među političarima južnoslavenskih zemalja o rješenju južnoslavenskog pitanja. Krišković, kome je trijalizam bio minimum, a konfederacija ili savez država maksimum u njegovim nacrtima za preustrojstvo Monarhije, bio je uvjeren da će se političari Bosne i Hercegovine izjasniti za trenutno sjedinjenje s Hrvatskom, pa da će onda ojačana Trojedna Kraljevina Hrvatske biti toliko jaka da može razbiti bedeme dualizma i prisiliti Mađare da pristanu na federaliziranje Monarhije. Ali vrijeme je pregazilo taj plan, koji je bio moguć još 1917. da nije bilo Karlova oklijevanja i otpora mađarskih hegemonista. Svojim proglasom od 16. listopada 1918. car Karlo pokušao je zaustaviti raspadanje Monarhije, objavljujući da se ona pretvara u saveznu državu na načelu samostalnih i suverenih naroda: Austrija će po volji svojih naroda biti savezna država, u kojoj će svaki narod na svome području imati svoju vlastitu državnu zajednicu. Tim činom proglašeno je preuređenje Habsburške Monarhije u saveznu državu, dano je svakom narodu u načelu pravo na samostalnost u njegovim okvirima (a Poljskoj i na punu nezavisnost), ali sam proglas nije bio jasan s obzirom na novo državno-pravno ustrojstvo Monarhije. U Beču se tada zamišljalo preuređenje Austrije u četiri savezne države: njemačko-austrijsku, češku, južnoslavensku i zapadnoukrajinsku. U Beču nisu išli za tim da oni odrede odnose između Hrvatske i Ugarske, ali je prijedlog o osnivanju južnoslavenske države imao za pretpostavku da se ona stvori oko Hrvatske, o čemu su se i u to doba vodili razgovori između nekih pravaških političara i bečkih vrhova.

Svojom povijesnom odlukom (od 29. listopada 1918.) o raskidu svih državno-pravnih veza s Austro-Ugarskom, hrvatski je Sabor proglasio Hrvatsku nezavisnom državom, ali je istodobnom odlukom da pristupi u zajedničku suverenu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba, te da priznaje Narodno vijeće SHS za vrhovnu vlast, ispustio brigu o hrvatskoj državnosti iz svojih ruku.

Za i protiv bezuvjetnog ujedinjenja

Dok gotovo sve građanske političke struje u Hrvatskoj i u Sloveniji (osim čistih pravaša i Radićeva seljačkog pokreta), a isto tako i emigrantska skupina oko Jugoslavenskog odbora, nisu vidjele drugog izlaza nego prihvatiti ujedinjenje sa Srbijom, pa makar i pod neizvjesnim uvjetima, iseljeničke organizacije u Sjevernoj Americi bile su to više protiv ujedinjenja što je postojalo očitije da će se ono izvršiti na velikosrpskoj i monarhističkoj osnovi. Južnoslavenski republikanski savez uputio je listopada 1918. američkoj vladi u Washingtonu memorandum, upozoravajući da je Jugoslavenski odbor u Londonu radi nedemokratski, nastojeći narodu nametnuti monarhiju protiv njegove volje, i upozoravajući da je to protiv Wilsonovih načela o samoodređenju. Predstavnici hrvatskih i slovenskih iseljenika zatražili su od predsjednika SAD da zaštiti njihove zavičajne zemlje od talijanske i srpske okupacije. Ta stanovišta, što ih je zastupala većina južnoslavenskih demokrata-republikanaca i socijalista revolucionara, izložio je kasnije (1919) i slovenski socijalistički prvak Etbin Kristan pred Senatskim odborom za vanjske poslove.

Sporazum Države SHS s Kraljevinom Srbijom

Budući da stjecaj međunarodnih okolnosti na kraju rata (utjecaj Wilsonovih ideja i Lenjinove listopadske revolucije na europske narode i državnike, proglašenje Države SHS u Zagrebu, pripreme za mirovne pregovore) nije išao u prilog ostvarenju posebnih srpskih planova, Pašić je bio prisiljen na pregovore i na taktičko popuštanje. Tako dolazi do sporazuma na Ženevskoj konferenciji, održanoj 6—9. studenog 1918, na kojoj je izaslanstvo vlade Kraljevine Srbije predvodio Nikola Pašić, Narodnog vijeća SHS dr A. Korošec, a Jugoslavenskog odbora dr A. Trumbić.

U deklaraciji Ženevske konferencije utvrđuje se: nacionalno jedinstvo naroda jugoslavenskih zemalja, ujedinjenje Kraljevine Srbije i Države SHS u novu državu Srba, Hrvata i Slovenaca, a izražava se nada da će se i narod Crne Gore pridružiti ovom djelu; objavljuje se osnutak nove jugoslavenske države; imenovana je zajednička vlada koja će predstavljati novu državnu zajednicu, a predviđeno je da vlada Kraljevine Srbije i Narodno vijeće u Zagrebu nastave upravljati u svom unutarnjem pravnom i teritorijalnom djelokrugu, dok Velika ustavotvorna skupština ujedinjenih naroda na demokratski način ne utvrdi konačno ustrojstvo države. Kraljevina Srbija priznala je Narodno vijeće u Zagrebu kao predstavnika i vladu Slovenaca, Hrvata i Srba u bivšoj Habsburškoj monarhiji. U zajedničku vladu od dvanaest ministarstava polovicu ministara imenuje Kraljevina Srbija, a drugu polovicu Narodno vijeće u Zagrebu, i ta šestorica članova zajedničke vlade polažu zakletvu predsjedniku Narodnog vijeća.

Srpska vlada odbacuje Ženevski sporazum

Ženevskim sporazumom predviđeno je zapravo dualističko, konfederativno stanje, tj. ravnopravni odnosi između Kraljevine Srbije i Narodnog vijeća Države SHS koja je imala zemaljske vlade, za prelazno razdoblje, bez prejudiciranja oblika konačnog državnog ustrojstva, što je ostavljeno Ustavotvornoj skupštini. Ženevski sporazum mogao je poslužiti kao demokratska podloga za stvaranje nove zajedničke države na osnovi ravnopravnosti. Međutim, protiv Ženevskog sporazuma, osobito stoga što su u njemu vidjeli opasnost dualizma, a i zbog sastava zajedničke vlade, ustali su velikosrpski hegemonisti i regent Aleksandar uz pristanak samog Pašića. Oni su bili protiv federativnog (dvojnog ili trojnog) uređenja države i protiv toga da se pitanja monarhije i dinastije ostave otvorenima, pa su demonstrativno odbacili Ženevsku deklaraciju ostavkom Protića i drugih ministara Pašićeve vlade, još prije no što se Pašić iz Ženeve vratio u njezino sjedište na Krf. Predstavnici velikosrpske buržoazije obrazlagali su odbacivanje Ženevskog sporazuma tobožnjim nepoštivanjem velikih zasluga Srbije u ratu za oslobođenje i kršenjem njezine ustavnosti.

Po vlastitom priznanju Pašić je bio prisiljen da iz taktičkih razloga potpiše Ženevski sporazum koji je za Srbiju bio znatno nepovoljniji od Krfskog ugovora. Pošto još uvijek nije bilo međusobnog južnoslavenskog dogovora, u savezničkim redovima počelo se opet govoriti samo o obnavljanju Srbije i o odšteti Srbiji, dok bi se Slavenima u Austro-Ugarskoj dalo pravo samoodređenja da odluče hoće li nezavisnu državu ili će pak ostati u preuređenoj Austriji.

Hegemonisti odlučno protiv konfederacije

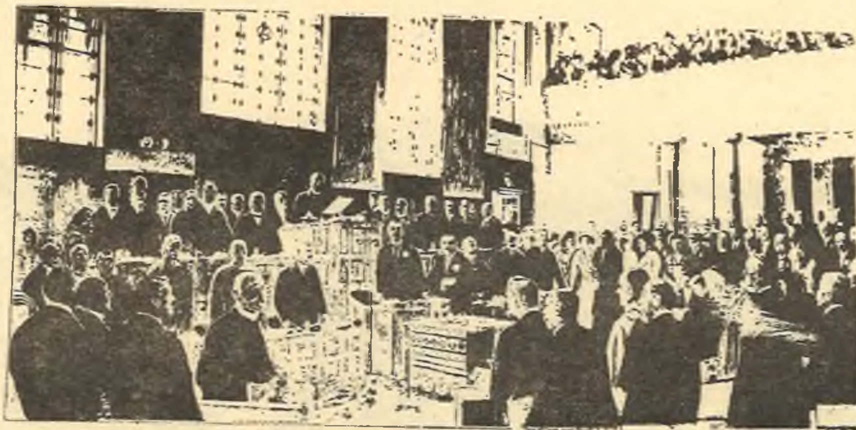
Pa ipak, usprkos svemu tome, federativne ili konfederativne osnove uređenje zajedničke države bile su toliko neprihvatljive za politiku srpske buržoazije (za dinastiju i za vodstvo građanskih stranaka), da je odlučno odbacila Ženevski sporazum, ocjenjujući očito da će ipak moći provesti svoje planove, pogotovu kad je srpska vlada (već 13. studenog) bila ohrabrena izvještajem Pribićevića iz Zagreba da Narodno vijeće nije dalo Korošcu mandat za pregovore oko sastava vlade, da Narodno vijeće ne inzistira na izvršenju Ženevskog sporazuma, koji je »postao izlišan«, jer se pitanje ujedinjenja počelo rješavati izravno između Zagreba i Beograda.

Razlaz prije sjedinjenja

Budući da se Pašić Krfske deklaracije već prije javno odrekao (siječnja 1918), a Ženevska je deklaracija na onakav drastičan način pogažena, to je značilo da vlada Srbije ne prihvaća nikakva načela i obaveze koje bi pružale jamstvo za ravnopravnost naroda u novoj državi. U redovima delegacijâ Jugoslavenskog odbora i Narodnog vijeća taj je čin protumačen kao da vlada Srbije na kraju svega uopće ne pristaje na stvaranje zajedničke države. Sa srpske strane Ženevske odluke uzimane su kao dokaz da su Jugoslavenski odbor i zagrebačko Narodno vijeće, a ne Srbija, bili »zadahnuti duhom imperijalizma«, jer »pokušaše prigrabiti za svoju 'nezavisnu i suverenu državu'... srpske zemlje i krajeve s one strane Drine, Save i Dunava«.

Neratificirana Ženevska deklaracija izgubila je svako državnopravno, ali ne i političko značenje. U njezinu stvaranju, a pogotovu odbacivanju, očitovala su se u svoj oštrini dva suprotna stanovišta o načinu ujedinjenja južnoslavenskih naroda i o ustrojstvu zajedničke države.

Franjo Tuđman

Hrvatski sabor

UDŽBENICI

Historijski zbornik
XXI–XXII, 1968/9.

Vrlo zanimljivi prinosi

Izdanje Povijesnog društva Hrvatske, Zagreb 1971., glavni i odgovorni urednik: dr J. Šidak

Donedavna jedini historiografski časopis u Hrvata (neprekidno izlazi od 1948 godine), HZ u svom najnovijem svesku, na preko sedam stotina stranica, objelodanjuje i nekoliko priloga koji zasigurno neće zainteresirati samo stručnjake: ponajprije, takva je materija kojom se bave. Stoga u kratkom prikazu koji se nužno ograničava na samo neke njegove sadržaje, ne možemo ni izdaleka pretendirati na cjelovit prikaz, koji – vjerujemo – neće izostati za širi krug čitatelja na nekom drugom mjestu.

Ako su pogotovu zbivanja u hrvatskoj povijesti **novijega** doba (XIX–XX stoljeće) u središtu pozornosti onih koji se još donedavna ne zanimahu za vlastitu povjesnicu, onda u ovome broju HZ moramo upozoriti na poglavito neke radove. Iz vremena protekloga vijeka pozornost nam se zadržava na korespondenciji **Mihe Klaića** (kao građu priredio ju je T. Macan), dosad neobjelodanjenoj, te na prikazu problema »Načertanija« I. Garašanina u dosadašnjoj historiografiji, u kom **N. Stančić** ujedno – pogotovu za neupućene – daje jasnu sliku o velikosrpskome a nipošto »jugoslavenskome« značaju toga spisa, političkoga programa kojim je zapravo utemeljena misao, metoda i strategija borbe za Veliku Srbiju. U vremenu kada se profilira jugoslavenska zajednica kao savez ravnopravnih i suverenih republika – država, te se o unitarnoj ideologiji toliko mnogo govori, rasprava **Mirjane Gross** o nacionalnim idejama studentske omladine u Hrvatskoj uoči I svjetskog rata otkrit će nam mnogo štošta zasigurno nepoznatog o tomu KAKO je mladež u nas zamišljala buduću južnoslavensku zajednicu, što je mislila pod »narodnim jedinstvom« i koliko je međusobnih razlika u gledištima (kao i u političkoj taktici i strategiji) toga naraštaja bilo, i, uputit će u problematiku **stanja** u Hrvatskoj koje je bilo osnovom za razvoj takve ideologije.

Posebno zanimljiva rasprava u ovome broju s pravom je na uvodnom mjestu: to su »Prilozi za biografiju A. Trumbića u vrijeme šestojanuarskog režima (1929–1935)« iz pera povjesnika **Lj. Bobana**. Temeljena »najvećim dijelom na osnovi Trumbićevih bilježaka«, kako autor ističe, ona i sadrži dragocjenu izvornu građu koja u mnogome i za upućenog predstavlja pravo otkriće. Stoga, jer je rasprava pisana tako da je pristupačna ne samo stručnjaku, vjerujemo da će izazvati posebnu pozornost: ona upućuje, i opet prvenstveno izvornim materijalom, na neke temeljnice složenoga političkog razvitka i međusobnih odnosa u južnoslavenskoj državnoj zajednici. Štoviše: valjalo bi da to proštiju i oni koji često brzopleto ocjenjuju politički aktualitet; za angažirane u tome aktualitetu to je čak i neophodno.

Ovaj dvobroj HZ donosi, osim drugih rasprava i prinosa i građu, znanstvene diskusije, te velik broj ocjena i prikaza knjiga i rasprava iz posljednjih godina, te niz bilješki od vrijednosti za povijesnu znanost. Za stručnjake i nastavnike povijesti neophodno, za mnoge – pogotovu u slučaju navedenih priloga – vrlo, vrlo korisno i uputno.

S. L.

Napokon – i povijest!

U ponedjeljak, 10. svibnja, Nakladni zavod ŠKOLSKA KNJIGA iz Zagreba organizirao je jednodnevno savjetovanje širokoga kruga stručnjaka o novom planu i programu POVIJESTI u Osnovnoj školi. Nakon sličnog, vrlo uspješnog sastanka o programu, planu i udžbenicima hrvatskoga jezika i književnosti, ovo je bio još jedan koji smera k temeljitoj prosudbi suvremenih potreba u nastavi mladeži. O tijeku i rezultatima ovoga savjetovanja i o kom je sudjelovao velik broj povjesnika, kulturnih i društvenih radnika, izvijestit ćemo u slijedećem broju. (s)

MISLI

Naš je odpor stoga, jer nam se krate i bezakonito otimaju naša ustavna i narodna prava.

* * *

U narodno poštenje se ne trguje: nema ciene da kupuje narodnoga poštenja.

* * *

Tko nema na sebi odgovornosti pred narodom, taj lako mudruje o boljem biranju sredstva; tomu je najpoćudnije oštro prosuđivanje; tomu se najvećma ljube krajnje mjere.

* * *

Svaki čovjek navodno, ili prije ili poslije, zauzimlje u ljudskom društvu ono mjesto koje zaslužuje.

MIHOVIL PAVLINOVIĆ

* * *

Narod, koji uviek traži zaštitnika, nije vriedan slobode.

* * *

U poviesti, bez dvojbe, nema sanjarija, nego ima ljudi, koji narodom podmeću sanjarije za povijest. To je najpogibeljniji nauk: narod, koji ga se drži, mora zaglaviti. Prava domaća poviest daje narodu najčvršću polugu za velike čine.

* * *

Uz samostalnost i neodvisnost naroda, u rješavanju domaćih i izvanjskih pitanja može biti različitih mnienja stranaka: nu kad se radi o souverenstvu naroda, tu ne može biti nego branitelja i izdajica naroda. A bez souverenstva, kao pokrajina ili krunovina graditi zakone, rješavati makar samo domaća pitanja, znamenuje ludovat ili prostotu obsjenjivat.

* * *

Nitko ne zna sve, nitko ne može sve. U čovjeku, koji je na vladi, najmanje je zlo da ovo ili ono ne zna ili ne može učiniti, a najveće je u njemu dobro ona vlastitost, kojom znanje i snagu drugdje najde i za dobru stvar upotrebi.

* * *

Probitak bez svakoga ugovora čvršće veže nego najsvečaniji ugovor bez probitka. To je kod svih vlada.

* * *

Narod će hrvatski štovati slobodu svakoga naroda onako, kako svaki bude štovao njegovu slobodu.
Samo sloboda, jednakost i bratimstvo, samo sveta zajednica narodâ može od propasti, i što je gore, od sužanjstva obraniti Magjare i sve ostale narode.

ANTE STARČEVIĆ

* * *

Ako su narodnosti suprotne, dušmanske pojave kao grupe zasebnih interesa političkih, one su kao kulturne grupe velika harmonija, koja se zove čovječanstvo, gdje ni jedan narodni glas, pa bio i najslabiji, nije suvišan.

A. G. MATOŠ

* * *

Na temelju narodnoga samoodređenja imamo mi Hrvati pravo na svoju hrvatsku i na jugoslavensku konstituantu ...

* * *

Naša hrvatska i naša jugoslavenska konstituanta može i našu hrvatsku i našu jugoslavensku državu urediti onako kako to sam narod hoće. Kasnije to neće biti moguće bez revolucije. Zato svaki naš čovjek neka skupi svu svoju pamet i svoje poštenje da u konstituantu dođu samo pošteni, neustrašivi i razboriti ljudi.

* * *

Ništa negativno nema u tom hrvatskom državnom pravu, to je samo ograda da unutar nje možemo razvijati svoj gospodarski i kulturni život.

* * *

Seljaštvo i radništvo dva su mučenika i treba da budu dva nerazdruživa saveznika.

* * *

Mjesto oduševljenih zdravica, brzojava, pouzdanica i izjava, mi hoćemo promišljen rad na polju gospodarskom, prosvjetnom i političkom... Hoćemo da se pojam domovina ne dijeli od pojma naroda, a pod narodom da se vazda razumijevaju svi slojevi, a jezgrom slojeva najniži ...

* * *

Kritici se veselimo, borbe se ne plašimo, uspjehu se čvrsto nadamo.

STJEPAN RADIĆ

* * *

Teze Stjepana Radića o hrvatskoj konstituanti bile su de facto načelno i fomalno demokratske, veoma lapidarne, jednostavne i masama lako razumljive, jer su bile logične i jer je devedesetidevet posto svijeta o tom pitanju tako mislilo.

MIROSLAV KRLEŽA

OBLJETNICA

Dr IVAN LORKOVIĆ

Ove godine navršilo se 45 godina od smrti hrvatskog političara dra Ivana Lorkovića (1876—1926). Objavljujemo tekst što ga je u povodu njegove smrti napisao hrvatski marksist Otokar Keršovani.

Ima ljudi koji su vam idejno vrlo bliski, ali vas od njih odvaja tko zna koji iracionalni moment antipatije. Ima opet drugih koji vam mogu biti idejno vrlo daleki, a da ipak prema njima osjetite duboku, instinktivnu simpatiju. Tip čovjeka ove druge vrste bio je pok. dr Ivan Lorković, koji je jučer poslijepodne u Zagrebu umro od kapi.

Bilo je u cijelom njegovom životu, nastupu i govoru nešto duboko, čestito, iskreno i hrabro, što vas je prisiljavalo da se prema njemu odnosite s poštovanjem. Bilo je u njemu neke prirođene unutarnje otmjenosti, koja se očitovala u privatnom životu, jednako kao i na parlamentnoj tribini. Ovaj nervozni čovjek imao je ipak neku suverenu snagu da razoruža protivnika koji nije bio otmjen. G. Radić sam, najdrskiji od drskih, bio je u nekoj distanci spram njega. Lični protivnici, kao g. Pribićević, redovno su ostajali zbunjeni duhovitim odgovorima pok. dr Lorkovića.

Ima jedna linija borbe koja se provlači kroz njegov život. Počeo je kritikom sterilne antinagodbenjačke politike starčevićevaca u Hrvatskoj i podvlačenjem značaja organizacije i rada u širokim masama naroda. Protiv šovinističke srbofobije pravaških stekliša, dr Lorković je sa drugovima istakao parolu saradnje Srba i Hrvata.

Protiv klerikalne frakcije pravaštva i protiv katolicizma on je vrlo rano poveo borbu. Organizirao je sa drugovima i poveo Hrvatsku naprednu stranku. Sa Supilom je radio u Srpsko-hrvatskoj koaliciji ostajući bliže beskompromisnom Supilu nego kompromisnom Pribićeviću.

Kao urednik Pokreta, u najgore vrijeme veleizdajničkih procesa vodio je borbu protiv vlastodržaca. Nije prošao bez hapšenja. A kasnije, za vrijeme rata i vlade koalicije, on opet ide u opoziciju i kritikuje mlitavo držanje koalicije u pitanju jugoslavenske deklaracije.

Postajući ipak federalist, on poslije ujedinjenja postaje vođa Hrvatske zajednice, onog njenog krila koje je tražilo suradnju sa HRSS. Ostajući i dalje konzekventan, pok. Lorković — poslije 27. ožujka (1925) ostaje u opoziciji i postaje šef Hrvatskog federalističkog seljačkog saveza.

Može se poreći točnost njegovih shvaćanja. Ali se ne može poreći konzekventnost i čestitost kojom ih je branio.

I još nešto! U ovaj naš parlamenat prepun nesposobnih ljudi bez inteligencije on je — sin jednog od prvih hrvatskih ekonomista — unio solidno poznavanje ekonomskih problema, sjajnu stručnu spremu. Bio je to jedan od rijetkih naših parlamentaraca koji imaju kvalitete engleskog liberalnog parlamentarca.

Put kojim je išao nije naš put! Ipak, uspomena na njega ostat će i nama svjetla!

Šesti zagrebački salon

Krsto Hegedušić: U lancima (1932)

Leo Junek: Glava pred zidom (1926)

ZEM

1929-

Na istom mjestu

Božidar Gagro — PROSLOV RETRO

Poznata je i mudra opaska da je pred djelima pametnije šutjeti i gledati nego govoriti. Ipak, dopustite da se kratko zadržim na samo jednom od brojnih pitanja koja ZEMLJA svojim ustrojstvom, djelovanjem i značenjem nameće. Često se govori o tome kako je Zemlja »angažirana«, što se odnosi na njezine ideološke naume ali i na izražajnu tipologiju, i to se pod određenim kutom gledanja, u suprotnosti s građanskim poimanjem umjetnosti, pokazuje kao vrijednost. Ali ono što se nama čini doista vrijedno spomena, to je način i zalog njezine angažiranosti. Kao dio tzv. lijeve misli ona se javlja na planu društvene kritike u širokoj perspektivi borbe za novi, humaniji i besklasni društveni poredak. S druge strane, pod posrednim i neposrednim utjecajem krležijanstva ona pretpostavlja i traži »organski« odnos sa sredinom, istinitost i naškost, uvažavajući nekad više (arhitektura), nekad manje (sli-

Igor Zidić — ZAPIS

Snovano 1928, u godini atentata na vođe hrvatske, HSS-ovske opozicije u beogradskoj Narodnoj skuštini; u godini VI Kongresa Kominterne, IV Kongresa KPJ i I Svesaveznog kongresa proleterskih pisaca (SSSR-a) a javljajući se organizirno mjesec dana nakon proglašenja Aleksandrove diktature; u godini sloma newyorške burze i početka svjetske ekonomske krize — »udruženje likovnih umjetnika« **Zemlja** odredilo je, prilično jasno, svoje objektivne, kulture i političke korelative.

U tome trenutku, politički je život Hrvatske, u znatnoj mjeri, determiniran Radićevim političkim programom, napose nacionalnom i socijalnom podlogom toga programa, a zločin će u Skupštini tu poziciju praktički osnažiti okupljajući, upravo: mobilizirajući na tome — sada već minimalnom — programu demokratsku opoziciju uključivši tu i KP. Zahtjevi da se formira radničko-seljačka vlada, istaknuti u tadanjim lecima Mjesnog komiteta KP u Zagrebu i Centralnog komiteta KPJ, pokazuje da je partija bila spremna i za tješnju suradnju sa HSS-om a klicanje samostalnoj Hrvatskoj u tim istim, kolovoškim lecima, anticipira pozicije koje će, nedugo potom, u studenome, za kongresa u Dresdenu, biti usvojene kao praktično-politički program KPJ.

Neposredno nakon smrti Radićeve i nakon dresdenskog kongresa, tako reći u času proglašenja diktature, u času kad se zatire narodno ime, sva njegova obilježja, tradicije i posebnosti; kad se reorganizacijom uprave i banovinskom podjelom zemlje komada povijesna individualnost hrvatskog naroda i teriotrijalna individualnost hrvatske države, **Zemlja** će istaknuti imperativ »neovisnosti našeg likovnog izraza« imajući pred očima postignuće takvog »nacionalnog izraza« koji bi bio sinteza povijesnog iskustva i potreba »suvremenog života«. Ističući, tematsko-programatski, u prvi plan hrvatsko selo i predgradske, periferijske slumove **Zemlja** će se, ponajprije u djelu Krste Hegedušića, pokazivati paralelnom toj političkoj akciji, i sama dvojako određena: Radićem i Partijom, slikom sela i slikom grada, nacionalnim i socijalnim, parolom radničko-seljačke vlade.

Temeljno je političko iskustvo sabrano u davnašnjoj spoznaji da golemom dijelu naroda pripada minimum prava i dobara a manjini maksimum; tako se klasni interes izravno izjednačavao s nacionalnim a revolucioniranje svijesti, kao zamišljena funkcija umjetnosti imalo se, u psihološkom smislu, zbiti, ponajprije, kao postignuće samosvijesti »četvrtog staleža«.

S druge strane, u djelovanju se slikara **Zemlje** mogu pronaći elementi koji podsjećaju na verbelni radikalizam i čistunsku nepomirljivost što je tako karakteristična za strategiju VI Kongresa Kominterne i što je, ne jednom, prepoznato kao sektaštvo; na onu strast razotkrivanja »prikrivenog neprijatelja« i, posebice, »neprijatelja u vlastitim redovima«, na gdjekad upravo sitničava ali ne manje surova razračunavanja sa najsrodnijim (jer im najbliži uvijek najviše ugrožava »čistoću« odnoso jasnost pozicije dovodeći u pitanje liniju razgraničenja).

Postoje, konačno, u nekim aspektima ideologijske odredbe **Zemlje**, ni posebno dramatične ni posve zanemarive, konfliktne situacije što dobrim dijelom, proizlaze iz udvostručavanja (različitih) pobuda: discipline i pobune, u istome času.

U **Zemlji** će se, više u tekstovima nego u slikama prvaka očitovati, naročito do 1933. vrlo jak utjecaj novih sovjetskih kultur-političkih nazora; prevlast doktrinarnog (aprioristićkog) nad teorijskim (analitičkim) mišljenjem; prevlast tendencije nad intuicijom.

Činjenica je, da je posve nedostatnom raspravljanju te složene problematike u nas i s gledišta povijesti, gotovo u pravilu nekvalificiranom, uzrokom bilo, ponajčešće, zanemarivano pitanje relacija sa HSS-om odnosno, političke situacije u zemlji. Istodobno je, za volju jednostrane i netočne slike o evropskoj umjetnosti, zanemarivana politička i kulturna povijest tadanje Europe.

Postoji u **Zemlji**, od samog početka, osim nacionalne političke i nacionalne kulturne komponenta i europska politička i kulturna komponenta; ne baš jednostavan ali svakako zanimljiv splet harkovskih poučaka, internacionalnog brevijera tzv. lijeve književnosti i »proleterske umjetnosti«

LJA

-1935.

u, poslije 36 godina

U slijedećem broju:
Željka Čorak
ARHITEKTURA »ZEMLJE«

OSPEKTIVI »ZEMLJE«

karstvo) tekovine moderne umjetnosti Zapada, ali uvijek znajući za njih. U tom smislu, u toj dvojnoj angažiranosti, ZEMLJA je, rečeno popularnim rječnikom, pojava lijevog i hrvatskog obilježja. Ali kao što u njezinoj osnovnoj socijalnoj orijentaciji, bez obzira na iskušenja, dogmatizam i ljevičarenje nisu nikad prevladavali, tako ni u njezinu hrvatstvu ne nalazimo malograđanske idolatrije, folklorizma ili lokalne isključivosti. Njezina su određenja sadržana i jasna, svjesna i trajna. Ističući vrlinu te njezine dvostrukosti ne namjeravamo upućivati na primjenljivost njezinih ideoloških formula danas, a još manje na uzornost njezinih likovnih idioma. Kao izvoran odgovor na niz povijesno konkretnih uzroka, ZEMLJA ostaje u povijesnom sloju u kojem se javila. Ali njezino iskustvo nadilazi njezine formule i danas ga, u trenutku kad se još jednom nalazimo na intelektualnom i kreativnom razmeđu, gotovo iznenada osjećamo intenzivno i duboko.

O »ZEMLJI«

uopće, i zapadnjačke likovne baštine od kršćanskoga srednjovjekovlja do suvremenih bogohulitelja (...)

Potrebno je naime, prethodno ustvrditi da se djelovanje **Zemlje** odvija u dvjema sferama i na dvjema razinama: kritičko-teorijskom i praktično-slikarskom. Prva je evidentno skromna, druga je, dijelom, vrlo značajna. Da su u riječi slabiji oni kojih je glavno oruđe kist — ne bi trebalo da nas iznenađuje. A zatim, kao dio **političke** ljevice oni u sferu kulture unose tadanji stil političke borbe; stil ilegalnih glasila, stil letaka, stil akcije u kojemu nema mjesta neodlučnosti, kolebanju, osobnoj taštini, suptilnostima, meditaciji, artizmu; stil brzometnih čistki u kojima nerijetko s neprijateljima zaglavljuju i predmeti spora i neprijateljstva. U takvim prilikama jača među njima duh pragmatizma, učvršćuje se vulgarni ekonomski determinizam kao univerzalna filozofija Uzroka, širi krila partajski ikonoklazam.

Na području riječi stoje oni pod izravnim utjecajem partijskih formula a kad je govora o kulturi onda to znači: pod izravnim utjecajem sovjetskih formula i dokumenata o »revolucionarnoj književnosti«. Možemo, dakle, konstatirati da su zemljaši ne samo nevještiji i dogmatičniji pisci (o slikarstvu) nego što su slikari već i to da su u funkciji teoretičara neizvorniji odnosno, ovisniji o receptima. Ukratko: sovjetske su teorije — bolje reći: direktive, ili smjernice — o »proleterskoj umjetnosti« imale velikog udjela u formuliranju njihovih teorijsko-kritičkih pozicija a sovjetsko slikarstvo nije imalo baš nikakvog utjecaja na formiranje njihova likovnog izraza(...)

Tri su, vremenski i sadržajno, relativno cjelovita sloja europskog slikarstva u kojima slikari i grafičari **Zemlje** nalaze specifičnog tematsko-motivskoga poticaja. Prvi čine nekolike postaje što ih možemo nanizati između pizanskoga Campo Santa i Svete Marije na Škrilinah, u svakom medijevalnom **Trijumfu smrti** ili **Posljednjem sudu**, u koscima sudbine i trubačima prosudbe živi pod krabuljom smrti dio prepoznate suvremenosti; ne dakle, prošasti san o vječnosti koliko vječna java prolaznosti.

U drugi sloj idu djela Hieronymusa Boscha, Ursa Grafa, Pietera Brueghela i još nekih majstora iz galženjačkog kataloga. Prapovijesna zebnja nad vlastitom kožom višestruko se već individualizira, načinom i mjestom, mišlju i ambijentom, pa možemo govoriti ne samo o odlučnim tumačima nego i o konkretnim poprištima univerzalne drame.

U trećem sloju zatječemo suvremenike: Fransa Masereela, Otta Dixa, Georgea Grosza... Prapovijesna se naša zebnja ideologizira: na konkretna poprišta univerzalne drame stupaju i konkretni politički izvršitelji.

Formalna iskustva na kojima slikari i grafičari **Zemlje** grade svoje individualne govore pripadaju, gotovo u cijelosti, modernom europskom slikarstvu. Napose je zamijetiti učestalost pokušaja prilagodbe, sustavne ili prigodne, postignućima francuskog slikarstva (uključiv u to i eklektičku majonezu tzv. »pariške škole«). Magistralnom linijom francuskoga kolorizma od Cézannea do Matissea i Dufyja ovladao je suvereno Leo Junek; Cézannea su odgonetavali Vinko Grdan i Đuro Tiljak; tragova je picassovske forme moguće naći u Omera Mujadžića i, opet, Tiljaka; »pariškog kolorizma« u Majadžića. Stanoviti se refleksi purističke redukcije mogu zapaziti u Željka Hegedušića;

Sve nam to govori i o heterogenosti izraza koji su, zbrojeni težili barem relativnoj jedinstvenosti. Nije međutim teško ustanoviti da su oni bili mnogo jedinstveniji u oblikovanju svoga društvenog ideala nego u definiranju svoga likovnog jezika (...)

Zemlja je bez kompleksa, bez lakiranja, dotjerivanja i šminkanja podigla na razinu ljudskog i umjetnosti dostojnog ne samo ideale »četvrtoga staleža« nego i kalni krajolik dna: sakrilegični, kriminalni, uličarski ambijent: nasilje, primitivizam, medijevalno-proštenjarske kolektivne egzorcističke seanse orgijstičke eksplozije, kič, argot, pornografsko, izopčeničko, antigrađansko, antižandarsko, antiklerikalno. Oni slikaju sve: pa i silovanja i klanja; oni slikaju i svakog: pa i bokce, kretene, uznike. To je više nego realizam; to je theatrum mundi.

(odlomci)

Oton Postružnik: Mesar (oko 1930)

Ivan Tabaković: Tučnjava (1926)

HRVATSKI JEZIK

O pravopisu

Danas kad je Matica hrvatska obustavila rad na Rječniku hrvatskosrpskoga književnog jezika, latiničkom dijelu zajedničkog rječnika dviju Matica (hrvatske i srpske), kad je, potaknuta praksom niklom iz zaključaka Novosadskog dogovora, poništila taj dogovor — došlo je vrijeme da porazmislimo o još jednom, sada jedinom, čedu Novosadskog dogovora: o zajedničkom hrvatsko-srpskom pravopisu.

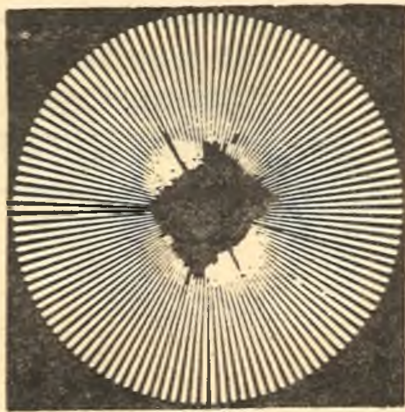
Nema nikakve dvojbe da je pravopis koji je danas na snazi u velikom dijelu svojih odredaba ušao bez velikih protivljenja u književnu porabu hrvatskih ljudi od pera, da su mnoge njegove odluke prihvatljive, da su postale automatizirana svojina goleme većine pismenih Hrvata — ali se isto tako ne može poreći da je taj pravopis u mnogim pojedinostima neprihvatljiv (spomenut ću ovdje samo problem pisanja složenica, kao što su, na primjer, *uz put, na žalost* — u priloškom značenju — prema *akobogda,* ne stavljanje točke iza rednih brojeva pisanih rimskim brojkama, pisanje buva, muva itd. Ne može se poreći ni činjenica da je taj pravopis, u ime unitarističkoga poimanja o jeziku i radi jezične uniformnosti na čitavu hrvatsko-srpsko-bosansko-hercegovačko- crnogorskom području nametao neka rješenja tuđa dotadanjoj hrvatskoj pisanoj misli, hrvatskim pravopisnim navikama.

Ne želim sada prosuđivati pojedinačna rješenja novosadskoga pravopisa, premda ima u njemu čitav niz odredaba koje onemogućuju da itko može, bez debele knjige Pravopisa uza se, u potpunosti pravopisno pisati. Nije to potrebito u današnjem položaju hrvatskog naroda, u suvremenim zbivanjima na društvenom, političkom, gospodarskom, kulturnom i na znanstvenom području, jer je jasno da do drugog izdanja te knjige, premda je »veliki« Pravopis na književnom tržištu nemoguće dobiti, nije došlo upravo zbog oporbe Hrvata duhu prisilnog nametanja nekih pravopisnih, pa i jezičnih odluka, kao u famoznom slučaju *točno — tačno.*

No, jasno je da pravopis nužno treba izmijeniti njegove odredbe popraviti u duhu tradicionalnih rješenja hrvatskog načina pisanja. Trebalo bi čuti različita ili jednaka mišljenja i jezikoslovaca i svih onih kojima je na duši dobro našeg naroda o tom hoćemo li u idućem razdoblju, nadajmo se duljem od dosadanjih, pisati, na primjer, *natcestar, nacestar* ili *nadcestar, potpredsjednik, potpretsjednik, potprecjednik* ili *podpredsjednik, mlaci* ili *mladci, beznačajan* ili *bezznačajan, Matica hrvatska* ili *Matica Hrvatska,* ime mjesta *Babina Greda* ili *Babina greda,* hoćemo li pisati *VI GIMNAZIJA* ili *VI. GIMNAZIJA, dr* ili *dr., mr* ili *mr.* itd.

Hrvati su nekoliko puta u svojoj burnoj prošlosti mijenjali svoj pravopis — Dalmatinci onaj koji je bio temeljen na talijanskoj grafiji, kajkavci svoj, napravljen prema starijoj madžarskoj grafiji, Slavonci prema nešto mlađoj, promijenili smo i »ilirski«, Gajev pravopis i pravopis po kojem se pisalo do pojave Broz-Boranićeva pravopisa, i Boranićev, i Belićev, i »korijenski«, i opet Boranićev, pa će se moći poboljšati ili zamijeniti i novosadski. Samo, pri toj zamjeni treba paziti da ne onepismenimo na nekoliko godina sav naš školovani puk, kako se to svaki put pri takvim preokretima događalo!

Antun Šojat

Drago Ivanišević

BUNT

I Zrinskom i Frankopanu

Ako ovaj život
ovaj jedini
(san o radostima prošlim)
ako ranu ovu što bridi za budućnošću
vološ
ako me čuješ u ovoj noći usred dana
(toplotu pùti bližnjeg mlijeć riječi ćuti
razum razvijori
predaj se svom ognju
uništi sebe poradi života
život će živjet od tvog ushićenja

Uručenje

Jer rob je biti što i mrtvac kažem
bijedan mrtvac što ga jede tama
živ se živo prema suncu kreće

tako volim život od milinja plačem
al mi srce eto zebe
maknite ruke i ta lica molim
nećete li – maknut ću ih makar nesto s njima ...

ODISEJ PO MORU SA SVOJIN JUDIMAN JIDREĆ

Veliki bože o' vitrov, fala ti na ovemu vitru,
razigra nan je srca,
s punin jidrin jidrimo,
sritni' jočiju gledamo put prove;
veliki bože o' vitrov, pritegni mij o' vitrov,
ne daj da se iz mija izleže nevera, bože,
dosad smo jemali samo grubo vrime,
pravedno je, o bože, da i mi,
nevojni putnici po moru, jednon
spokojnin brodimo vitron, bez straja,
i da nan se pina po krmi bilasa,
da nan veselo zavijori rasparana bandira našal
O' vitrov veliki bože, čuj naš zafalni glas!

Prijelom s tradicionalnom dramom

Uz šest drama Petra Božića u nakladi mariborskih »Obzorja«

Tiskati dramske tekstove riskantan je posao. A riskantniji je još i više ako se pripremaju izdanja suvremenih domaćih dramskih tekstova koji zbog svojih zahvata i pristupa društvenoj problematici često nailaze na oštre ali djelomično i nepravedne kritičare. Zbog toga moramo pohvaliti izdavačku kuću »Obzorja« iz Maribora koja je u šest knjižica i lijepoj opremi Matjaža Vipotnika objavila šest dramskih tekstova jednog od vodećeg predstavnika suvremene slovenske dramatike Petra Božiča. Nekoliko je slovenskih pisaca prekinulo s tradicionalnom dramom, s dramom čije se zbivanje baziralo na socijalnim klasno-političkim i psihološkim temeljima. To su bili, uz Petra Božića, još Dominik Smole, Gregor Strniša, Igor Torkar i Jože Javoršek. Ali najradikalniji u kidanju s tradicijom bio je Petar Božič. Spomenimo najprije naslove svih šest drama: »Čovjek u prozoru«, »Izlaz za nuždu«, »Raskršće«, »Vojnika Jošta nema«, »Kažnjenici« i »Dva brata«.

Svakoj od ovih drama napisao je pogovor ugledni slovenski književnik Taras Kermauner. I dobro je što je to učinio baš on, jer je Kermauner najbolji poznavalac svijeta i tema suvremenih dramskih pisaca. U Božičevim dramama nema više ni uobičajene psihologije, ni konkretne socijalne analize. Njegova su lica bez individualnih crta. Tako je Andrej u drami »Čovjek u prozoru« osoba koja boravi između dva nepostojanja, između dva ništavila. Božičeva formula egzistencije glasi: Biti — to znači htjeti biti i ne biti. Božič ruši tradiciju, pa je zajedno sa svojim Andrejem došao u situaciju da za sve njih predstavlja prevaru, jer je sve — igra. U drami »Izlaz za nuždu« sav se događaj — ili točnije, čak i nedogađaj — vrti oko ljudi, uglavnom oko Krpara i Trgovca, koji su se našli zasuti u podrumu. Božičev Krpar zapravo je radikalizirana nemogućnost, a Trgovac je kritiziran pojam vlasništva. Drama »Raskršće« na stanovit je način nastavak prije spomenuta »Izlaska za nuždu«. I tu se pojavljuje Trgovac, koji predstavlja naš svijet, dakle nas same. Nije čudo što je Božičeva dramatika doživjela žestoke napade, pa čak političke i literarno-političke. On je oštro i smiono raskinuo s horizontom dojučerašnje slovenske drame i pokušao raščistiti sa smislom bivanja. Drama »Vojnika Jošta nema« jest, »drama opće zbrke bizarnosti i smušenosti«, kako su je označili neki kritičari. No ta je drama zapravo drama koja negira svijet vlasti i svijet nasilja. Možda je u »Kažnjenicima« najviše došla do izražaja razdvojenost Božičevih likova. Posljednja drama »Dva brata« podnaslovljena je kao komedija, a izražava sumnju o humanističkom totalitetu.

Vrijeme i, dakako, povijest književnosti odredit će podrobnije položaj Petra Božiča u slovenskoj dramatici. No već se danas možemo složiti s Tarasom Kermaunerom koji kaže da je Božičeva dramatika već od početka nastupila kao skrajnja negacija do svake čulno-vitalističke literature, te da se njezina struktura u svom bitnom značenju koncentrirala oko postavljanja pitanja, oko prodiranja u problem i oko fiksiranja onoga svijeta koji se na prvi pogled, doduše, ne vidi, ali ga možemo otkriti tek »unutrašnjim dubinskim bušenjem«.

Branimir Žganjer

I Hrvatsko filološko društvo otkazalo

NOVOSADSKI DOGOVOR

Na godišnjoj skupštini, održanoj 8. svibnja 1971. HFD se pridružilo izjavi Matice hrvatske prihvativši slijedeći zaključak: Pridružujemo se izjavi Upravnog odbora Matice hrvatske kojom proglašava Novosadski dogovor bespredmetnim i nevažećim. Novosadski dogovor nepotpuno i neprecizno odražava jezično stanje pa se njegova formulacija ne može smatrati znanstveno osnovanom. Njegove su uopćene tvrdnje omogućile da se taj dogovor provodi na štetu hrvatskoga književnog jezika i njegove ravnopravnosti u našoj političkoj zajednici. Zbog toga on nije pomogao rješenju onih problema zbog kojih je bio donesen, štoviše, on ih je i umnožio. Osnovni uvjet da se oni uspješno riješe jest da se za hrvatski književni jezik izrade normativni priručnici osnovani na hrvatskoj jezičnoj tradiciji i praksi.

Rat kao takav

Ivan Brajdić: »Posljednji juriš Jačine Kamana«; izd. »August Cesarec«; Zagreb

Pod riječju početnik obično razumijevam mlada ili razmjerno mlada autora koji se okušava u književnomu ili nekom drugom stvaralaštvu. No, ovaj roman Ivana Brajdića pokazuje ne samo to da nikada nije kasno za početak već i to da nikada nije kasno ni za početništvo.

Nedavno objavljeni roman Ivana Brajdića »Posljednji juriš Jačine Kamana« slučajno mi je dopao ruku. Čovjek javnosti nepoznatom (i sebi osobno novom) piscu pristupa vazda sa znatiželjom, napetošću i nadom. Otvoriti knjigu o kojoj ni od koga niste ništa čuli predstavlja uzbudljiv ritual, čin pri kojemu osjećate tihi drhtaj pred tajnom i nepoznatim: tko zna kakav ćete svijet — možda snažan, možda zanimljiv — otkriti između korica. Ali vaša očekivanja i prečesto bivaju iznevjerenima, i odviše često knjigu zatvarate razočarani i u sebi nezadovoljni. Što me nagnalo proštiti ovu knjigu? Ponajprije: činjenica da je riječ o ratnome romanu. Potom: činjenica da je roman tiskan toliko vremena nakon rata. To mogu biti dostatni razlozi za čitalački rizik koji u sebi nosi nešto od neposredne ljepote čitalačkoga avanturizma. A ponajviše: činjenica da suvremenoj hrvatskoj prozi tragično nedostaje dobrih romana o zadnjem ratu. Ili se događa da početak rata predstavlja kraj romana (kao vjenčanje u ljubavnim pričama), ili pako da svršetak rata predstavlja početak romana. Mirne se duše može kazati da suvremena hrvatska proza nije u dovoljnoj mjeri iskoristila mogućnosti što ih pruža jedan stvaran kataklizmički događaj, jedno tragično vrijeme što — iz ljudske perpsektive — dopušta raznoliku umjetničku analizu sudbinâ. Hrvatski ratni roman znao je često upadati u zamku dvostruke prošlosti: na razini idejâ ona je najčešće dolazila do izražaja kroz pojednostavnjeno poimanje svijeta, rata i revolucije, kroz crno-bijelo »prepisivanje« stvarnosti, kroz »herojski« značaj nosilaca priče (koji je značaj svojom gotovo mitskom pojednostavnjenošću u sukobu sa samim romanesknim oblikom); a na razini rukopisa kroz stereotipno pričanje priče začinjeno pathosom i neizmjernim povjerenjem u vlastitu, već davno izlaznu strukturu. I onda kada je o njemu pisano, rat je rijetko oblikovan kao tragična intima (što je uspjelo, primjerice, Slobodanu Novaku u strukturalno smjelom romanu-pripovijesti »Dolutali metak«), ili pak kao apstraktan okvir u kojemu se događa usamljena odisejada njime zahvaćenih sudbina (što je, recimo, ostvareno u začuđujuće modernom i čistom Kalebovu romanu »Divota prašine«); a da i ne govorimo o nedosegnutome krležijanskome spoju ovih dviju dimenzija. Naravno, o promašajima govorim stoga što i ovaj roman spada među njih.

Na početku romana »Posljednji juriš Jačine Kamana« stoji: »Lica u ovom romanu su izmišljena, ali su istiniti njihovo junaštvo, patnje, optimizam i ljubav.« Dok se ovaj zapis doimlje kao posveta, sve je u redu. Ali nije u redu kada se utvrdi — nakon čitanja knjige — da je sav roman **stao u ovu** posvetu: lica su doista **izmišljena**, njihovo junaštvo, patnje, optimizam i ljubav doista mogu biti istiniti, ali — ni u najelementarnijem smislu — nisu **umjetnički vjerojatni.**

Stari ratni vojni invalid kojega su napustili i žena i sin i koji se propio i koji želi zapisati sjećanje na svoju palu desetinu i kojega premlaćuju pijani huligani štono na mostu kaubojski vitlaju bocama (na tom se vitlanju inzistira dva puta) i koji »sizifovski« ne odustaje od ponovnoga ispisivanja iste priče (što je prigodom huliganskoga napada završila u rijeci), bijelo vrijeme rata i crno sadašnje vrijeme, postupak što je mehanički (doslovno!) preuzet od Krleže (»Bitka kod Bistrice Lesne«) — sve to ostavlja blijed dojam, to više što je podmazano stilskim biserima poznate ratno-filozofske retorike: »O divlja i bezumna ljudska mržnjo! Ti, kad se zapališ, zaista ne znaš ni za mjeru, ni za granice! Ni za što ne znaš tada! Gdje si se porodila takva, ne bilo te! U kakvim si se to njedrima iznjedrila? Čime toliko napojila? Kakvim to pogubnim otrovom zatrovala? Te siješ oko sebe samo najveće zlo i najgroznije užase ovoga svijeta! Nestani, mračna ljudska mržnjo!«

Ove usklično-upitne autorove digresije o ljubavi i mržnji imale bi predstavljati filozofski domet romana. I stoga:!? Od svega što bi možda valjalo spomenuti postoji ovdje jedan strah i jedno pismo. Roman »Posljednji juriš Jačine Kamana« trebao je biti napisan davno, davno. Jer: premda i u samom naslovu sadrži snagu, on u okviru suvremene hrvatske proze (posebice ratne) predstavlja rači put.

Bože V. Žigo

U posjetu Gradišću

Delegacija Društva književnika Hrvatske boravila je tijekom prva tri dana svibnja ove godine u Gradišću (Burgenlandu), austrijskoj pokrajini u kojoj živi četrdesetak tisuća Hrvata, što znači 15 posto sveukupnoga pučanstva te pokrajine. Kao što je poznato, naši su ljudi ovamo doselili u tijeku šesnaestoga stoljeća, bježeći pred osmanlijskim provalama, no do danas su zadržali svoj materinski jezik i običaje. Međutim, upravo u naše dane javlja se opasnost da se Gradišćanski Hrvati odnarode, te da se tako zbude ono što su prije više od četvrt stoljeća nacisti uzalud pokušavali. Naime, da bude jasnije, valja naglasiti kako danas nema nikakve prisile nad Gradišćanskim Hrvatima, kako njihove osnovne škole i kulturna društva slobodno djeluju, pa ipak... Riječ je o tome da su se Hrvati u Gradišću stoljećima održali zahvaljujući svojoj tradicionalnoj pučkoj, poljodjeljskoj kulturi i, dakako, crkvi.

Crkva je, primjerice, u doba nacističke strahovlade bila jedino mjesto na kome se moglo javno progovoriti hrvatski. Uz to, nabožne su knjige bile jedino hrvatsko štivo dostupno naraštajima i naraštajima Gradišćanskih Hrvata. Crkva i danas vrši svoju ulogu u nacionalnom smislu, ali zato, s obzirom na tehnicizaciju našeg doba, nestaje selo u svom klasičnom obliku. Gradišćanski Hrvati, pogotovu oni sa stručnom spremom koji mogu naći posao isključivo u gradu, sve više ga napuštaju. I tako se krug zatvara: hrvatska riječ što se u seoskoj crkvi govori do njih ne dopire, a stara pučka kultura nije više — njihova kultura. Kako pak nema nikakvih hrvatskih obrazovnih ustanova iznad ranga osnovne škole, obrazovaniji je Hrvat iz Gradišća upućen na njemačku kulturu. Upravo zato, da bi mogli pružiti svojoj djeci naobrazbu na materinskom jeziku i uputiti ih na hrvatsku kulturu, Gradišćanski Hrvati bore se sada za otvaranje hrvatske gimnazije. Posjet hrvatskih književnika (dr Ivo Frangeš, predsjednik DKH, Slavko Mihalić, tajnik DKH, Dragutin Tadijanović i Dubravko Horvatić) značio je podršku hrvatske javnosti plemenitim nastojanjima Gradišćanskih Hrvata da ostanu — svoji.

Svrha boravka naših pisaca u Gradišću bila je prvenstveno u tome da odaju priznanje nestoru hrvatske gradišćanske književnosti Ignacu Horvatu, župniku u Frakanavi (Frankenau), autoru niza zanimljivih knjiga iz života Gradišćanskih Hrvata. Na svečanom skupu pred crkvom u Frakanavi dr Ivo Frangeš predao je 2. svibnja Ignacu Horvatu povelju kojom ga hrvatski književnici primaju u svoje Društvo. Nazočni — mještani Frakanave, u kojoj se, uzgred rečeno, nalazi Meštrovićev spomenik gradišćanskom preporoditelju Miloradiću, hrvatski kulturni radnici iz Gradišća, te gosti iz domovine sudionici »Generalturistove« karavane »Tragovima Zrinskih i Frankopana« što su ovamo došli iz Bečkog Novog Mjesta — otpjevali su tom prilikom hrvatsku himnu i himnu Gradišćanskih Hrvata. Hrvatski su se književnici sreli s našim ljudima iz Gradišća i u drugim mjestima koja su posjetili; tako u Gornjoj Borti (Oberwart), Vincjetu (Dürnbach), Gornjoj Pulji (Oberpullendorf) i Železnom (Eisenstatd). I zbog tih neposrednih, prisnih susreta, ovaj je posjet imao svoj puni smisao.

O. Ć.

Upereno pero

RETROSPEKTIVNA IZLOŽBA ŽELJKA HEGEDUŠIĆA U MODERNOJ GALERIJI U ZAGREBU

Željko Hegedušić: crtež

Kada slikar, crtač uperi svoje pero ili svoju olovku na neke izazovne pojave trenutka te krene u boj protiv svega što remeti njegovo osjećanje ljepote ili pravde, on, različito od drugih i drukčijih buntovnika, može dvostruko promašiti: ne samo što najvjerojatnije neće dosegnuti, a pogotovo ne naskroz probosti pravi cilj, nego pri tom — u praznom zamahu, zatečen na krivoj nozi i bez težišta — može vrlo lako i stvaralački posrnuti. Premda je ovakvo upozorenje već davno i odveć poznato, uvijek je bilo onih što njegovu ispravnost nastojahu provjeriti na vlastitoj koži, vođeni uz ostalo i ispravnom spoznajom kako bez kušnje nema prava dosega. Jedan od takvih što se bijahu donkihotski džilitnuli u optužbi nezadovoljavajuće stvarnosti jest i slikar Željko Hegedušić.

U njegovu vrlo raznovrsnom likovnom djelovanju najčešće je isticana konstanta nadrealizma. Međutim, što i ne mora biti sasvim proturječno, nama se upravo stanovita realistička podloga čini najuočljivijom. Da taj »realizam« nije akademski (prema tome ni »socijalistički«), sasvim je razumljivo, ali da su realnije: predmeti i činjenice — pravi naboj i breme njegovih crteža, grafika i slika, isto je tako nesumnjivo. U njihovu pak povezivanju, doista, posebno je djelatan sustav slobodnih asocijacija (tipično nadrealistički postupak), premda nakon svih stvaralačkih preobrazbi naznačene stvari gotovo nikad ne prestupaju u nekakvu nadstvarnost, a kamoli u razrijeđene prostore snoviđenja. Uostalom, omjer realnog i nadrealnog bio je nejednako doziran u različitim fazama Hegedušićeva rada.

Nekoliko tempera na staklu iz tridesetih godina predstavljaju rijetko odmjerena ostvarenja, odgovarajući u isti mah i neposredno (u Parizu) primljenim iskustvima onda suvremenog »purizma«, i angažiranom programu grupe »Zemlja« s kojom je bio povezan. Ti gradski prizori, širokih, gotovo praznih ulica i nizovi kuća položenih poput kulisa naslikani su tako svježe i neposredno, neuobičajeno čisto i slobodno od konvencija (**Motiv iz Sremske Mitrovice, Parobrodarska ulica**) da je i njihova blaga poruga i stanovita kritička žaoka neusporedivo efikasnija nego li u mnogim radovima izvedenim po kompleksnijim i ambicioznijim receptima. Neki crteži iz istog vremena, ma da nešto »opterećeniji« anegdotom i naracijom, odlikuju se ne manjom čistoćom sredstava, sretnim kontrastima linearnih ritmova (**Stavnja, Paradnim maršem**) i smionim jukstaponiranjem planova.

Željko Hegedušić: crtež

U poslijeratnom razdoblju Željko Hegedušić pretežno se ograničio na grafičke tehnike. Tim izborom, međutim, sasvim se izmijenilo (gotovo preokrenulo) i njegovo dotadašnje shvaćanje likovne površine i oblika: zagušio je boju, zatomio ili isprepleo jasnu liniju, prekrio plohu gustim klupkom poteza. Sredinom pedesetih godina izveo je niz litografija u kojima su nadrealistička iskustva vrlo izrazita, ali u tvrdoj, deskriptivnoj verziji i s odveć krutom modelacijom (**Na poslu, Metro**). Kompozicijske slobode trebale su ovdje prije svega opravdati i učiniti prihvatljivom složenu diskurzivnu ravan slike, čiji su elementi (simboli) inače vrlo jasno određeni. Ovo razdoblje Hegedušićeva rada karakterizira i raznovrsnost društvenih izazova, te kao posljedica toga i stanovit »višak poruke«. Dovoljno je nabrojiti nekoliko naslova: **Neizvjesnost, Budimpešta, Na Tjentištu, H-igra, Atomska gljiva, Kataklizma**, a njih u posljednje vrijeme još slijede: **Bijafra, Unitarizam, Centralizam, Nacionalizam.** Ali, tijekom šezdesetih godina došlo je i do novog stvaralačkog zaokreta. Umjesto neodređena zagrljaja predmeta, počinju se diferencirati planovi i kadrovi; narativna je potka često razvedena nizom prizora, impaginirana kao u nekakvom stripu, ali bez iluzionističke povezanosti. Sve veću pažnju Hegedušić posvećuje obradi površine same, životu mrlje i tvarnosti (grafičke) boje i papira. Strukturalna zasićenost pojedinih djela, posebno onih u kojima kombinira s akvarelom (**Naplavine, Krepane ribe**) označava možda novu sintezu, novu spregu oslobođena rukopisa podsvijesti i racionalnog angažmana, ali ovaj put bez bremena doslovnosti.

Tonko Maroević

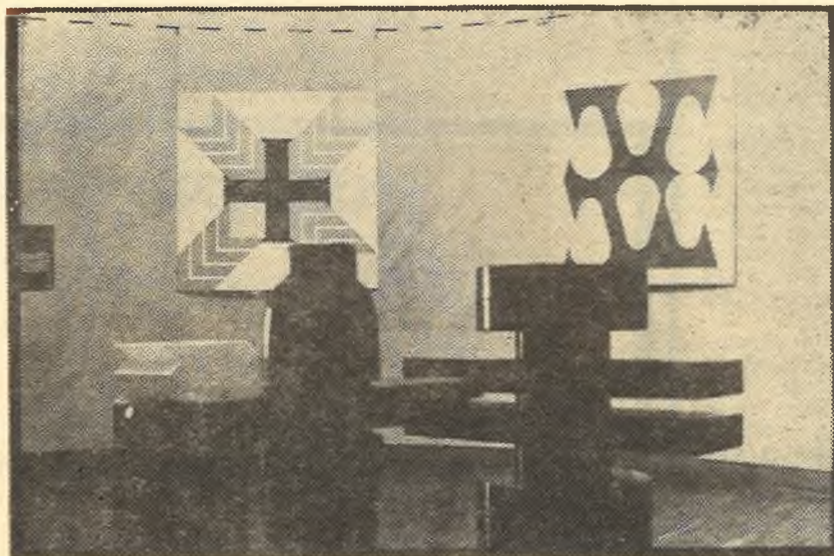
PROLJETNI VELESAJAM CRTEŽA

Otvorena III zagrebačka izložba jugoslavenskog crteža

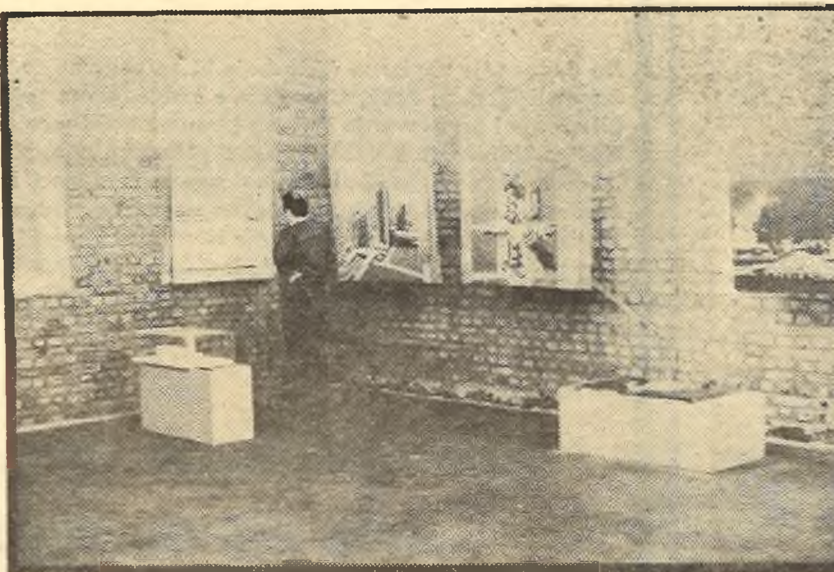
Nastavljajući ili, točnije: stvarajući tradiciju dvogodišnjih smotri crteža i crtača iz cijele SFRJ, Kabinet grafike JAZU priredio je, u Zagrebu, i treću takvu izložbu. Izložba je otvorena 6. svibnja.

Poslovično velik odziv umjetnika stvorio je neprilike tek članovima Odbora za izbor radova, koji su, u skladu s odredbama Pravilnika izložbe, vlastitim kriterijem i nevelikim prostorom dvorana, morali probrati najbolja djela. Od 490 prispjelih crteža čak 384 ispala su već u prednatjecanju; 106 se, izborivši mjesta, i dalje bori: neki sa sobom, neka za sebe, treći za nagrade ili naklonost nečiju a junački se sebepunci kite prezirom neposvećenih.

Sve to stvara onu privlačnu atmosferu natjecanja, parade, velesajma, koja obično okružuje mnogoljudne smotre i na koje polazimo s unapređnim zadovoljstvom znajući da će nam nekoliko crtarija zapeti u grlu i da će nas, isto tako, zapasti nekoliko dobrih (vizualnih) zalogaja. U to ime: Dobar tek!

Situacija 1970/1971.

Prijedlog

Otvoren VI zagrebački salon

Uoči dana obljetnice oslobođenja Zagreba, 7. svibnja, otvoren je VI zagrebački salon. Izložba je, ove godine organizirana u tri sekcije, a prikazuje se na više mjesta: u Modernoj galeriji (»Situacija 1970/71«), u Umjetničkom paviljonu (retrospektiva »Zemlje«, 1929—1935), u Galeriji studentskog centra (»Prijedlog: grad kao prostor plastičkog zbivanja«). Realizirani projekti ove sekcije ostvareni su na nekoliko mjesta u gradu. U sklopu Salona, »Filmoteka 16« prikazuje izbor kratkih filmova. Salon je otvorio predsjednik skupštine grada Zagreba Josip Kolar, a retrospektivu »Zemlje« povjesničar umjetnosti i likovni kritičar Božidar Gagro.

Snažni i uvjerljivi – Franjo Pancik i Mirka Klarić

ŠESTI ZAGREBAČKI BIENNALE

Angažirani glazbeni teatar

»Opsadno stanje« nova opera Milka Kelemena i »Lied« Ive Maleca

Okupirani grad pod terorom Kuge

U žarištu zbivanja prvih bijenalskih dana bila je jugoslavenska premijera opere »Opsadno stanje« Milka Kelemena i premijera plesne realizacije Malecova djela »Lied«.

Obraćajući se nakon Ionesca drugom velikanu suvremene svjetske književnosti, Camusu, Kelemen je pokrenut idejom mogućnosti protesta protiv terora u kojem se god obliku on pojavio; ta je ideja potka Camusove drame »Opsadno stanje« i ona je snažno prisutna u libretu koji je kompozitor, zajedno s režiserom hamburške premijere djela — Joachimom Hessom, izradio za svoju operu. U nizu dinamičnih i kontrastno koncipiranih prizora nižu se vidovi Kugina terora nad okupiranim gradom i u snažnoj gradaciji rastu i razvijaju se klice otpora koji postaje efikasan u trenutku kad odabrani pojedinac pobijedi strah. Ta je materija, sublimirana u vrlo dinamični akcioni tok, u kojem mase igraju važnu ulogu, zahtijevala i odgovarajuću muzičku realizaciju u kojoj su sva sredstva suvremenog muzičkog jezika majstorski korištena u procesu intenziviranja dramaturške linije djela. Vođen nepogrešivim osjećajem za dinamiku i artikulaciju scenskog zbivanja, Kelemen u »Opsadnom stanju« progovara snažnim i neposrednim jezikom u kojem je — kako kaže autor — podsvjesno amalgamirano sve naučeno i koji se u ovom djelu zasniva na stanovitim arhetipovima muzičkog mišljenja.

U glazbenom izrazu »Opsadnog stanja« isprepleću se najraznovrsniji elementi jednog bogatog muzičkog rječnika, u rasponu od korala do elektronskog zvuka, od suptilne lirske kantilene koja natapa prve susrete ljubavnog para Diego—Victoria do šapta, krika, mrmljanja i vriska zbora kojega je part oblikovan na dostignućima vokalne ekspresije suvremene poljske škole. Toj snažnoj vokalnosti pridružuje se i bogato diferencirani zvuk orkestra u kojem se — kroz prizmu podatljivog i izražajnog vođenja zvučnog tkiva — prelamaju i intenziviraju scenske situacije.

Tako ovo djelo, ne samo u izboru tematike već i načinom njene obradbe, predstavlja nadogradnju na Brecht-Weilov angažirani teatar. Ono po snazi i neposrednosti svoga izraza mora naći put do slušaoca, bez obzira na stupanj njegove glazbene kulture i stilske afinitete.

Režija Vlade Habuneka vrlo je dinamično vodila predstavu, ostvarujući logično pretapanje prizora, pokrećući efikasno ustalasale zborske mase. Možda je ta režija mogla izbjeći neke suviše narativne pojedinosti, kao na primjer »spektakularni« bijeg Diega pred Kuginim stražarima. Kostimi Zlatka Boureka (šarena srednjovjekovno-renesansna stilizirana mješavina) na žalost su glavnim likovima i zboru (naročito u prvom činu) dali nepotrebne cirkusko-groteskne dimenzije, dovodeći ih time u sukob s idejom djela. To više što je Bourekova inscenacija bila, logično, svedena na apstraktne elemente, ogoljele do čiste funkcionalnosti i simbola (rešetka).

U muzičku realizaciju partiture bio je očito uložen golem trud. I zbor (koji je uvježbao Darko Mondekar) i solisti svladali su virtuozno svoje teške dionice, a čak se i orkestar časno izvukao u razračunavanju sa suvremenim zvukom. Od solista treba na prvom mjestu spomenuti Franju Paulika koji je svoju antipatičnu ulogu Kuge donio muzički i glumački snažno i uvjerljivo; impresivna je bila njegova sekretarica Mirka Klarić, obučena po posljednjoj modi u provokativni »shorts«, suverena u vođenju teških linija svog vokalnog parta i u tumačenju svoje demonske uloge; lirska oaza u tmurnoj atmosferi djela bili su ljubavni par Diego i Victoria, u interpretaciji odličnih Nonija Žuneca i Branke Beretovac. Naročito je ova umjetnica zadivila čistoćom i prirodnošću svojih visina i ljepotom fraze. I sve ostale uloge bile su minuciozno dorađene; spomenimo barem još pijanicu Nadu u interpretaciji Piera Filippija i glasovno impozantnog suca Ivana Stefanova, kao i župnika Zvonimira Prelčeca. Ovu predstavu, koju po kvalitetu izvedbe moramo ubrojiti u najviša dostignuća Zagrebačke opere u posljednjih nekoliko godina, suvereno je vodio Nikša Bareza. Predstavljat će, bude li interesa publike, zanimljivo osvježenje našeg repertoara.

Lirski preludij »Opsadnom stanju« bio je Malecov »Lied«, balet u jednom činu. Ovo djelo za 39 gudača i 18 glasova doživjelo je svoju premijeru na Dubrovačkim ljetnim igrama 1970, a na predstavi u HNK ostvareno je prvi put »kao plesno-esejistički pokušaj«.

Bio je to doista u punom smislu riječi pokušaj, jer je koreografija Nade Kokotović, na žalost, ostala na nivou prečestog ponavljanja nekih kalupa, u stilu više nalik sletskim vježbama nego oslobođenom i snažnom plesnom izrazu koji bi po umjetničkom intenzitetu bio ravan Malecovoj glazbi i reagirao na svu njenu puninu i slojevitost. Ovu dosadnu realizaciju nije izvukla ni scenografija i kostimografija Božidara Rašice, koji je pokretnim dekorom i nešto smionijom upotrebom rasvjete pokušavao uspostaviti ravnotežu dekora s muzikom i koreografijom. Izvedbu su realizirali baletni solisti Milena Leben, Maja Srbljenović, Astrid Turina, Dinko Bogdanović, Ivica Ivanko i baletni ansambl HNK uz magnetofonski snimak glazbe ostvaren od zbora i orkestra Radiotelevizije Ljubljana pod vodstvom Sama Hubada.

Koraljka Kos

Prvi koncert MBZ-radionice

Smlavljujuća količina glazbe

Djevojčice konkuriraju majstorima novog zvuka

Budite uvjereni, da nema Biennala, stotinjak bi Zagrepčana i uglednih gostiju jednu mjesečinom okupanu subotnju noć sasvim sigurno proveli daleko od svakog muzeja. Ovako se skupiše na prvom komornom bijenalskom koncertu da kao prvi na svijetu čuju nekoliko novih novcatih skladbi i još po koje manje novu, a prije svega da čuju i vide eksplozivnog Siegfrieda Palma i plahovitog Heinza Holligera. Organizatori biennala očito su svjesni rizika u koji se upuštaju kada pri konačnom izboru programa pretjeranu strogost kriterija nadomještavaju širokogrudnošću, a vjerojatno i istančanim smislom za poslovnost. Količina glazbe na taj način zaista postaje smlavljujuća, a naša zahvalnost za svaki tračak prave vrijednosti upravo dirljiva kako u čitavoj toj nepredvidivoj zbrci poštenih stvaralačkih napora i jalovih zvukovnih otpadaka slušaočevo strpljenje ne bi bilo isuviše stavljeno na kušnju, tu su zaista prvorazredni i u svom metijeru nenadmašivi izvodioci koji svojim autoritetom neki put obasjavaju i djela koja to ne zaslužuju.

Siegried Palm danas je, bez sumnje, najčuveniji ekspert za suvremenu violončelističku literaturu. U svijetloplavoj majici, pomalo izgužvanim hlačama i usred spletenih magnetofonskih i televizijskih kablova koji su se motali po kamenom podu predvorja Muzeja za umjetnost i obrt, jednako impresivan kao i dva sata ranije u fraku, u Hrvatskom narodnom kazalištu kao solist Kelemenova »Changeanta«. Penderecki je znao zašto svoj »Capriccio« piše upravo za njega, ali u ovom slučaju znali bismo i bez Palma prepoznati dobru glazbu. Skladba »Glisées« Koreanca Isanga Yuna manje je nesumnjivih vrijednosti i ona je pisana za Palma, za njegove nevjerojatne i za čelistu neobično uske jagodice, za njegove čudesne, šuštave poteze gudala, ali da nema svega toga, ono što ostaje pomalo su sanjalačke, suviše opširne i nepretjerano maštovite etude gudačkog glisanda.

Upravo kao i Siegfried Palm, tako je i švicarski oboist Heinz Holliger apsolutni gospodar svog instrumenta i svog metijera. Ne samo sjajan tehničar izvanredno profinjene muzikalnosti već umjetnik rijetkog stvaralačkog potencijala, Holliger je, u stvari, suvremena reinkarnacija one vrste kompletnog muzičara koji je, kao u predbarokno vrijeme, bio kompozitor i izvodilac u isti mah. Za Holligera te su dvije funkcije nerazdružive, tako da pri njegovoj interpretaciji nadasve zanimljive Globokarove sklade »Discours III« nikad nismo potpuno sigurni gdje su granice autorove zamisli i izvodiočeve mašte, dok naprotiv za Holligerovu vlastitu skladbu »Cardiophonie« možemo biti posve sigurni da taj naoko spektakularni ali u biti duboko intimni dijalog i konačni, gotovo apokaliptički obračun s ritmom vlastitog srca jedva da bi itko bio u stanju uzbudljivije ostvariti od samog autora. Nema sumnje, »Cardiophonie« jest djelo koje zaslužuje da se njime opširno i ozbiljno pozabavimo i najvjerojatnije će ostati kao jedno od najzanimljivijih bijenalskih iskustava.

Palmu i Holligeru na subotnjem su koncertu MBZ-radionice konkurirale dvije sićušne i slađane djevojčice, učenice Muzičke škole »Blagoje Bersa«, Maja Bakrač i Maja Petyo, prema svemu sudeći darovite buduće specijalistkinje za sviranje po tipkama i žicama klavira. Pojava ovih djevojčica u duboke noćne sate i u društvu njima posve neprimjerenom imala je sasvim posebno značenje. Karakteristično je da je njihova naivna, dječi neiskvarena darovitost podigla mističnu (a često i mistifikatorsku) koprenu nad onim što se nebulozno skriva ispod fraze o duhu i materijalu suvremene muzike. Samo ... najvjerojatnije — to mu nije bila namjera.

Eva Sedak

Pogled iz naslonjača

1) O dnevnom rasporedu uopće i o drugim stvarima posebno

Naravski, nije lako popunjavati dnevni tv-raspored takvim sadržajima da oni, tj. ti sadržaji, svakodnevno zadovoljavaju masovno gledalište nastavljeno od različitih, ljudi, ćudi i ukusâ. Međutim, sastavljaöi tog dnevnog rasporeda ipak bi morali malo više razmišljati ne samo o popunjavanju, nego i o smislenijem povezivanju jedne s drugom emisijom, o nadograđivanju već snimljenih emisija odgovarajućim najavama, komentarima i o svemu onome što inače nazivamo, uvjetno ili ne, nekakvom dramaturgijom dnevnoga rasporeda. Time ne mislim reći to da ispred ili iza emisije za djecu najavljivač ili najavljivačica moraju cvrkutati ili pjevušiti, da bi na taj nadri-pedagoški način »osmislili« tek završeno ili najavljeno zbivanje, ali je činjenica da kadšto neposredno iza kakve ozbiljne emisije, ili govora, onako »iz neba pa u rebra« započne prikazivanje reklama koje veoma često nisu iznad razine poprečnog ukusa i smisla. Drugim riječima, televizijsko vrijeme, po svemu sudeći jako rastezljiv i neprostudiran pojam, sve češće se razlabavljuje upravo spomenutim »popunjavanjem« umjesto da se zgušnjava i učvršćuje razložitim ukidanjem svega onoga što tereti jedan tv-dan u svim njegovim oblicima i namjenama. Ako nedostaje stručnoga osoblja, ideja i novih oblika — onda radije treba skratiti jednodnevnu shemu emitiranja — ili je u odgovarajućim satim izravno preobraziti u niz gospodarsko-trgovačkih emisija — a ne vještački podržavati nešto što je samo po sebi trulo, dosadno i nepotrebno.

2) Igra oko »Hranjenika«

U svim civiliziranim i kulturnim zemljama uvriježila se praksa, koja je s vremenom postala zakonskom odredbom i načelom suradnje između televizije i kinematografije, da umjetnički odnosno igrani filmovi tek nakon svoje četvrte ili pete godine »starosti« stječu dopuštenje za prikazivanje na televiziji. U nas je sličan dogovor između filma i televizije, barem što se tiče domaće proizvodnje, već nebrojeno puta kršen i zapostavljan. Ali ne uvijek (i u tome nismo dosljedni!) već »prema prilici«. Ako se proizvođač filmova želi na lak i bezbolan način riješiti kakvog »teškog« filma onda ga na brzinu, budzašto, utrapi televiziji pa neka se ona s njim bakće kako zna i umije! Bez obzira što dotični film (u ovom slučaju »Hranjenik« Vatroslava Mimice) prije toga nije na doličan način predstavljen kinematografskoj publici. I ozbiljni filmovi imaju svoju — veoma nesretnu — sudbinu! Ne zato što su prije vremena prikazani na televiziji, jer je ipak bolje da su prikazani na televiziji, nego nikako, već zato što o njima nitko — pa ni onaj što ih proizvodi — ne vodi računa.

3) »Kuda idu divlje svinje« — po drugi put

Drago mi je što Hetrichova i Štivičićeva tv-serija izaziva toliko zanimanje i što usmeni i pismeni kritičari u njoj pronalaze niz mana koje »nazdravičarska« tv-kritika nije zamijetila. Još više mi je drago što jedan dio tih kritičara (onih iz redova trudbenikâ Umjetnosti) prigovaraju jeziku i govoru toj seriji premda su do jučer i sami pravili gore propuste nego što je Štivičićev skandalozni faux-pas o »džigerici« i »jetrima«. Ali neka, Nije važna jučerašnjica nego današnjica. Čistotu jezika nitko ne smije dovoditi u pitanje. S tim bih se primjedbama gotovo i složio (jer Stivičić nije precizirao lokalno obilježnje dramske radnje, premda me svi uvjeravaju da je to bliža okolica Zagreba — u što mogu povjerovati ali ne moram, jer se iz dosadašnjih nastavaka to ne može zaključiti), da nije drugih koje negiraju ama baš sve. Nije baš tako! Ali pustimo to. Drugi nastavak bio bi mnogo uvjerljiviji da nije bilo one završne scene s »krvavim Stipom« (u izvrsnoj interpretaciji Krešimira Zidarića) kroz koju probija naivno i površno poistovjećenje hrvatskog gorštaštva s ustaštvom. To autorima i seriji nije trebalo.

Vladimir Vuković

Oberhausen 1971

POLITIČKI FORMALIZAM

Filmski festival koji ima sve manje veze s filmom

Kriza zapadnoevropskih filmskih festivala, pogotovo onih značajnijih, ne samo što i nadalje traje nego ulazi u svoje najapsurdnije razdoblje, koje — sudeći po nekim znakovima ovogodišnjeg festivala u Oberhausenu — može veoma tužno završiti. Visoka, prizemna i dnevna politika toliko su ispreplele i omotale tkivo oberhausenskog festivala da cijela ta kavalkada filmova već odavno nema nikakve veze s kratkometražnim filmom (osim uvijek prisutnih časnih izuzetaka), a nema zapravo ništa ni s pravom politikom, jer se uglavnom sve svodi na površne ljevičarske proklamacije s jedne, i političke pamflete s druge strane. A između jednih i drugih usidrili se »underground« filmovi sa svojim psihodeličkim efektima, nedokučivim alegorijama, paranoidnim snovima, čistom i prikrivenom pornografijom, i ponekad tako »izazovnim« zvučnim učincima da čovjek veoma lako može poludjeti. Nema nikakve sumnje da je tzv. čistom filmu i svomu onome što podsjeća na tradicionalne oblike dokumentarnoga i kratkometražnoga filma uopće — odzvonilo, ali to ne znači da sada moramo podnositi sve što kao protuteža tom »buržujskom« filmu opstoji u već prije spomenutim slikama pamfletskoga značaja bez ikakve unutrašnje logike i temeljne filmske pismenosti. Stanje u svjetskom kratkometražnom filmu (sudeći bar po Oberhausenu) otkprilike je slično onom stanju kratkometražnoga filma kada su mirnu i skladnu flahertyjevsku objektivaciju prirode, društva i vremena iznenada smijenile najrazličitije optičke prevare prepune neizmjernoga formalističkog licemjerstva i esteticističke laži. Ukratko: kratkometražni film prolazi još jednu fazu pretjerivanja. Prije desetak i više godina bio je to o p t i č k i, a sada ga je zamijenio p o l i t i č k i formalizam. Dovoljno je da netko ispiše nekoliko kvazikomunističkih i anarhističkih parola pa da sve bude sjajno i veličajno. Politizacija je, dakle, potpuna i nepogrešiva. Ali, s obzirom na činjenicu svaka politika kao i svaka batina ima dva kraja, teško se može predvidjeti »happy end«: kome će, na svršetku, ostati deblji kraj u ruci.

Novo razvrstavanje

Da bi se izbjegla bilo kakva nacionalna konfrontacija pojedinih kinematografija i da bi se postigla potpuna internacionalizacija festivala, ove je godine prvi put raspored prikazivanja i grupiranje filmova izvršeno na doista izvoran način. Pa smo tako gledali filmove pod slijedećim naslovima: »Politički filmovi« s podnaslovima: »Prije i poslije revolucije«, »Analiza«, »Protiv informacija i modela« (tu je bio uvršten i Papićev film »Nek se čuje i naš glas«), zatim skupina filmova pod naslovom »Ženski filmski stvaraoci«, pa onda »Filmski stvaraoci ispod 20 godina«, »Debitantski filmovi« i dva golema ciklusa: »Retrospektiva kanadskog filma« i još jedan opsežan izbor iz revolucionarnih filmova Latinske Amerike. Novosadska »Neoplanta« dobila je posebnu skupinu pod naslovom »Portret jedne produkcije«. Bilo je još nekih skupina, ali te nisu toliko važne. Uglavnom, svaki dan se »vrtjelo« između pedeset i šezdeset filmova, tj. od 9 sati ujutro do pola noći. Naravno, nitko živ nije sve gledao, jer je to bilo fizički neizdrživo. To novo razvrstavanje nije bilo jako sretno, jer su neki filmovi — recimo, iz skupine političkih filmova — mogli komotno opstati u nekoj drugoj skupini; veće razlike nije bilo. Pogotovo ona dva filma koja su svaki na svoj način pridonijela borbi protiv građanske i malograđanske licemjerne stidljivosti. U prvom od njih, u filmu »Lovely Love« (»Dražesna ljubav«) zapadnonjemački umjetnički par Irm+ Ed Sommer prikazuje niz zanimljivih erotskih prizora po uzoru na klasičnu »Snjeguljicu i sedam patuljaka« — ali u novoj, modernijoj varijanti. Drugi, na vlas sličan film, »Underground again« (»Opet podzemlje«), francuske filmske umjetnice Laure Guggenheim, prikazuje sličan problem, ali s nešto više francuskoga duha. Prvi je film razvrstan u »debitantsku« skupinu, a drugi u skupinu »ženskih filmskih stvaralaca« — bez ikakva ozbiljnijeg razloga, jer su oba filma i još nekoliko sličnih mogli tvoriti zasebnu skupinu pod zajedničkim naslovom »Čistom erotikom protiv pornografije«, ili nešto slično. U svakom slučaju, oba filma pokazuju ozbiljnu tendenciju izrazito protukomercijalnih, antifrivolnih filmova kakve, recimo, distribuira ozloglašeno i buržujsko poduzeće »Constantin Film Verleih«, »pravi zloduh i bauk reakcionarnog i antidemokratskog shvaćanja filma u suvremenom društvu«. Kažem, novi stil razvrstavanja filmova u Oberhausenu ove godine nije bio sretne ruke.

Kako je tko prošao

U Oberhausenu ove godine nije bilo službenih nagrada. Nije bilo ni nagrade FIPRESCI, Međunarodnog udruženja filmskih kritičara. Sve nagrade (koje i inače postoje na tom festivalu) neslužbene su naravi i njih dodjeljuju različite ustanove i različita udruženja. Naravno, te nagrade također predstavljaju važna priznanja pojedinim autorima i filmovima, ali se ne smiju (kako je to učinjeno u nekim agencijskim vijestima) poistovjećivati s nekadašnjim nagradama oberhausenskog festivala kojih više nema. Tako su bar željeli mnogi filmski stvaraoci, među kojima i neki naši progresisti, pa sad to što su željeli konačno i imaju. Trebamo se osloboditi nekih buržujskih navika.
Sudeći po svemu, filmovi iz Jugoslavije najbolje su prošli. Ne samo zbog nagrada i priznanja nego i zbog reakcije publike i kritičara. To je jasno kao na dlanu. Film Karpe Aćimovića-Godine »Zdravi ljudi za razonodu« najbolje je prošao. Izvrsno je primljen u dvorani, dobio je jednu od prvih nagrada žirija Visokoškolskih pučkih ustanova (nešto kao naša narodna sveučilišta) i niz pohvalnih ocjena u novinama. Veoma zanimljivih i veoma različitih, ali ne u smislu kvalitativnom, jer se svi slažu da je film dobar, nego u smislu različitih tumačenja. To sve istakao sam zato da bih još jednom naglasio svoje neslaganje s p o l i t i č k i m aspektom toga filma, koji na prilično zajedljiv način bagatelizira i ironizira višenacionalnu strukturu stanovništva Vojvodine (a veoma se lako može protegnuti i na međunacionalne odnose uopće), s očiglednim farsoidnim elementima, koje su zapazili i prokomentirali mnogi njemački kritičari. Uostalom, i njemački prijevod naslova toga filma upućuje na takav doživljaj: »Litanei der heiteren Leute«) (»Jadikovka veselih ljudi«). Ako je to za kozmopolitsko i zajamčeno internacionalističko shvaćanje njemačke publike »sehr selbstkritisch und sehr komisch, oder satirisch«, ne mora biti i za mene. Još uvijek je prerano praviti farsu od problema koji u ne tako dalekoj prošlosti nisu bili nimalo komični, ni provincijalni. Bar to Nijemci dobro znaju. Što se tiče naših ostalih filmova, treba spomenuti film »Nevesta«, Borislava Šajtinca (nagrađen u kategoriji crtanih filmova), zatim Papićev film »Nek se čuje i naš glas«, koji je dobio priznanje žirija Visokoškolskih pučkih ustanova i specijalnu nagradu »suradnika i prijatelja festivala.« Film »Kolt 15 Gap« Jovanovića i Miloševića također je dobio priznanje žirija Visokoškolskih pučkih ustanova. Ako tome pribrojimo i posebno priznanje za izbor filmova iz Jugoslavije, možemo biti doista zadovoljni.

Ironiziranje nacionalne šarolikosti – ZDRAVI LJUDI ZA RAZONODU, K. Aćimovića – Godine Je li odzvonilo »čistom filmu«?

Od inozemnih nagrađenih filmova treba istaknuti veoma duhoviti i zaista spretno montirani kolaž Friedhelma Heydea »Berlinski žderonja« (»Der Berlinfresser«), zatim izvrstan belgijski crtani film »Govoriti ili ne govoriti« (»To speak or no to speak«) i vrlo dobro režirani mađarski kratki igrani film »Kaznena ekspedicija«, debitanta Dezső Magyara, koji na moderan način prikazuje veoma potresan i uzbudljiv događaj iz devetnaestog stoljeća. Jedan od prvonagrađenih filmova, »Svršetak dijaloga« (»End of Dialogue«), anonimnog autora, snimljen je ilegalno u Južnoafričkoj Republici i raspravlja o problemu apartheida. Da nije montiran i režiran toliko socrealistički i naivno, učinak bi bio znatno teži i potpuniji. Među nagrađenim filmovima našao se i film »Mladi čovjek imenom Engels« (»Ein junger Mann namens Engels«) iz Njemačke Demokratske Republike, koji je publika izviždala. I, uglavnom, to je bilo sve. Moglo bi se spomenuti još koji film, ali to bi bilo tek pusto nabrajanje. Ako ste prihvatili prolog ovoga izvještaja ujedno i kao njegov epilog, onda ste mogli zaključiti da ovogodišnji festival kratkometražnoga filma u Oberhausenu nije donio ništa osobito, osim nekoliko »provokantnih« filmova u pornografskom smislu, a jedina je razlika u tome što su prije nekoliko godina takvi filmovi predstavljali senzaciju u okviru »posebnih projekcija«, a sada se normalno prikazuju u službenom dijelu programa. Je li time festival postao još demokratičniji ili nije, teško je prosuditi. U svakom slučaju, filmska smotra u Oberhausenu proživljava jednu od svojih najtežih kriza; hoće li se kriza produžiti do svoje opasne točke ili neće, odgovorit će nam slijedeća godina.

Vladimir Vuković

Pismo direktora FAS-a

Drug

Bogdan Žižić
Hrvatski tjednik
Zagreb, Matice hrvatske 2

Bogdalen mon amour,
Vrlo nam je neugodno što ste tako brzo i pronicljivo uspjeli otkriti našu, kako sami rekoste prozirnu reklamu. Prilikom dogovora oko slanja tih telegrama na adresu druga Vukovića, predsjednika Društva filmskih kritičara Hrvatske koje ne postoji, nismo mislili na to da ćete se vi angažirati oko raskrinkavanja te naše podle akcije.

Istu grijEšku smo učinili kada smo s našim koproducentom ugovarali zlatnu medalju za po vama citirani film, a osim toga, ispričavamo se što na špici filma nismo stavili prvo Dunav film nego FAS. Naime, nismo znali da će za vašu argumentaciju kombinacija koju ste naveli biti praktičnija.

Mi smo Lordana Zafranovića pozvali na odgovornost i tražili od njega da prestane raditi dobre filmove. On je to obećao. Tako smo riješili da pred vama sagnemo Šije i time riješimo sve probleme. Vuković neće morati pisati loše kritike, vi nećete morati izmišljati dnevnike i svi ćemo biti zadovoljni Žižiću mon amour.

Koristeći priliku da vam čestitam na dosadašnjim nagradama koje ste dobili na istom festivalu, a za koje ja, oprostite, nisam znao, srdačno vas pozdravljam s filmskim pozdravom

NEK SE ČUJE I NAŠ GLAS

Kruno Hajdler

Dostavljeno: Bogdan Žižić,
Zagreb film
Hrvatski tjednik, Zagreb
Arhiva, ovdje

– Film »Valcer« izazvao je gužvu ...

POLEMIKA

Tko je slao anonimne brzojave?

Razlog spora

»U šest anonimnih brzojava, s gotovo identičnim tekstovima, napadnut je zagrebački filmski kritičar Vladimir Vuković zbog svog pisanja o filmu »Valcer« L. Zafranovića u produkciji »Dunav filma« iz Beograda i FAS-a iz Zagreba. (Vladimir Vuković je među 32 kritičara jedini predstavnik zagrebačkog tiska.) Telegrami su upućeni gotovo istodobno (četiri iz Zagreba i dva iz Beograda) na adresu Udruženja filmskih radnika Srbije. Na Okrugli stol donosi ih Dejan Đurković, a čita ih Slobodan Novaković. Nitko od prisutnih filmskih kritičara ne nalazi se ponukanim da izusti ni jednu riječ prosvjeda protiv ovako smišljenog pljuvanja po njihovom kolegi, radi prozirnog reklamiranja jednog filma.«

(Hrvatski tjednik, br. 1)

Ispravak

U br. 4 HT, na str. 20, u tekstu »Jubilej bez slavlja«, potkrala se pogreška koja mijenja smisao. Dotični dio teksta treba glasiti:
»Upravo je na dnevnom redu jedno opće stezanje remena (u čemu kulturi vlast nikada nije osporavala prioritet)...«
Osim toga, na dva mjesta riječ »dekretom« pogrešno je otisnuta »direktom«. Molimo čitatelje da to uvaže.

Koga svrbi, taj se češe

– Tko je slao brzojave? Lordan Zafranović (lijevo) za vrijeme snimanja filma »Valcer«

U prvom broju Hrvatskog tjednika od 16. travnja objavljen je moj članak pod naslovom »Subjektivni festivalski dnevnik«, u kojem sam se osvrnuo na atmosferu što je vladala na ovogodišnjem beogradskom festivalu kratkometražnog i dokumentarnog filma. Ukazujući da je ta atmosfera, u kojoj su se sustavno ignorirali naši filmovi i napadali i vrijeđali naši filmski autori i kritičari, nepovoljna za filmove i autore iz Hrvatske, ilustrirao sam to nizom autentičnih događaja s festivala. I sada, očito u vezi s jednim pasusom iz toga teksta, evo pisma Krune Hajdlera, direktora poduzeća FAS iz Zagreba. Da ga je Hajdler uputio samo na moju adresu, ne bih se na njega ni osvrtao. Činjenica, međutim, da je istovjetan tekst upućen i uredništvu Hrvatskog tjednika, te da ono osjeća dužnošću da ga i objavi, prisiljava me da nešto o tom pismu kažem.

1. Iznenađuje me nemuštost toga pisma (koje je, nota bene, bez datuma i u kojem, u većem dijelu teksta, direktor Hajdler sam sebe oslovljava s »mi«). Kažem da me ta nemuštost iznenađuje, i to stoga što se nedavno isti taj Hajdler, napadajući u beogradskim Večernjim novostima hrvatsku filmsku situaciju, iskazao zamjernom jasnoćom.

2. U drugom pasusu svoga pisma Kruno se Hajdler »ispričavaju što na špici filma nisu stavili prvo Dunav film nego FAS«. S tim u vezi priznajem da je u svakom pogledu dirljiva međusobna suradnja zagrebačkog FAS-a i beogradskog Dunav filma i njihovih direktora Hajdlera i Vicka Raspora, pa se nadam da će Raspor (producent i pisac teksta »istaknutog« filma »Teroristi«) Hajdlerovu ispriku odano uvažiti. Dirljivo je i to kako Hajdler, kad me već ne može RASPORITI, pokušava u svom pismu biti barem vickast na Vickov način.

3. Sada, konačno, nešto i o onom što je Hajdleru vjerojatno najviše zasmetalo. U prvoj rečenici svoga pisma on, naravno ironično, kaže: »Vrlo nam je neugodno što ste tako brzo i pronicljivo uspjeli otkriti NAŠU (potcrtao B. Ž.), kako sami rekoste prozirnu reklamu«.

Istina je da sam u posljednjoj rečenici navedenoga pasusa iz mog članka jasno rekao da spomenuti brzojavi predstavljaju »prozirno reklamiranje jednog filma«. To je, uostalom, očito iz njihova gotovo identičnog sadržaja, u kojemu je napadnut Vladimir Vuković samo zato što je kritički (premda ne i negatorski!) pisao o filmu »Valcer«. Da su takvi napadaji na kritičara ne samo obrana nego ujedno i reklama za film, jasno je već zato što su bili očito tempirani da prispiju još u tijeku festivala, gdje se na Okruglom stolu dižu i ruše vrijednosti. Potvrđuju to i sumnjive okolnosti da su ti brzojavi svi od reda anonimni, upućeni iz dva grada, ali, začudo, poslani u razmaku od svega nekoliko minuta!

Međutim, NIGDJE u svom tekstu ja nisam rekao, ni izričito ni bilo kakvom aluzijom, da su autori ili inicijatori tih brzojava producenti filma, FAS, Hajdler ili bilo tko drugi. I sad se ja pitam, otkud i zašto Hajdler meni ironično imputira da sam »otkrio njihovu prozirnu reklamu«. Istina je da ja nisam otkrio ništa, ali mi se čini da bi Hajdlerova alergična reakcija doista mogla nešto i otkriti. Bilo kako bilo, ona neodoljivo prisjeća na poslovicu: »KOGA SVRBI, TAJ SE ČEŠE«.

Bogdan Žižić

Nagrada grada Zagreba Kreši Goliku

209.909 gledalaca u Zagrebu: plebiscit za film TKO PJEVA, ZLO NE MISLI Kreše Golika

Na pola puta

Ivo Brešan: PREDSTAVA HAMLETA U SELU MRDUŠA DONJA OPĆINE BLATUŠA; Teatar ITD., redatelj Božidar Violić

Susret s dramskim djelom nepoznata autora zbio se u jednoj od pokrajnjih dvorana Teatra itd. Redatelj Božidar Violić učinio je sve da taj susret bude ljubav na prvi pogled. Mala dvorana pretvorena je u salu zemljoradničke zadruge ispunjena mirisom svježe jelovine koja nas je »vratila« (mirisi su »vraćali« i Marcela Prousta) u prve godine poraća kad su upravo takve zadruge trebale obilježiti početke socijalističke renesanse. Sjedišta bez naslona zahtijevala su »herojske« kralježnice i vjeru da se nešto važno zbiva u onom malom prostoru naznačenu stolom, fotografijama, zastavama i parolama.

Istinu govoreći, Ivo Brešan pojavio se u vrijeme kad smo svi bili nezadovoljni našim kazalištem, i kad smo bili spremni baterijsku lampu proglasiti suncem. Naša kritika, osjetivši u njegovu djelu zrnce autentičnosti, učas je dokazala da je sklonija rasipničkim prosipanjima atributa negoli razboru i kritičnosti. Poplavljen pridjevima, naš autor se, ni kriv ni dužan, našao u situaciji da silom ili milom izraste u giganta i popuni prazninu (vjerojatno gigantsku) u domoljubnim srcima naših kritičara. Prva urota optimizma, u čije je mreže nakon predstave uhvaćena javnost, daleko je više govorila o »urotnicima« negoli o povodu »urote«. Ali, vratimo se našim jelovim sjedalima bez naslona i pogledajmo ponuđeno:

»Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja općine Blatuša« jest igrokaz vremenski lociran u prve poratne godine a prostorno u neko selo Dalmatinske zagore. Mjesni aktiv Narodnog fronta odlučuje, elem, da u tom selu poradi »na kulturi«, i da nova vremena obilježi i kazališnim stvaralaštvom. Neko spadalo o koje se »očešala« kultura predloži da to bude Omlet, inače nešto poznatiji kao »Hamlet«. Mjesni učitelj, izabran od puka i natjeran od partijskog sekretara, postade tako redateljem i adaptatorom ove glasovite tragedije u neglasovitoj Mrduši Donjoj. Pisac nadalje prepoznaje osnovnu intrigu iz »Hamleta« identičnom s intrigom iz Mrduše. Partijski sekretar, koji biva određen igrati kralja Klaudija (inače žderonja i prevrtač udovica), strpao je u ćuzu oca seoskog momka koji inače igra Omleta; umiješan je u pronevjere i vođa je grupice zavjerenika namještenih u zadruzi. Struktura i raspored likova iz Shakespeareova djela »odgovara« strukturi i rasporedu u Narodnom frontu iz Mrduše. Renesansna tragedija postade socijalistička tragikomedija, ali bez Fortinbrasa i tzv. moralne pobjede tužnog seoskog Omleta. Sekretar uspijeva zabašuriti svoje zlodjelo i pokrenuti mase u apokaliptičnu pučku svečanost, u igru, pjesmu i podvriskivanje koji već stoljećima, u svojem jednostavnom obredu, melju jedinku i pretvaraju je u dio suludog i pijanog ritma na surovu tlu.

Brešan svoj igrokaz ostvaruje impresivnim jezičnim koloritom, riječima i frazama podneblja, izmamljujući komičke efekte na relaciji renesansna tragedija — socijalistička zbilja, dvor — seoska organizacija Narodnog fronta, kultura — nekultura, itd. Pri tom upada i u preopširnosti, dramaturški nesvrsishodne dijelove, u samodopadljivo poigravanje efektima koji su često veoma jeftini. Redatelj Violić pristupa toj građi kao da je u najmanju ruku u pitanju Biblija i bez, inače nužnih, dramaturških zahvata i kraćenja, uprizoruje je u mamutsku četverosatnu predstavu. Imademo tako komorni prostor dimenzija oveće sobe i vremenski glomazni spektakl, no imademo također i nešto drugo, nešto veoma indikativno za naše kazalište. Želeći izbjeći krutost režirane predstave i osloboditi spontanitet izvođača, redatelj je zastao na pola puta: dobili smo tako režiranu »spontanost« i predstavu bez režije. Kad kažem bez režije, onda mislim prije svega na odsutnost ritma i tempa predstave, na neujednačenu igru izvođača i na lošu preglednost predstave. Odustajući od jednog stila režije, Violić nije ostvario drugi, zadovoljavajući se ulogom aranžera. Dati akcente jednog vremena, malo ih iskarikirati, definirati prostor igre, nije sve. Dobiva se dojam da je Violić glumce naprosto prepustio tekstu i jednom tipu igre u kojemu nemaju iskustva, umjesto da kraćenjima dade preglednost i zbitost tekstu, a pažljivim graduiranjem igre omogući jednu njezinu novu mogućnost. Svatko je igrao na svoj način, tako da smo gledali predstavu bez stila i glumačko komešanje bez smisla. Šipo Guberina je pretjerano karikirao, Zvonko Lepetić je »glumio« neglumljenje i zbunjenost, Krešimir Zidarić se odviše prenemagao, Mirko Vojković je varijetetski solirao, itd. Tek Vlasta Knezović iznalazi pravu mjeru i daje ulozi Omelije autentičnost i draž otkrića. Lijepa (eto, ima i lijepih glumica), neobično rezonantna glasa, odmjerena u gesti, ova mlada glumica obilježila je upravo ovom predstavom svoj ulazak u naše kazalište, i to u trenutku kad su njezine poznatije kolege, inače vrsni glumci, tek statirali u ulozi protagonista. Drugim riječima, ova predstava upoznala nas je s jednim piscem koji obećava i s jednom glumicom koja oduševljava. Također, vidjeli smo da naše kazalište traga nove putove, da je upravo u međuprostoru između stila koji napušta i stila koji tek treba ostvariti. Hoće li to traženje biti plodno, pokazat će budućnost (kao i uvijek, naravno), ali skromno se nadamo i molimo bogu da nam naši redatelji ne počnu uskoro, iz solidarnosti s radničkom klasom, praviti osmosatne predstave.

Veselko Tenžera

Nastanak ili nestanak jednog kazališta?

Vrhunski domet Kripte 70 — Genetove »Sluškinje« u režiji Vlade Habuneka (Neva Bulić kao Claire)

Prošle se godine pojavila kazališna akcija značajna ne samo za Split, gdje je institucionalizirano kazalište u nekim razdobljima bilo češće predmetom skandalozne kronike nego pravog umjetničkog interesa, već i za cjelinu hrvatskog glumišta. Riječ je o nastajanju komornog teatra KRIPTA 70, koji je predlagao da po načelu slobodnog povezivanja umjetnika na stanovitim zadacima otvori i nove prostore za istraživanje kazališne suvremenosti, i da istodobno svojom otvorenošću, potakne razbijanje izoliranosti Splita prema Zagrebu i našim drugim kazališnim centrima. Rezultati su nedvojbeni: prve predstave u KRIPTI 70 pobudile su najšire zanimanje javnosti. Izvedba Genetovih SLUŠKINJA jednodušno je od kritike ocijenjena kao događaj u hrvatskom kazalištu, kontroverzni Arrabalov VRT ZEMALJSKIH UŽITAKA prikazan je ne BITEFU 70 u konkurenciji vrhunskih svjetskih trupa, dok je časopis PROLOG posvetio KRIPTI svoj prilog FORUM THEATRI. Sve se to zbivalo između ožujka i rujna prošle godine. A tada je, najednom, sve zamrlo, tokom čitave sezone o KRIPTI se ništa nije čulo, tako da je u kazališnim krugovima prevladala rezignirana konstatacija kako se u Hrvatskoj izvan Zagreba i po svemu posebnog Dubrovnika ne može ostvariti ništa vrijedno što bi imalo i garancije trajnosti, i da je još jedan pokušaj, u koji je uloženo mnogo nada i mnogo duhovnog kapitala, otišao brzo u zaborav. Je li doista tako? S tim se pitanjem HRVATSKI TJEDNIK obratio dvojici najodgovornijih ljudi KRIPTE: tehničkom upravitelju TOMISLAVU KULJIŠU i predsjedniku dramturškog kolegija VOJKU MIRKOVIĆU.

VOJKO MIRKOVIĆ: KRIPTA je nova teatarska činjenica nastala iz otpora spram decenijskom kazališnom stanju u Splitu. To stanje bilo je obilježeno zastarjelom strukturom operno-baletno-dramskog K.u.K. Narodnog kazališta, njegovom dubokom dekadencijom izraženom u raspadanju snaga, muzealnom repertoaru, gubitkom publike i utjecaja u sredini, dakle u iščezavanju duhovnog profila. To se, uostalom, događalo u svim našim teatrima toga tipa. Uzrok rasapa tih fosila nije nikako u nedovoljnom novcu koji daju općine, već u potpunoj preživjelosti, u totalnom preziru prema imperativima vremena.

KRIPTA se javila kao otpor tom stanju. Ideja je nikla spontano početkom 1969. u krugu mlađih pisaca i kazališnih ljudi okupljenih oko časopisa VIDIK. Krajem te godine nakladnik »Marko Marulić« (izdavač »Vidika«) i poslovnica »Dalmacijakoncert« sporazumjeli su se da pokrenu komorni teatar KRIPTA 70. Dramaturški kolegij tog teatra odlučio je da on njeguje moderni i avangardni repertoar, da se u njegovom ostvarenju oslanja na kazališne snage u Splitu i Zagrebu, da djeluje profesionalno, ali da isključi birokratsko institucionaliziranje i da time omogući otvorenost i prema idejama i prema teatarskim traženjima... Pored toga odlučeno je da matična dvorana novog teatra budu spektakularni prostori Dioklecijanovih podruma, zbog čega mu je dano ime KRIPTA.

Poslije nekih gostovanja zagrebačkog Teatra itd. što ih je KRIPTA priredila, 20. ožujka 1970. dala se prva premijera — Genetove »Sluškinje« u režiji Vlade Habuneka i s glumcima Narodnog kazališta. Kasnije je igran Arrabalov »Vrt zemaljskih užitaka« i upriličeno više gostovanja iz Zagreba, a upravo je izvedena i treća premijera — Moravijin »Bog Kurt«.

U našoj konfuznoj kulturnoj situaciji morala se KRIPTA od početka suočiti s velikim teškoćama. Prije svega, u Splitskoj je drami nedovoljno glumaca koji se mogu koristiti, a osiguranje umjetnika iz Zagreba vezano je uz brojne tehničke prepreke. Zatim, prošle je godine Općina dala KRIPTI svega 50.000 dinara, a ove godine dotacija još nije određena. U takvim prilikama nije moguće osigurati kontinuitet djelovanja.

Stoga je KRIPTA još uvijek više pokušaj, želja i nada nego stalni teatarski čin koji bi značio temeljni preokret u dijelu scenskog života grada. Tipični splitski kulturni pesimizam, »kultiviran« dugim osjećanjem bespomoćnosti i izgubljenosti među tehnokratskim gradskim moćnicima, pridonosi apatičnosti prema ovom teatarskom novumu i među kulturnim radnicima. Naravno, ima i onih, također tipično splitskih, diktatora u kulturi kojima KRIPTA nikako ne odgovara jer izmiče njihovoj vlasti.

Dakle, izgledi KRIPTE da preživi sva ta iskušenja puni su neizvjesnosti. Međutim, vjerujem da bi kao embrion pokreta prema novome u scenskom životu ove stare kulturne sredine zasluživala više podrške. Ne bude li te potpore, ne bude li KRIPTE, značit će da je u ovom vremenu Split nije ni zasluživao.

TOMISLAV KULJIŠ: Jedan od bitnih razloga zastoja u radu KRIPTE financijske je naravi. Kao što je već rečeno, KRIPTA je prošle godine dobila od gradskog fonda za potpomaganje kulturnih djelatnosti svega 50.000 dinara, što je bilo nedovoljno za realizaciju i dijela njenog ambicioznog programa. Tako je u troškovima triju vlastitih produkcija (»Sluškinje«, »Vrt zemaljskih užitaka« i »Bog Kurt«) i triju značajnih gostovanja Teatra itd. (Claudelova »Razdioba podneva«, Ionescova »Žeđ i glad« i Handkeov »Kaspar«) Dalmacija-koncert sudjelovao s oko 150.000 dinara, što znači sa svotom trostruko većom od učešća fonda. Jasno da nije moguće tražiti od radnika Dalmacija-koncert da se odriču dijela svojih osobnih dohodaka za izdržavanje KRIPTE i da je potrebno ostvariti realnije, pravednije i kulturnom značenju KRIPTE sukladnije učešće društvene zajednice. Htio bih reći da se kao osnovna zapreka u ostvarivanju takvog realnog učešća, koje bi KRIPTI garantiralo nesmetan i kontinuiran rad, javljaju institucionalizirane strukture i posebno institucionalizirani mentaliteti koji još uvijek ne mogu prihvatiti činjenicu da umjetničke djelatnosti treba stimulirati prema njihovom programu, njihovoj vitalnosti i onom što su spremne pružiti određenoj sredini, a ne prema navikama iz birokratskih vremena.

Priredio: Petar Selem

Novi CENTRE-COURT na Šalati

Bolje razdoblje

Iz »Zlatnog razdoblja« – MITIĆ i PUNČEC (od lijeva), PALADA i KUKULJEVIĆ (od desna)

Kao i kod mnogih drugih sportova, i počeci hrvatskog, pa onda i jugoslavenskog, tenisa vezani su uz glavni grad Hrvatske. Zagreb je kolijevka tog lijepog sporta u nas i središte u kojem se tenis najbrže i najuspješnije razvijao. Tako je bilo nekad, a tako je i danas. Tenis se u Zagrebu igrao još krajem prošlog stoljeća. Doduše uglavnom na privatnim terenima, ali zato s velikim oduševljenjem. Otprilike u to doba osnovani su u Zagrebu i prvi klubovi — ZKD i HAŠK.

Zagrepčanin Hinko Würth, veliki teniski entuzijast, osnovao je 1922. godine i Teniski savez Jugoslavije. Prirodno, sjedište mu je bilo u Zagrebu. Time je označen početak novog, dobro organiziranog i sustavnog rada na afirmaciji hrvatskog (i jugoslavenskog) tenisa, koji od tada bilježi nagli uspon.

Godine 1926. poduzetni i ambicoizni Hinko Würth prijavljuje jugoslavensku reprezentaciju za sudjelovanje u Davis cupu, a godinu dana kasnije odigrana je u Zagrebu i prva utakmica ovog do danas najuglednijeg i najmasovnijeg teniskog natjecanja u svijetu. U prvom našem nastupu u Davis cupu, kao i u nekoliko kasnijih, stjecali smo iskustva. No dobrim sistematskim radom i pojavom nekolicine iznimno velikih teniskih talenata situacija se ubrzo mijenjala na bolje, pa dolazimo i do prvih pobjeda.

Najveće uspjehe bilježi naša teniska reprezentacija sastavljena isključivo od zagrebačkih igrača (Punčec, Palada, Kukuljević i Mitić) 1936. godine, nastupom u finalu evropske zone Davis cupa. Nakon toga, s istim igračima, još smo dva puta igrali u finalu ovog natjecanja (1938. i 1939.) a 1939. u vrlo jakoj konkurenciji i s konačnim uspjehom. Najjača evropska reprezentacija — momčad Njemačke — poražena je tada u Zagrebu, i preko 6000 gledalaca pozdravilo je Punčeca, Kukuljevića i Mitića kao pobjednike evropske zone Davis cupa.

Drugi svjetski rat prekinuo je seriju naših uspjeha, jer je onemogućio održavanje bilo kakvih značajnih teniskih natjecanja, pa tako i Davis cupa. Tek 1946. godine ponovno je živnula teniska aktivnost u nas i u svijetu. Te je godine obnovljeni Teniski savez Jugoslavije neopravdano, a u skladu s tadašnjim centralističko-birokratskim principima što su, na žalost, bili primijenjeni i na teniski sport, premješten u Beograd. Naša teniska reprezentacija ponovno je prijavljena za natjecanja u Davis cupu. Naš povratak na svjetsku tenisku pozornicu bio je vrlo uspješan. Hrvatski tenisači, Punčec, Mitić i Palada doveli su Jugoslaviju još dva puta u finale evropske zone Davis cupa — 1946. i 1947. godine. Bila su to »zlatna razdoblja« u povijesti hrvatskog (i jugoslavenskog) tenisa, na koje s pravom možemo biti ponosni.

Nakon toga dolazi do zastoja. Kontinuitet naših međunarodnih uspjeha biva prekinut za duže vrijeme, tako da smo tek prošle godine zabilježili veći uspjeh: naša je reprezentacija doprla do finala A-grupe evropske zone Davis cupa. Činjenica da smo tolike godine morali čekati kako bismo u ovom najpopularnijem natjecanju tenisača ponovno zaigrali značajniju ulogu paradoksalna je, kad znamo da su u tom razdoblju za našu reprezentaciju nastupala i dvojica takvih igrača kao što su bili Jovanović i Pilić. Obojica su u individualnim nastupima bilježili brojne i značajne uspjehe, ali se u dresu s grbom nisu proslavili. Krivnju za to snose uglavnom ljudi iz TSJ koji nisu znali (ili im to nije bilo važno) iskoristiti igračke mogućnosti Pilića i Jovanovića za obnavljanje uspjeha i napredak našeg tenisa.

Val demokratizacije koji posljednjih godina snažno zahvaća sve sfere našeg političkog, gospodarskog i društvenog života osjeća se sve više i u sportu. Vraćaju se oni koji znaju i žele raditi, a pomažu im i mladi kadrovi. U skladu s tim, i u našem tenisu došlo je do mnogih promjena koje dijelom uvažavaju činjenicu da su Hrvatska i Zagreb uvijek imali i imaju najmasovniji i najkvalitetniji tenis u zemlji. Osnovan je, npr., Stručni odbor TSJ sa sjedištem u Zagrebu. U nj su ušli mnogi prvorazredni i priznati teniski stručnjaci kakvima je ovo naše najstarije i najveće tenisko središte uvijek obilovalo. Stručno vođenje našeg tenisa sada je ponovno u dobrim rukama, pa uskoro valja očekivati i odgovarajuće rezultate. Sve su to, uostalom, valjani razlozi da se razmisli o vraćanju TSJ u Zagreb.

Posebno mjeso u povijesti hrvatskog (i jugoslavenskog) tenisa zauzima Šalata. U prijeratnom razdoblju bila je pojam prekrasnog teniskog objekta (centre-court) na kome su naši tenisači nizali blistave pobjede. Taj bivši centralni stadion, djelo velikog stručnjaka i mecene dra Drage Čopa koji je još 1930. godine darovao Zagrebu ovaj divni objekt, bio je mjesto na kojem su pokleknuli i mnogi veliki majstori svjetskog tenisa onog doba. Gotovo sva najsjajnija imena tadanjeg svjetskog tenisa prodefilirala su njime. Od Tildena i Budgesa, preko von Cramma, Chocheta i Drobnyja do Hoada i Emersona.

Prije desetak godina teren ovog lijepog stadiona pretvoren je u pholu za sklizače i hokejaše. I to je bio jedan od razloga što je intenzitet teniskog života u Zagrebu znatno opao i što je primat Zagreba gotovo izgubljen. Razumije se, takvu situaciju iskoristili su drugi koji su mogli osigurati bolje uvjete.

No, zagrebački teniski radnici nisu se mogli niti su se pomirili s takvom situacijom. Uz razumijevanje i pomoć odgovornih ljudi grada, u prvom redu predsjednika Glavne konferencije SSRN Drage Božića, stvoreni su sada uvjeti koji će glavnom gradu Hrvatske vratiti ugled kakav je u tenisu imao ranije. Na Šalati, stotinjak metara dalje od nekadašnje položaja, ovih je dana dovršen novi, veliki teniski stadion kakav je Zagrebu bio prijeko potreban. Vjerujemo da izgradnjom novog centre-courta otpočinje novo razdoblje u povijesti Šalate i hrvatskog tenisa. Nadamo se da će ono biti ispunjeno još većim uspjesima.

Ovih dana, po drugi put u kratkom vremenskom razdoblju, Šalata će ponovno biti poprište borbi za Davis cup. Gostima iz Italje, koje predvodi Nicole Pietrangeli, najbolji tenisač Italije svih vremena, suprotstavit će se naša reprezentacija u sastavu Željko Franulović, Boro Jovanović, Nikola Špear i Zlatko Ivančić. S Talijanima u dosadašnjim susretima za Davis cup imamo negativnu bilancu: tri poraza, jednu pobjedu. U susretu koji je pred nama bolji su izgledi na našoj strani. Nadamo se da će ih naši reprezentativci, uz odgovarajuću podršku gledališta, znati i iskoristiti.

Fredi Kramer

Poslije »mušketira« najuspješniji Pilić i Franulović

Boro Jovanović (desno) s najboljim igračem današnjice Laverom

Zapisi nogometnog kibica

TRINAEST GODINA

Kad sam onomad sasvim slučajno odgledao utakmicu »Dinamo«—»Željezničar« izbliza, kraj gola, odmah uz korner-liniju, kada sam dakle sasvim izbliza vidio kako nas nemilice mlate, udaraju, gaze, kada sam gledao — netom bi odsviran kraj utakmice — te naše jadne ispremlaćene plave momke kako izlaze iz terena, motalo mi se po glavi: pa što ovi dečki uopće traže u prvoj saveznoj jugoslavenskoj ligi? Ima, naime, puno istine u onoj, znate: svatko odgovara za svoje lice. Gledao sam te momke (sve nekakva blaga i nježna čeljad), gledao i žalio ih, ljutio se, psovao. Odakle im hrabrosti, snage, dostojanstva pa da nakon svega (a na toj je utakmici zaista bilo svega) pruže protivnicima ruke, čestitaju? Ma odakle samo taj mir u nama, mir stravičan i samozatajan, mir u košmaru i nevremenu kad ne pobjeđuje umijeće, već prljavština i podmetanje? I da li je uopće taj mir superiorni mir? Ili je, pak, samo još jedno očitovanje monstruozne mazohističke seanse što traje već godinama?

Sutradan sam čitao komentare i izjave u sportskom i drugom tisku. Gotovo ni riječi o grubosti naših protivnika, ni riječi o onom što ja sasvim dobro vidjeh izbliza, odmah kraj gola, uz korner-liniju. Ni riječi o tome da naši protivnici uopće nisu igrali nogomet, već jednu sasvim drugu igru u kojoj su — priznajem to— zaista bili bolji. Pa se nešto pitah kako to treba izgledati utakmica nakon koje će igrači i uprava »Dinama« protestirati, kolike li batine valja primiti pa da se ako ništa drugo a ono javno procvili, jaukne, zaprijeti?

Na svu sreću — kojeg li paradoksa! — nisam, eto, morao dugo čekati odgovor na svoje pitanje. Digla se velika dreka nakon utakmice protiv »Olimpije« u Ljubljani, gdje su nas toliko mlatili da su dečki više ležali na terenu no što su stajali. Time se vjerojatno još jednom željelo potvrditi kako »Dinamo« mnoge utakmice gubi jer protivnicima leži.

No na stranu šalu i igru riječima (nisu vremena za šalu). Čika su, navodno, neposredno nakon završetka igre jedva spriječili da ne premlati suca. Izjave nakon utakmice bule su pune žuči, direktne, optužujuće. Sutradan je sazvana konferencija za štampu, sastao se i Upravni odbor kluba, upućeno je otvoreno pismo Savezu nogometnih sudaca Jugoslavije. Protest je oštar. Javno se reklo da nas godinama već kradu. Čik je javno rekao da mu je sad jasno zašto »Dinamo« već trinaest godina nije prvak. Ponovljen je zahtjev da utakmice sviraju inozemni suci. Prašina se, dakle, očito digla, a što — pitam se — kada se slegne? Kakvi li će tada pući vidici?

Hoće li nas i dalje varati, zabijati nam neregularne golove, mahati nepostojeće ofsajde? Hoće li i dalje suci biti čak toliko »objektivni« da će svirati svaki prekršaj naših protivnika tamo negdje oko centra? Nadomak gola — zna se — treba dopustiti da se razvije igra, a na koncu konaca tu je i slobodno sudačko uvjerenje. Osim toga, eto vam logike nekakvog Pere Gabrića što neki dan napisa u »Vjesniku«: »... suci i smicalice nisu nerješiv problem«. Treba igrati »... po nepisanom pravilu ... da uvijek treba dati gol više nego što se primi«. Bravo, Pero! Bravo, Rio Bravo! Samo, momče, nije li to tvoje nepisano pravilo ipak tek jedan dobar vic? Stari vic. Znam neke koji ga vrlo talentirano pričaju i grohotom se smiju već petnaestak godina.

Zoran Tadić

Istina o ranijim i sadanjim iseljavanjima Hrvata

Tijekom ožujka i travnja ove godine Komisija Matice hrvatske za kulturne veze s Hrvatima u svijetu donijela je Pravila, a Upravni ih je odbor odobrio. U uvodnom se stavu kaže da je »osjećaj pripadnosti kulturnoj baštini i duhovnom stvaralaštvu svakog, pa tako i hrvatskog naroda, važan činitelj ljudske osobne sveukupnosti, kojim se potvrduje vlastita čovječnost i pripadnost zajedništvu naroda«.

Unatoč činjenici da je od svog osnivanja, prije stotinu i trideset godina, djelatnost Matice hrvatske bila usmjerena na duhovni život i razvitak svijesti hrvatskog puka u domovini, ona se uvijek brinula i o Hrvatima u svijetu. U današnje doba, kada velik broj Hrvata boravi u inozemstvu, normalno je što se pojačao i interes Matice hrvatske za njihove kulturne i životne potrebe. Za razliku od nekih drugih institucija republičkog i saveznog značenja, usmjeravajući jedan dio svoje djelatnosti prema Hrvatima u svijetu, Matica polazi od ovih znanstveno i povijesno potvrđenih istina:

— da Hrvati nisu napuštali svoju domovinu zato što su imali visok prirodni priraštaj stanovništva, siromašno i slabo produktivno gospodarstvo ili želju za nastanjivanjem tuđih područja;

— da je od prvih hrvatskih migracija u šesnaestom stoljeću (provale Osmanlija) pa do današnjih dana Hrvate u velikom broju tjerao iz njihove domovine ograničeni suverenitet i nepravedan društveno-gospodarski sistem. Za onoga komu se administrativnim mjerama oduzima njegov »višak rada« i oštećuje njegov duhovni mir, potpuno je svejedno tko mu to čini i u ime kojih »ideala«. Učinak je gotovo isti radilo se o nekom Osmanu, Khuenu, Aleksandru I, Petru II, Marku, Janku, Genexu, Inexu, Jugobanki i sl. To je istina o povijesnoj zbilji ranijih i današnjih selenja i iseljavanja iz hrvatskih zemalja.

Vođena tom spoznajom, »Komisija, kao djelatno tijelo Upravnog odbora Matice hrvatske utvrđuje svoju usmjerenost i ciljeve ovim Pravilima«.

Zadaće Matice prema Hrvatima izvan domovine

U prvom su planu zadaće prema državljanima SR Hrvatske na privremenom radu u inozemstvu, zatim iseljenici i hrvatske manjine u susjednim zemljama. U Pravilima se kaže da će Matica hrvatske »među građanima zaposlenim u inozemstvu njegovati svijest o pripadnosti povijesnim i današnjim vrijednostima hrvatskog naroda, i tako im pomoći da u sredinama gdje rade i žive časno očituju pripadnost svom narodu i njegovoj suverenoj državnoj zajednici SR Hrvatskoj«.

Govoreći o zadaćama među hrvatskim iseljenicima, u Pravilima se kaže da će Matica hrvatska »podržavati svijest o pripadnosti povijesnoj, jezičnoj i kulturnoj baštini hrvatskog naroda, da budu što bolji činitelj dobrih odnosa između njihove nove domovine i 'starog kraja' — Hrvatske, a time i SFRJ«. Slično se u Pravilima govori o zadaćama Matice hrvatske među etničkim skupinama Hrvata u susjednim zemljama i ističe mogućnost i potreba da manjine budu činitelj razvijanja razumijevanja i suradnje među susjednim narodima i zemljama.

Za čitatelje Hrvatskog tjednika i članove Matice hrvatske u inozemstvu zanimljive su i zadaće užeg značenja što ih predviđaju Pravila. U prvom se redu tu ističe mogućnost da se društvima i klubovima koji okupljaju Hrvate upućuju u raznim prigodama predavači o povijesnim i suvremenim temama. Zatim briga da brojan i raznolik tisak Matice hrvatske stigne do njezinih članova u inozemstvu, i u hrvatske sredine uopće. Uz uobičajene organizaciono-tehničke stavke svakog Pravila, važno je još istaći da će Komisija pratiti duhovno stvaralaštvo Hrvata u svijetu, te njihova djela predlagati za nagrade Matice hrvatske, prevoditi i tiskati njihove tekstove u domovini i sl.

Malo učinjeno za osiguranje i učvršćenje veza s domovinom

Kako u Pravilima piše da će Komisija svoje programe rada predlagati nadležnim organima Republike radi financiranja, treba, istini za volju, reći da su tu izgledi slabi. Situacija nam se čini ovakvom: svi se slažemo sa stavovima Treće konferencije SKH i Prve konferencije SKJ da treba raditi na »osiguranju trajnog povezivanja s užom i širom domovinom«; zatim, suglasni smo o »dodatnim motorima povratka«, i što je posebno važno, o »politici prihvata povratnika«, o potrebi »proširivanja mogućnosti za brži povratak ... i uključivanja sredstava povratnika u tokove privrednog razvoja«, itd. Premda sve to što je rečeno i zaključeno ima svoj smisao prvenstveno za Hrvatsku, odakle je i inicirano, mi se s pravom i u ime svih Hrvata u svijetu, a prvenstveno naših radnika u Evropi, pitamo, što je do danas učinjeno. Može nam netko reći da gledamo crno, ali mi se ne možemo oteti dojmu da među onima koji su suglasni s proklamiranim stavovima SK ima previše velik broj osoba koje su za ta rješenja samo na riječima i koji još uvijek čekaju na ishod borbe između unitarističkog centralizma i samoupravnog socijalističkog federalizma. A kad to i ne bi bilo, ipak bismo morali postaviti pitanje, je li moguće sa starim centralističko-unitaristički odgojenim »strukturama« graditi nove odnose između suverenih naroda i republika.

Z. K.

Matica u Dubrovniku hrvatskog sjevera

Veličanstvenim narodnim zborom kojem je prisustvovao velik broj Matičinih članova iz sjeverne Hrvatske osnovana je 25. travnja Matica hrvatska u Iloku, najistočnijem gradu Hrvatske, pa je time Matica ujedno dobila i svoj najistočniji ogranak uopće. No, osnutak ogranka u »Dubrovniku hrvatskog sjevera«, nije i prva Matična djelatnost u gradu koji je nekoć bio središte ne samo svoga kraja, nego i mnogo šireg područja. Naime, još godine 1886. osnovano je u Iloku povjereništvo Matice hrvatske koje je imalo 44 člana. Stoga je sadašnje osnivanje ogranka — istaknuo je u izvješću prof. Kazimir Andrijašević — zapravo potvrđivanje davnih sklonosti i odlučniji nastavak djelovanja, koje je počelo gotovo prije stotinu godina.

Osnivačkoj skupštini prisustvovao je do sada nezabilježen broj delegata iz drugih sjedišta Matice. Više od stotinu automobila došlo je iz sjeverozapadne Slavonije, pa je kolona, u kojoj su sudjelovali članovi iz Našica, Slavonske Orahovice, Donjeg Miholjca, Đakova, Osijeka i članovi inicijativnog odbora za osnivanje Matice hrvatske iz Valpova, svugdje pobuđivala živu pozornost. To više, što ju je predvodio automobil s razvijenom velikom hrvatskom zastavom. Uz to se okupilo i više stotina mještana Šarengrada i Bapske i drugih sela iz okolice Iloka. Može se slobodno reći da je skupu prisustvovalo oko tisuću ljudi.

Nazočne su u ime središnjice Matice hrvatske u Zagrebu pozdravili dr Šime Đodan, Zvonimir Komarica i Ivo Mažuran, a u ime Društva književnika Hrvatske Dubravko Horvatić. Na skupu su govorili i predstavnici Matičinih ogranaka iz Donjeg Miholjca (Božo Dugeč), Našica (Stipe Jukić), Bjelovara (Vladimir Bažant), Vinkovaca (dr Marko Kadić i Josip Košta), Županje (Josip Dominković), Orahovice (Luka Lukić), Đakova (Milan Jurić), Požege (Tin Kolumbić) i Osijeka (dr Dragan Mucić). U ime inicijativnog odbora za osnivanje Matice hrvatske u Valpovu govorio je Tomislav Đankić, pozvavši nazočne da 30. svibnja dođu na osnivačku skupštinu u Valpovo. Posebno je zapažen bio pozdrav Vladimira Karduma, predstavnika ogranka Hrvatske seljačke sloge u Šljivoševcima, koji je pozdravio skup u narodnoj nošnji s hrvatskim barjakom u ruci. U narodnim nošnjama pozdravile su skupštinu i dvije predstavnice Starih Mikanovaca: Katica Vuksanić u slavonskoj i Dubravka Marić u konavoskoj nošnji, simbolizirajući tako jedinstvo hrvatskih pokrajina, unatoč njihovoj različnosti. Govorili su još Stipe Mesić, predsjednik Skupštine općine Orahovica, Branimir Znika, predsjednik Općinske Konferencije Saveza omladine Hrvatske za grad Osijek, Marijan Pandža, tajnik Općinske konferencije SSRNH iz Vinkovaca. Skup je pozdravio i Ivan Čurej iz Petrijevaca, središta nekadašnje Petrijevačke republike, koja je postojala svega nekoliko dana godine 1918. Skup su osobno pozdravili i predstavnici Hrvatskog kulturno-umjetničkog društva »Bunjevačko kolo« iz Subotice koji su se baš u to vrijeme našli u Iloku da ugovaraju suradnju s kulturno-umjetničkim društvima »Vatroslav Lisinski« i »Julije Benešić.«

Zapažena je nazočnost predsjednika Skupštine općine Vukovar — Miloša Popovića, i predsjednika Općinske konferencije SSRNH te općine — Đuke Mudroga, koji je u ime ovog tijela pozdravio nazočne i zaželio plodonosan rad Matici hrvatskoj u ovom kraju. Brzojavne pozdrave skupštini poslali su odbori Matice iz Metkovića, Korčule, Imotskoga, Rijeke, Drniša i predsjednik Skupštine općine Slavonski Brod Ivo Boreković.

Sa zbora su poslani pozdravni brzojavi Savki Dabčević-Kučar i Jakovu Blaževiću.

Za predsjednika Matice hrvatske u Iloku izabran je Kazimir Andrijašević, za potpredsjednike Ivo Čobanković i Ante Mušura, te za tajnika Ante Pavičić. Usvojen je i program rada. Najznačajniji kulturni pothvat bit će, u suradnji s DKH, organizacija »Benešićevih večeri«, na kojima će sudjelovati hrvatski i poljski književnici. »Benešićeve večeri« održavat će se naizmjence u Iloku, Zagrebu i Varšavi. Dan prije skupštine održana je veoma uspjela književna večer uz sudjelovanje hrvatskih književnika iz Zagreba Zvonimira Baloga, Pere Budaka, Paje Kanižaja i Nikole Pulića. Tako se iločki ogranak Matice hrvatske inaugurirao u obitelj Matičinih sjedišta kao potpuno sposoban da u samom početku pokaže kako je dorastao teškim, no časnim zadacima širenja hrvatske kulture.

I. S.

Pred osnivanje Matice u Petrinji

Malo i živopisno mjestance Petrinja ima bogat i razvijen kulturni život zahvaljujući djelatnosti i zalaganju svojih građana, kulturnih i javnih radnika.

Već nekoliko godina postoje i aktivno djeluju podružnice Hrvatskog filološkog društva, Povijesnog društva Hrvatske, Pedagoško-književnog zbora, RKUD »Artur Turkulin« i dr. Istodobno u Petrinji već nekoliko godina djeluje više od desetak članova-radnika Matice hrvatske, bilo u izravnoj vezi s Maticom hrvatskom u Zagrebu, bilo u vezi s njezinim ogrankom u Sisku.

U posljednje doba veći broj kulturnih, javnih, i radnih ljudi uopće, izrazio je želju da se u Petrinji osnuje ogranak Matice hrvatske, pa je u tu svrhu izabran Inicijativni odbor. Dobivši potvrdan odgovor i suglasnost središnjice, Inicijativni se odbor sastao ponovno ovih dana. Razumije se da je taj odbor upoznao društvene i političke, kao i druge zainteresirane čimbenike s namjerom da se osnuje ogranak Matice hrvatske u Petrinji, potom sa svrhom i sadržajem rada i zadacima Matice hrvatske. Budući da je već predviđeno da se osnivačka skupština održi u drugoj polovici svibnja o. g., potrebno je obaviti niz raznovrsnih poslova kako bi skupština bila što bolje pripremljena i organizirana.

Prvotni zadatak Inicijativnog odbora jest da okupi i učlani što veći broj članova, pa su zato izabrane grupe ljudi s točno utvrđenim zadacima.

Umnožit će se Pravila Matice hrvatske kako bi se svi članovi odbora obavijestili koja prava i obveze primaju učlanjivanjem u Maticu hrvatsku. Potom je odlučeno da se obavijeste građani, seljaci i omladina o radu i potrebama Inicijativnog odbora. Budući da se ovih dana u našoj Republici slavi 300. obljetnica pogibije Zrinskoga i Frankopana, odlučeno je da se organizira proslava te obljetnice i u Petrinji, uz pomoć i potporu podružnice Povijesnog društva i Hrvatskog filološkog društva, Doma kulture »Moša Pijade« i dr.

Vjerujemo da će u petrinjskoj općini biti uspješno provedene sve predviđene pripreme za osnivačku skupštinu, kako bi se još više obogatio kulturni i društveni život u petrinjskoj komuni.

Njegovanje kulturnih i povijesnih vrednota hrvatskoga naroda i narodnosti u Hrvatskoj pridonosi boljem povezivanju hrvatskoga naroda i narodnosti u Hrvatskoj u samoupravnoj, ravnopravnoj i nesvrstanoj SFRJ. Članovi Matice hrvatske u Petrinji odlučni su i spremni da rade i djeluju stvarno a ne samo verbalno u duhu ideja Desete sjednice SK CK Hrvatske i Devetog kongresa SKJ, pa zato, između ostaloga, valja pozdraviti i podržati ideju o osnivanju ogranka Matice hrvatske.

S. I.

DOPISNICI »HT« JAVLJAJU

OSIJEK

Poprsje Ćiri Truhelki

Do prije nekoliko godina Osijek je bio grad gotovo bez spomenika. Da sada više nije tako, zasluga je i akademika Vanje Radauša koji je uradio i gradu ppklonio više spomen-poprsja, spomenik guslaču Franji Krežmi, a također i Kulturno-prosvjetne zajednice koja uporno nastoji da se znamenitim Osječanima podignu spomenici ili poprsja. Uz poprsja Franje Kuhača, Paje Kolarića, Adolfa Waldingera, Huga C. v. Hötzendorfera i Jagode Truhelke, od kraja travnja stoji i poprsje Ćire Truhelke, arheologa rodom iz Osijeka, prvog kustosa i direktora Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Ćiro T. je odvjetnik osječke obitelji koja je dala više znamenitih ljudi. On je utemeljio arheologiju u Bosni, a uvelike zadužio i makedonsku kulturu, radeći kao sveučilišni profesor u Skopju.

Poprsje je postavljeno uz zgradu u kojoj će uskoro biti smješten Muzej Slavonije, u samom središtu grada. Izradio ga je i gradu poklonio akademik V. Radauš. Pred velikim brojem Osječana, poprsje je otkrio predsjednik Kulturno-prosvjetne zajednice, Ivan Zrinušić, a prigodnu riječ izrekao arheolog Mirko Bulat.

I. SLAVIČEK

I. Zrinušić otkriva poprsje Ć. Truhelke

BJELOVAR

Dobro je nadati se . . .

Bjelovar je grad prepun posebnosti, i to napose onih koje ga određuju kao grad čudnih paradoksa. Od svojih dvadesetak tisuća stanovnika među najvećim je u biligorsko-moslavačko-podravskoj regiji, ali ga istovremeno manji gradovi natkriljuju i svojom industrijom i kulturom. Koliko se god posljednjih dvadeset godina upinjao da bude središtem u svakom pogledu, to nije postao ni u kom pogledu. Koprivnica ga je natkrilila »Podravkom«, Virovitica kulturom, Križevci turizmom, Čazma »Čazmatransom« (!), Vrbovec mesnom industrijom, Žabno »Darinkom« (»birtijom« sa zečicama!). Bjelovar je u svoju sredinu doveo bataljune administrativaca, a iselio čitav niz stručnjaka domorodaca.

Iz ovoga bi netko mogao zaključiti da Bjelovar ne brine za svoje kadrove. O, da! I te kako brine! Na primjer, da ne bi bivši predsjednik Općinskog komiteta SOH morao za svoj radnički stol, otvoreno je novo radno mjesto u općinskoj administraciji! Kulturno-prosvjetna zajednica najvjerojatnije postoji još jedino radi toga da ima svog profesionalnog tajnika, na čije mjesto reflektira netko tko bi, recimo, volio raditi gdje posla nema . . . I tako život teče, a Bjelovarčani se nadaju da će ubuduće direktor vodovoda biti neki inženjer, da će se o podizanju novih spomenika brinuti ljudi iz kulture, da će možda i na mjesto direktora Gradskog muzeja i Historijskog arhiva doći kustosi, profesori umjetnosti, arhivisti, povjesničari . . .

I dobro je nadati se. Došli bi ljudi, ali čini se da ne mogu baš zato što se još nije našao patent kako da se od političara (u Bjelovaru?!) načini radnik, kad već imamo patent kako da se od radnika načini političar.

Već spomenuh ove dvije ustanove. Arhiv trčkara po neistražeinm povijesnim livadama. I uporno bira cvjetiće koji mu se sviđaju. Možda drukčije nije i moglo, jer — financiralo se uglavnom ono što je neposredno prethodilo ovom društvu: meci, patrone, bojunete. I arhiv je tolike godine uporno brojio patrone i stvarao samo od toga znanost. Sad preostaje da netko vidi i ono ostalo, da utvrdi ljude koji su tim patronama pucali, ali ne samo njihova imena, nego i njihov duh!

Hrvatskoj povijesti, barem koliko pokazuju publikacije ovih ustanova, nije se posvećivala gotovo nikakva pozornost. Zato i nije čudno što se pojedini, prije svega naturalizirani Bjelovarčani, čudom čude kakvo je to ime za svoj povremenik izabrala Matica hrvatska u Bjelovaru .Zamislite — RUSAN! A taj Rusan bijaše hrvatski preporoditelj, pjesnik i skladatelj!

Novi povijesni trenutak možda potakne bolje poznavanje vlastitih djedova i pradjedova!

DINKO HAVLIČEK

GOSPIĆ

Obilna književna žetva

U izdanju Matice u Gospiću i Nakladnog zavoda MH u Zagrebu uskoro izlazi iz tiska zbirka pjesama mladog pjesnika iz Like, Jovana Savičina Price — »Klicom kletve«, s pogovorom Manje Kovačević i s ilustracijama slikara Ranka Šimića. U tisku je i zbirka pjesama »Breme«, mladoga pjesnika Jure Karakaša iz Podlapače, izlazi zahvaljujući novčanoj pomoći od 2000 dinara Fonda za kulturu općine Titova Korenica. U suradnji s Nakladnim zavodom Matica hrvatska u Gospiću objelodanit će ove godine i zbirku pjesama »Na dnu sebe«, hrvatskog pjesnika Veseljka Vidovića (s pogovorom M. Slavičeka).

J. D.

ZA PROMETNU INTEGRACIJU HRVATSKE

Matica hrvatska priređuje koncert u korist izgradnje tunela kroz Učku i autoceste Zagreb — Split.

Koncert će se održati u velikoj dvorani Studentskoga centra, u ponedjeljak, 17. svibnja 1971. u 20 sati.

Ulaznice se mogu nabaviti na blagajni Studentskoga centra i u administraciji Matice hrvatske u Zagrebu, ul. Matice hrvatske 2.

Čisti prihod Matica hrvatska namjenjuje izgradnji tunela kroz Učku i autoceste Zagreb — Split.

ZRINSKO-FRANKOPANSKA OBLJETNICA

BJELOVAR

Skromno ali dostojanstveno

Dvorana Društvenog doma, u kom je Matica hrvatska priredila svečanost o Zrinsko-frankopanskoj obljetnici, bila je prepuna posjetilaca, iako su izostale pozivnice, a i plakati bijahu više no skromni. O urotnicima i njihovu značenju za Hrvatsku govorio je prof. Stanko Pavlić, sudionik znanstvenoga skupa u Čakovcu, a bjelovarski su srednjoškolci, pod ravnanjem prof. Eduarda Špoljara, izveli recital sastavljen od ulomaka iz Kumičićeve »Urote«. Iskren, poletan nastup mladih recitatora općinstvo je pozdravilo burnim pljeskom. U priredbi su nastupili i članovi muškog pjevačkog zbora Hrvatskog obrtničkog i radničkog društva »Golub«.

V. B.

DRNIŠ

Duboko u srcima

Matica hrvatska u Drnišu priredila je 29. travnja svečanu akademiju na kojoj se, poslije dužeg vremena, ponovo čuo glas drniškoga zbora, koji je svojim nastupom oživio tradicije ovoga mjesta. U riječima Mile Bilića, predsjednika Matice u Drnišu, istaknuto je značenje knezova Petra i Frana kao istaknutih boraca za slobodu hrvatskog naroda.

Pročitani su, pri kraju svečanosti, i nagrađeni radovi učenika osnovnih i srednjih škola na temu »UROTA ZRINSKOG I FRANKOPANA«. Iz prijavljenih se i nagrađenih radova vidi koliko su oni duboko prisutni u srcima našeg mladog naraštaja.

M. VUKUŠIĆ

ĐAKOVO

Do posljednjeg mjesta . . .

U nazočnosti uglednika našega Sveučilišta

Na dan 29. travnja Matica je hrvatska u Đakovu priredila svečanu komemoraciju o tristotoj obljetnici Zrinskog i Frankopana. Velika je dvorana Doma kulture bila ispunjena do posljednjeg mogućeg mjesta, a prisutni su bili potpredsjednik Sabora SRH i predsjednik Sveučilišnog savjeta dr Milivoj Rukavina, rektor dr Ivan Supek i predstavnici političkog i kulturnog života Đakova. O značenju borbe hrvatskih urotnika, za suverenitet i državnost Hrvatske, govorio je dr Miroslav Brandt. Govorio je i dr I. Supek. U prigodnome programu ulomke iz Zajčeva »Nikole Šubića Zrinskog« pjevao je bariton Z. Fogler iz Zagreba, uz glasovirsku pratnju prof. Ž. Milera iz Osijeka; veoma impresivan recital izveli su učenici Gimnazije, a nakon njih glazbeni program — puhački i tamburaški orkestri iz Đakova.

MALI KOMENTARI

Riječ o »Zadarskoj reviji«

Tijekom svibnja održat će se javna rasprava o dosadašnjem radu i sadržaju, te o budućim zadacima časopisa »Zadarska revija« (naklada MH). Raspravu na koju su pozvani svi suradnici u minulih pet godina, potaklo je uredništvo časopisa i Upravni odbor Matice hrvatske u Zadru.

Očekuje se živa rasprava. Naime, već su se čule oštre primjedbe da na stranicama »Zadarske revije« nema primjerenog odnosa objavljenih beletrističkih i kulturno-povijesnih priloga. Zadarski se pisci žale da ostaju bez nužno potrebnog prostora, i da tako njihov rad biva nezapažen, dok se s druge strane forsira objavljivanje isključivo znanstvenih priloga. S druge strane, opet, stižu odgovori kako nema mjesta nikakvoj ljutnji, jer je to samo stvarni odnos široke mreže suradničkog tijela tog časopisa. Ovi drugi, također, smatraju da je »Zadarska revija« čak bila previše otvorena svim zadarskim književnim stvaraocima, pa i nedovoljno kritična prema njima.

Međutim, neće biti samo riječi o tome. Nakladna djelatnost u Zadru, inicirana upravo od Matice hrvatske i Kluba mladih stvaralaca (izdavač lista »Zoranić«), trenutno treba preživjeti svoje prijelomne trenutke, koje su neka druga hrvatska središta (Split, Rijeka) već mukotrpno prebrodila, i u svojim sredinama popunila vakuum nastao zbog »službene« nakladničke djelatnosti. Zadarsko nakladništvo trenutno karakteriziraju samo pokušaji; no, i prvi rezultati: pojavio se »Filip«, roman I. Aralice, a biblioteka lista »Zoranić« upravo starta.

Zato će aktiviranje raspoloživih snaga na oživljavanju zadarske nakladničke djelatnosti biti od primarnog značenja među svim kulturnim, znanstvenim i drugim čimbenicima u gradu.

TOMISLAV BILOSNIĆ

Naivno, stupidno ili — namjerno

Na nedavnom savjetovanju o stanju školskih knjižnica u Hrvatskoj vidljivo je izložena vrlo teška situacija: nedovoljna sredstva, stručni kadrovi, prostorije, nedosljedna politika nabave knjiga. Osvrnut ćemo se ovom prilikom tek na neka zapažanja instruktora za dječje i školske biblioteke u Gradskoj knjižnici u Zagrebu, drugarice B. Furlan:

Vidi se da nabavu knjiga samo formalno vrše stručnjaci, a često, dapače vrlo često, knjige se nabavljaju bez sudjelovanja nastavnika i knjižničarâ — u »prostorijama uprave škole«. Posljedice su očite: u toku jednog tjedna akviziter poduzeća »Rad« iz Beograda posjetio je više zagrebačkih osnovnih škola, i samo u pet od njih prodao knjiga u vrijednosti od po 2.000 do 4.000 dinara. Kakvih? Više od polovine knjiga nije uopće odgovaralo potrebama osnovne škole, a nisu bile ni kvalitetno opremljene. I k tome, tiskane su ćirilicom, pa čak i djela namijenjena učenicima prvih i drugih razreda, iako postoje bolja izdanja pisana latinicom!

Ili, drugi primer: jedna škola u Hrvatskom zagorju kupuje knjige preko akvizitera jednog knjižarskog poduzeća iz Beograda. Ništa neobično, no — sve su knjige tiskane ćirilicom! K tome, da ironija bude veća, sve su one — izdanje zagrebačkog poduzeća »Mladost« (koja svoja izdanja tiska i na ćirilici)!! Tako naši osnovci imaju kolekciju Lovraka, Nazora, Oblaka, Ivane Brlić-Mažuranić i drugih — na ćirilici! A knjige, dakako, umjesto 30 minuta, putuju 400 kilometara! Čak su i slikovnice bile na ćirilici. Naivno, stupidno ili — namjerno?

U trećem slučaju nabavnu politiku pak vodi određena poslovna tvrtka, trgovačko poduzeće, posrednici, servisi — osobito kad je po srijedi osnivanje novih škola. Tu je, dakako, presudno s kojim nakladnikom ima poslovne veze taj dotični servis, posrednik — a interesi škole, učenika??

Pobrojen je i primjer »mudre« nabavke stručnih knjiga: za nastavničku knjižnicu jedne novoosnovane škole u širem zagrebačkom području kupljeno je knjigâ u vrijednosti od dva milijuna starih dinara — no ni jedna iz izdanjâ »Školske knjige« ili »Književno-pedagoškog zbora«!

I tako dalje, i tomu slično.

Doista je krajnje vrijeme da poradimo, pogotovu odgovorni i zainteresirani, da pravi ljudi dođu na prava mjesta, a da u narodnim i školskim knjižnicama nabavu knjiga vrše stručne osobe, s punom stručnom, nacionalnom i moralnom odgovornošću!

Đ. ČULIĆ

karte na stol

»Jedna« banka – »jedno« poduzeće

Mimo pravila da u ovoj rubrici budemo posvema konkretni, ipak pišemo o »jednom« poduzeću, »jednoj« banci i »jednom« članu Radničkog savjeta.

Pripremajući se za proslavu 1. svibnja, u jednom velikom zagrebačkom poduzeću isplatu osobnih dohodaka koji su zarađeni spasila je jedna banka odobrivši velikodušno kredit uz cijenu od 40 posto. Jedan član Radničkog savjeta, deprimiran zbog toga, požalio se prijatelju. U međuvremenu o tome se govorilo na još dva mjesta u gradu. Željeli smo razgovarati s tim članom Radničkog savjeta i tim povodom problem nešto šire obraditi. Ugovorili smo i sastanak. Ali, spomenuti član Radničkog savjeta prije sastanka nam je preko prijatelja poručio da se povlači **»i moli da se ne inzistira, niti spominje njegovo ime«.** Zato smo prisiljeni pisati o **»jednom«** poduzeću, **»jednoj«** banci i **»jednom«** članu Radničkog savjeta.

Jer, nije riječ o samo »jednom« poduzeću, »jednoj« banci i »jednom« članu Radničkog savjeta, već o mnogo poduzeća i banaka, te članova Radničkog savjeta prisiljenih na šutnju. To je tipičan primjer eksploatacije samoupravljača od strane financijskog kapitala. Objašnjava to, ujedno, zašto rukovodioci »Genexa« mogu preko televizije izazivati radnike govoreći kako je bitno da se radnici ne bune zbog toga što su eksploatirani, i prebacujući »krivnju« na političare koji, valjda, imaju velikih svojih posebnih i osobnih interesa što na tu eksploataciju upiru prstom.

Bez objašnjenja

U drugom broju našega lista upozorili smo na jezičnu praksu zagrebačke ilustrirane revije »Arena«, koja nije u skladu s normama hrvatskoga književnog jezika. »Arena«, na žalost, nije našla za shodno da barem objasni razloge s kojih ustraje na pogrešnoj i neprihvatljivoj fonetizaciji stranih imena.

Nasuprot, s velikim smo zadovoljstvom zamijetili da je jedna slična publikacija Vjesnikove kuće, magazin »Start«, u najnovijem broju otpočeo napuštati fonetizaciju stranih imena, odnosno prihvaćati ispravnu jezičnu politiku u skladu sa zahtjevima hrvatskoga književnog jezika.

To je bar pošteno!

U »Večernjem listu« od 10. travnja 1971, izdanje za pokrajine (str. 10), pročitali smo vijest: **jedan zastupnik hrvatskog Sabora podnio je ostavku, jer se ne slaže s ustavnim amandmanima!** Prenosimo najvažniji pasus iz te vijesti: »Posebno se na toj sjednici (Općinske konferencije SKH Sinj — op. HT) raspravljalo o ostavci zastupnika Republičkog vijeća Sabora Hrvatske **Stipe Prolića.** U obrazloženju svog postupka, Prolić je rekao da se ne slaže s ustavnim promjenama, jer se njima, 'ne rješavaju klasni i privredni problemi među republikama'. 'Ustavne promjene se suviše potenciraju' — istakao je Prolić u svom obrazloženju. Osim toga, on je i **protiv** osnivanja ogranka Matice hrvatske u Sinju.

U odgovoru na njegovo obrazloženje mnogi diskutanti su izjavili da je mišljenje Prolića velika zabluda i da su njegove koncepcije u potpunoj suprotnosti s kursom SKH. **Pero Kriste,** zamjenik predsjednika Međuopćinske konferencije SK za Dalmaciju, između ostalog je rekao da se treba boriti za što dosljednije provođenje politike SKH, a da je Prolićevo ponašanje otpor promjenama u našem društveno-političkom životu. Tu se ne radi o malim devijacijama, već o generalnom neslaganju s politikom SKJ.

Nakon diskusije zaključeno je da Prolić ne može zastupati narod ovoga kraja u Republičkom vijeću Sabora Hrvatske. Općinska konferencija SKH Sinj je bezrezervno podržala stavove Predsjedništva SKJ i govor druga Tita na Kongresu samoupravljača u Sarajevu, te uputila brzojave podrške drugu Titu i Centralnom komitetu SKH.«

Ako Prolićev postupak zavređuje komentar, onda bismo rekli da će nam biti drago kada bi svi koji misle i djeluju kao on — učinili isto! To je bar pošteno!

Borbine borbe borba

Nije cijela istina što kaže Pavletić (v. na str. 4), da se list »Borba« jedini ne mijenja, da pristrano (ili nikako) izvještava o kulturnom životu u Hrvatskoj, da pretežno ignorira duhovnu i nakladničku produkciju u Hrvatskoj — i sve tako nešto.

»Borba« od 9. svibnja 1971. uvjerava nas da se u tom dnevnom listu ipak nešto događa, odnosno mijenja. »Borba« je, čini se, pronašla formulu za bitna poboljšanja svojih izdanja: pretiskala je iz »Vjesnika« Mandićev komentar o stanju hrvatskog, tzv. kulturnog novinstva, te **na taj način izvijestila** i o pojavi »Hrvatskog tjednika«, kulturnih novina koje izdaje **Matica hrvatska,** a koje se **u hrvatskom narodu** prodaju u nakladi **od preko 50.000 primjeraka (7. svibnja izašao je već četvrti broj HT-a)!**

Dakle, kad već ne piše — »Borba« barem pretiskuje! Ideja nije loša, samo što će — ako »Borba« tako nastavi — raditi »Vjesnik«? U svakom slučaju, »Borba« je, čini se, poduzela ozbiljne korake da, kad već ne može biti dobra novina, postane barem dobra pretiskotina iliti-borbine borbe borba!

Pitanja

Drugu Tomislavu Goluboviću, direktoru Televizije Zagreb

Obraćamo se baš Vama s jednim pitanjem samo zato da dobijemo meritoran odgovor. Riječ je o jednoj emisiji posvećenoj problemu novih programa za naše srednje škole, koja je snimljena, ali do danas nije još emitirana. To začuđuje iz više razloga, ali iznijet ćemo samo dva:

1. Ovo je zaista aktualno i svako odugovlačenje s promjenama znači gubitak još jedne školske godine, pa uistinu ne vidimo nikakvog razloga da se u redovitom bloku emisija svakoga petka u 19 sati već nekoliko tjedana ne može naći mjesta za tu — **snimljenu i obrađenu temu.**

2. Pred kamerom su o tom problemu govorili naši ugledni književnici i javni radnici: Ante Marin, direktor »Školske knjige«; Ivo Frangeš, redovni sveučilišni profesor; Zlatko Jurković, direktor Zavoda za unapređivanje stručnog obrazovanja; Tomislav Ladan, leksikograf, i Vlatko Pavletić, redovni profesor na Akademiji kazališne i filmske umjetnosti. Razgovor je inicirao iskusni Ante Panjkota, koji je stekao već znatan ugled nizom živih, ozbiljnih, izvrsno napravljenih emisija. Zanima nas, dakle, **zašto ova emisija ne može biti emitirana?**

Da li zato što Ante Panjkota ovaj put, iznimno, nije napravio dobru emisiju, ili stoga što su sudionici kazali nešto što Televizija Zagreb ne želi propustiti u javnost?

Ako je ovo posljednje istina, onda bismo htjeli saznati konkretno te neprihvatljive misli, teze i prijedloge, odnosno riječi i rečenice zbog kojih je emisija odbačena. (Ukoliko nije netko na Televiziji Zagreb ponovno stavio na indeks određene ličnosti — isto onako kao nekada, zbog čega, npr, nekima od sudionika u gore spomenutoj emisiji nekoliko godina nisu na televiziji smjela biti ni imena spomenuta a kamoli nešto više od toga!)

Nadamo se da je vrijeme takvih diskriminacija prošlo, ali ipak ...

Radije pitamo i čekamo Vaše objašnjenje nego da se o tome pronose kojekakve verzije i najoprečnija kuloarska nagađanja.

Drugu Ivi Perišinu, guverneru Narodne banke Jugoslavije

Prema izvještajima dnevne štampe, na Simpoziju u Opatiji rekli ste: »Ako netko plati kamatu 1 posto više od one koja je normalna, znači s njime nešto nije u redu. A ako je spreman da plati 2 posto, znači da mu voda već ulazi u usta, da je došla do nosa, da se on davi, da je to propao slučaj. Međutim, **možete zamisliti kakav je to život kada je poduzeće spremno da plati kamatu čak i 50 posto.«**

Mi vam se, druže Perišin, obraćamo u ime onih koji se dave i u ime interesa hrvatskog gospodarstva koje na ovakav način davi financijski kapital. Više puta ste izjavili da kao guverner Narodne banke Jugoslavije potpisujete i one odluke s kojima se ne slažete i za koje ste znali da ne vode rješenju. Ostali ste na položaju svjesni da tako možete više učiniti nego onda kada biste otišli. Javnost preostaje da se pita: da li Vi kao guverner Narodne banke Jugoslavije stvarno ne možete spriječiti da kredite Narodne banke Jugoslavije dobivaju one banke i vanjskotrgovačka poduzeća koja trguju novcem i prodaju ga za devize, i to, kao što ste sami izjavili, i uz kamate čak do 50 posto?

Čini nam se da je jedan od bitnih uzroka mnogim nevoljama upravo sprega banaka i reeksportera preko kojih novac iz emisije posredno ili neposredno dolazi na tržište uz cijenu i do 50 posto. Novcem, konkretno, trguju »Genex«, »Skopski pazar«, Jugobanka, Poljobanka. Vjerujemo da isključivo o Vama ovisi hoće li oni i dalje trgovati novcem.

Uvjereni smo da bi mogućnost trgovanja novcem gotovo prestala kada biste Vi iskoristili svoja zakonska ovlaštenja koja imate kao guverner Narodne banke Jugoslavije po Zakonu o Narodnoj banci Jugoslavije i kada biste povukli postojeće kredite, a obustavili buduće svim onim bankama i poduzećima koji trguju novcem uz uvjete koji prelaze uvjete zakonom dopuštene. **Jesmo li u pravu?**

Ako nismo, još jedno pitanje: zar je zaista moguće da ne postoji ni jedan organ u zemlji koji bi zaštitio samoupravljače od protuzakonitog uzimanja njihova dohotka na ime kamata **preko zakonom dopuštenih,** i to onda kada se ne samo u dnevnoj štampi, časopisima i knjigama poimence naznačuju oni koji to rade (i koji bi bili krivi ne samo po našim zakonima nego i po svim poznatim zakonima u posljednjih 4000 godina — od Hamurabijeva zakonika i Zakona XII tablica) već ni onda kada o tome javno govore podpredsjednik Savezne skupštine (Josip Đerđa u »Vjesniku« od 28—30. XI 1970) i guverner Narodne banke Jugoslavije?

Šesti zagrebački salon

ZEMLJA

1929-1935.

Na istom mjestu, poslije 36 godina

U slijedećem broju:
Željka Čorak
ARHITEKTURA »ZEMLJE«

Krsto Hegedušić: U lancima (1932)

Leo Junek: Glava pred zidom (1926)

Božidar Gagro — PROSLOV RETROSPEKTIVI »ZEMLJE«

Poznata je i mudra opaska da je pred djelima pametnije šutjeti i gledati nego govoriti. Ipak, dopustite da se kratko zadržim na samo jednom od brojnih pitanja koja ZEMLJA svojim ustrojstvom, djelovanjem i značenjem nameće. Često se govori o tome kako je Zemlja »angažirana«, što se odnosi na njezine ideološke naume ali i na izražajnu tipologiju, i to se pod određenim kutom gledanja, u suprotnosti s građanskim poimanjem umjetnosti, pokazuje kao vrijednost. Ali ono što se nama čini doista vrijedno spomena, to je način i zalog njezine angažiranosti. Kao dio tzv. lijeve misli ona se javlja na planu društvene kritike u širokoj perspektivi borbe za novi, humaniji i besklasni društveni poredak. S druge strane, pod posrednim i neposrednim utjecajem krležijanstva ona pretpostavlja i traži »organski« odnos sa sredinom, istinitost i naškost, uvažavajući nekad više (arhitektura), nekad manje (slikarstvo) tekovine moderne umjetnosti Zapada, ali uvijek znajući za njih. U tom smislu, u toj dvojnoj angažiranosti, ZEMLJA je, rečeno popularnim rječnikom, pojava lijevog i hrvatskog obilježja. Ali kao što u njezinoj osnovnoj socijalnoj orijentaciji, bez obzira na iskušenja, dogmatizam i ljevičarenje nisu nikad prevladavali, tako ni u njezinu hrvatstvu ne nalazimo malograđanske idolatrije, folklorizma ili lokalne isključivosti. Njezina su određenja sadržana i jasna, svjesna i trajna. Ističući vrlinu te njezine dvostrukosti ne namjeravamo upućivati na primjenljivost njezinih ideoloških formula danas, a još manje na uzornost njezinih likovnih idioma. Kao izvoran odgovor na niz povijesno konkretnih uzroka, ZEMLJA ostaje u povijesnom sloju u kojem se javila. Ali njezino iskustvo nadilazi njezine formule i danas ga, u trenutku kad se još jednom nalazimo na intelektualnom i kreativnom razmeđu, gotovo iznenada osjećamo intenzivno i duboko.

Igor Zidić — ZAPIS O »ZEMLJI«

Snovano 1928, u godini atentata na vođe hrvatske, HSS-ovske opozicije u beogradskoj Narodnoj skuštini; u godini VI Kongresa Kominterne, IV Kongresa KPJ i I Svesaveznog kongresa proleterskih pisaca (SSSR-a) a javljajući se organizirno mjesec dana nakon proglašenja Aleksandrove diktature; u godini sloma newyorške burze i početka svjetske ekonomske krize — »udruženje likovnih umjetnika« **Zemlja** odredilo je, prilično jasno, svoje objektivne, kulture i političke korelative.

U tome trenutku, politički je život Hrvatske, u znatnoj mjeri, determiniran Radićevim političkim programom, napose nacionalnom i socijalnom podlogom toga programa, a zločin će u Skupštini tu poziciju praktički osnažiti okupljajući, upravo: mobilizirajući na tome — sada već minimalnom — programu demokratsku opoziciju uključivši tu i KP. Zahtjevi da se formira radničko-seljačka vlada, istaknuti u tadanjim lecima Mjesnog komiteta KP u Zagrebu i Centralnog komiteta KPJ, pokazuje da je partija bila spremna i za tješnju suradnju sa HSS-om a klicanje samostalnoj Hrvatskoj u tim istim, kolovoškim lecima, anticipira pozicije koje će, nedugo potom, u studenome, za kongresa u Dresdenu, biti usvojene kao praktično-politički program KPJ.

Neposredno nakon smrti Radićeve i nakon dresdenskog kongresa, tako reći u času proglašenja diktature, u času kad se zatire narodno ime, sva njegova obilježja, tradicije i posebnosti; kad se reorganizacijom uprave i banovinskom podjelom zemlje komada povijesna individualnost hrvatskog naroda i teriotrijalna individualnost hrvatske države, **Zemlja** će istaknuti imperativ »neovisnosti našeg likovnog izraza« imajući pred očima postignuće takvog »nacionalnog izraza« koji bi bio sinteza povijesnog iskustva i potreba »suvremenog života«. Ističući, tematsko-programatski, u prvi plan hrvatsko selo i predgradske, periferijske slumove **Zemlja** će se, ponajprije u djelu Krste Hegedušića, pokazivati paralelnom toj političkoj akciji, i sama dvojako određena: Radićem i Partijom, slikom sela i slikom grada, nacionalnim i socijalnim, parolom radničko-seljačke vlade.

Temeljno je političko iskustvo sabrano u davnašnjoj spoznaji da golemom dijelu naroda pripada minimum prava i dobara a manjini maksimum; tako se klasni interes izravno izjednačavao s nacionalnim a revolucioniranje svijesti, kao zamišljena funkcija umjetnosti imalo se, u psihološkom smislu, zbiti, ponajprije, kao postignuće samosvijesti »četvrtog staleža«.

S druge strane, u djelovanju se slikara **Zemlje** mogu pronaći elementi koji podsjećaju na verbelni radikalizam i čistunsku nepomirljivost što je tako karakteristična za strategiju VI Kongresa Kominterne i što je, ne jednom, prepoznato kao sektaštvo; na onu strast razotkrivanja »prikrivenog neprijatelja« i, posebice, »neprijatelja u vlastitim redovima«, na gdjekad upravo sitničava ali ne manje surova razračunavanja sa najsrodnijim (jer im najbliži uvijek najviše ugrožava »čistoću« odnoso jasnost pozicije dovodeći u pitanje liniju razgraničenja).

Postoje, konačno, u nekim aspektima ideologijske odredbe **Zemlje**, ni posebno dramatične ni posve zanemarive, konfliktne situacije što dobrim dijelom, proizlaze iz udvostručavanja (različitih) pobuda: discipline i pobune, u istome času.

U **Zemlji** će se, više u tekstovima nego u slikama prvaka očitovati, naročito do 1933. vrlo jak utjecaj novih sovjetskih kulturno-političkih nazora; prevlast doktrinarnog (apriorističkog) nad teorijskim (analitičkim) mišljenjem; prevlast tendencije nad intuicijom.

Činjenica je, da je posve nedostatnom raspravljanju te složene problematike u nas i s gledišta povijesti, gotovo u pravilu nekvalificiranom, uzrokom bilo, ponajčešće, zanemarivano pitanje relacija sa HSS-om odnosno, političke situacije u zemlji. Istodobno je, za volju jednostrane i netočne slike o evropskoj umjetnosti, zanemarivana politička i kulturna povijest tadanje Europe.

Postoji u **Zemlji**, od samog početka, osim nacionalne političke i nacionalne kulturne komponenta i europska politička i kulturna komponenta; ne baš jednostavan ali svakako zanimljiv splet harkovskih poučaka, internacionalnog brevijera tzv. lijeve književnosti i »proleterske umjetnosti« uopće, i zapadnjačke likovne baštine od kršćanskoga srednjovjekovlja do suvremenih bogohulitelja (...)

Potrebno je naime, prethodno ustvrditi da se djelovanje **Zemlje** odvija u dvjema sferama i na dvjema razinama: kritičko-teorijskom i praktično-slikarskom. Prva je evidentno skromna, druga je, dijelom, vrlo značajna. Da su u riječi slabiji oni kojih je glavno oruđe kist — ne bi trebalo da nas iznenađuje. A zatim, kao dio **političke** ljevice oni u sferu kulture unose tadanji stil političke borbe; stil ilegalnih glasila, stil letaka, stil akcije u kojemu nema mjesta neodlučnosti, kolebanju, osobnoj taštini, suptilnostima, meditaciji, artizmu; stil brzometnih čistki u kojima nerijetko s neprijateljima zaglavljuju i predmeti spora i neprijateljstva. U takvim prilikama jača među njima duh pragmatizma, učvršćuje se vulgarni ekonomski determinizam kao univerzalna filozofija Uzroka, širi krila partajski ikonoklazam.

Na području riječi stoje oni pod izravnim utjecajem partijskih formula a kad je govora o kulturi onda to znači: pod izravnim utjecajem sovjetskih formula i dokumenata o »revolucionarnoj književnosti«. Možemo, dakle, konstatirati da su zemljaši ne samo nevještiji i dogmatičniji pisci (o slikarstvu) nego što su slikari već i to da su u funkciji teoretičara neizvorniji odnosno, ovisniji o receptima. Ukratko: sovjetske su teorije — bolje reći: direktive, ili smjernice — o »proleterskoj umjetnosti« imale velikog udjela u formuliranju njihovih teorijsko-kritičkih pozicija a sovjetsko slikarstvo nije imalo baš nikakvog utjecaja na formiranje njihova likovnog izraza(...)

Tri su, vremenski i sadržajno, relativno cjelovita sloja europskog slikarstva u kojima slikari i grafičari **Zemlje** nalaze specifičnog tematsko-motivskoga poticaja. Prvi čine nekolike postaje što ih možemo nanizati između pizanskoga Campo Santa i Svete Marije na Škrilinah, u svakom medijevalnom **Trijumfu smrti** ili **Posljednjem sudu**, u koscima sudbine i trubačima prosudbe živi pod krabuljom smrti dio prepoznate suvremenosti; ne dakle, prošasti san o vječnosti koliko vječna java prolaznosti.

U drugi sloj idu djela Hieronymusa Boscha, Ursa Grafa, Pietera Brueghela i još nekih majstora iz galženjačkog kataloga. Prapovijesna zebnja nad vlastitom kožom višestruko se već individualizira, načinom i mjestom, mišlju i ambijentom, pa možemo govoriti ne samo o odlučnim tumačima nego i o konkretnim poprištima univerzalne drame.

U trećem sloju zatječemo suvremenike: Fransa Masereela, Otta Dixa, Georgea Grosza... Prapovijesna se naša zebnja ideologizira: na konkretna poprišta univerzalne drame stupaju i konkretni politički izvršitelji.

Formalna iskustva na kojima slikari i grafičari **Zemlje** grade svoje individualne govore pripadaju, gotovo u cijelosti, modernom europskom slikarstvu. Napose je zamijetiti učestalost pokušaja prilagodbe, sustavne ili prigodne, postignućima francuskog slikarstva (uključiv u to i eklektičku majonezu tzv. »pariške škole«). Magistralnom linijom francuskoga kolorizma od Cézannea do Matissea i Dufyja ovladao je suvereno Leo Junek; Cézannea su odgonetavali Vinko Grdan i Đuro Tiljak; tragova je picassovske forme moguće naći u Omera Mujadžića i, opet, Tiljaka; »pariškog kolorizma« u Majadžića. Stanoviti se refleksi purističke redukcije mogu zapaziti u Željka Hegedušića;

Sve nam to govori i o heterogenosti izraza koji su, zbrojeni težili barem relativnoj jedinstvenosti. Nije međutim teško ustanoviti da su oni bili mnogo jedinstveniji u oblikovanju svoga društvenog ideala nego u definiranju svoga likovnog jezika (...)

Zemlja je bez kompleksa, bez lakiranja, dotjerivanja i šminkanja podigla na razinu ljudskog i umjetnosti dostojnog ne samo ideale »četvrtoga staleža« nego i kalni krajolik dna: sakrilegični, kriminalni, uličarski ambijent: nasilje, primitivizam, medijevalno-proštenjarske kolektivne egzorcističke seanse orgijstičke eksplozije, kič, argot, pornografsko, izopčeničko, antigrađansko, antižandarsko, antiklerikalno. Oni slikaju sve: pa i silovanja i klanja; oni slikaju i svakog: pa i bokce, kretene, uznike. To je više nego realizam; to je theatrum mundi.

(odlomci)

Oton Postružnik: Mesar (oko 1930)

Ivan Tabaković: Tučnjava (1926)